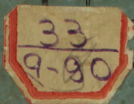

ՏՆՏԵՍԵԿԱՆ
ՏԵՂԵԿՈՒԹԻՒՆՔ

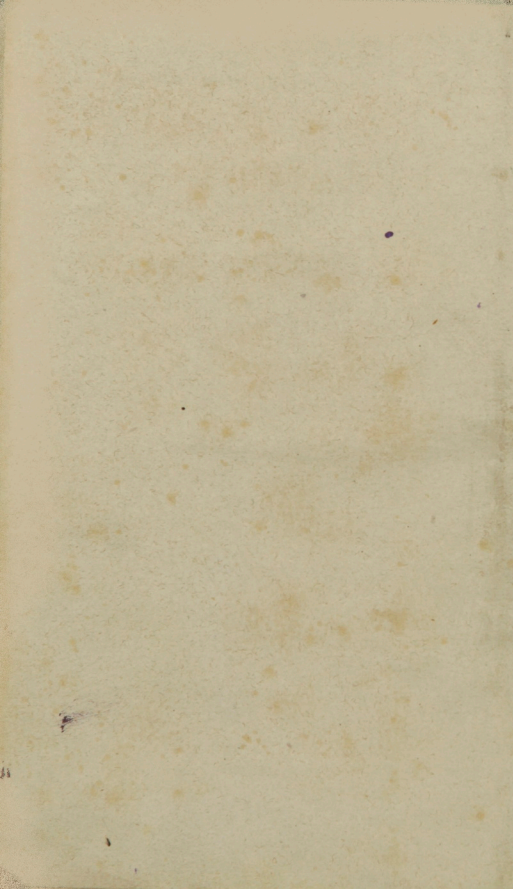

Ի ԿՐԾԱՆԳՆՈՒԳՕՒԽ
Ի ՆԱԽՆԻ ԸՊԻՏԵՆՏԱԿԱՆ
= 1849 =

Во библиотеку Казарее
скаго Училища при
ношение отъ Графа Да
вдовца Акимовъ л. 853 г.

2004

626-44

ms

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ՏՆՏԵՍՈՒԹԵԱՆ

ՎՐԱՅ

ՏԵՂԵԿՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

ՅՕՐԻՆԵԱՅ

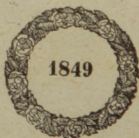
ՆԻԿՈՂԱՅՈՍ Մ. ԶՕՐԱՅԵԱՆ

Ի ՊԱՏՐԻԱՐԲՈՒԹԵԱՆ ԿՈՍՏԱՆԴՆՈՒՊՕԼԱՍՈՑ

Տ. ԵԱԿՈՎԲԵՅ ԱԶԳԱՍԵՐ ԵՐԲԵՊՈՍԿՈՊՈՍԻ

9076-54083

ՆՈՐՈԳ ՍՐԲԱԳՐՈՒԹԵԱՄԲ

ՏՊԵԱԼ

Ի ՏՊԱՐԱՆԻ ՅՕՀԱՆՆՈՒ ՄԻԻՀԵՆՏԻՍԵԱՆ

Ի ԿՈՍՏԱՆԴՆՈՒՊՕԼԻՍ

~~5240~~
~~38~~

ՅԱՌՍԶԱԲԱՆՈՒԹԻՒՆ

Քաղաքական տնտեսութե՛ն ամենահարկաւոր գիտութիւնը՝ հիմայ կենցաղագէտ մարդոց առջին՝ ընկերական բարօրութեան հզօր մէկ հիմը ու բարոյական գիտութեանէն ետեւ մարգուս երջանկութեանը նպաստող ուսմանց՝ իրաւամբք առաջինը սեպուած է ։

Քաղաքական տնտեսութեան գիտութիւնը՝ իրենց դաստիարակութեանը կարեւոր մէկ մասը կամ կատարումը չի սեպող անձինք ։ մեծցած ժամանակնին աշխարհային իրաց վրայ որչափ կը սխալին և անսխալներէն ալ մարդկային ազգին որչափ փնասներ կը պատճառեն կոր տեսներով՝ ամէն բարեօիրտ մարդիկ պէտք է ջանան, որ տղայք իրենց էն մատաղ հասակէն ծանօթանան այն հարկաւոր գիտութեանը, որ ետքը իրենց կենացը վրայ այնքան հզօր ազդեցութիւն մը պիտի ունենայ ։

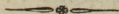
Ուստի ցանկալով որ այս ազնիւ գիտութեանը օգուտներուն ազգակիցներս մասնակից ընեմ, չորս տարիի մը չափ կայ՝ որ այս նիւթին վրայ բաւական ընդարձակ գործք մըն ալ արգէն պատրաստեցի ։ Բայց քանի մը պատճառներու համար այն ինչ աւոր հրատարակումը առայժմ ետ ձգեցի, միանգամայն ուզեցի, որ հետեւեալ համառօտ տեղեկութիւններով ազգիս գոնէ ճաշակ մը տուած ըլլամ, որպէս զի, աւելի ընդարձակ ու կարգաւոր գործքի մը առաջուց պատրաստուած ըլլայ ։ Ահա՛ այս մըտքով էր, որ Հայաստան լրագրին միջոցաւ հետեւ

ւեալ հատուածները հետզհետէ հրատարակեցի : Բայց որովհետեւ անոնք որչափ իրարմէ զատ ըլլան ու երեւին , տակաւին սերտ կերպով մը իրարու հետ կապակցութիւն ունին . ուստի , օրագրի մէջ անոնք զատ զատ կարգալը՝ ոչ միայն նիւթին լաւ մը խելտ մշտելու արդէլք կ'ըլլայ , այլև կարգացողին ալ քանի մը կերպով ձանձրտլի է : Անոր համար այն ցրուեալ հատուածները՝ այս անգամ մէկ տեղ ամփոփած ու շատ մը հարկաւոր օրագրութիւններով հոս նորէն հրատարակեցի , որ թէպէտ , կարգաւոր ճառի մը մէջ ունենալէք կարգովը հրատարակուած չեն , ու քաղաքական տնտեսութեան մէջ սղարու նախուած նիւթերուն մէկ տասներորդն անգամ չէ՛ իրենց առարկայ եղած նիւթերը , այսու ամենայն նիւ կը յուսամ , որ այս գիտութեանը ճշմարիտ նը պատակը ինչ ըլլալը՝ կրնան բաւական հասկըցնել ընթերցողին :

Ալերլայէս , ինչպէս որ ամէն ուրիշ Նոյ բանի մը սկսալներուն խրախոյս մը տալու համար , տեսնուած թերութիւններուն ներողամիտ ըլլալը սովորութիւն մը եղած է , ստանկ ալ ես՝ այն ներողամբ տութիւնը բարեմիտ ընթերցողէն կ'ըստատեմ այս դուզնաքեայ դարձքին համար . յուսալով որ , ժամանակը՝ փորձը՝ ու աշխատութիւնը զիս օր մը իր ներողամտութեանը արժան կ'ընեն :

ՅԸՆԿ

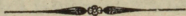
ՊԱՐՈՒՆԱԿԵԼՈՅ

ՅԱՌԱՋԱԲԱՆ ՈՒԹԻՒՆ	Էրեւն	1
ՀԱՏՈՒԱԾ	Փոխանակութիւն	1
”	Բ . Վաճառականութիւն	8
”	Գ . Դրամ	14
”	Դ . Խնայութիւն	20
”	Ե . Յարգ	27
”	Զ . Վարձ	34
”	Է . Աշխատանաց ազատութիւնը	41
”	Ը . Հարստութիւն	46
”	Թ . Հարստաներուն օգուտը	50
”	Ճ . Ինչք	61
”	ԺԱ . Ընչից հարկաւորութիւնը և ա. նոնց այլ և այլ տեսակը	70
”	ԺԲ . Սէքենայից վրայ	77
”	ԺԳ . Սէքենայից գէմ խօսողներուն հախազանցութիւնը	83
”	ԺԴ . Հարկ	88
”	ԺԵ . Երկրի բաժանման վրայ	97
”	ԺԶ . Երկրի հասը	104
”	ԺԷ . Արմատաց ուղութեանը վրայ	110
”	ԺԸ . Ճարտարութիւն	117
”	ԺԹ . Գործաւոր մարդոց նախակրթու- թիւնը	124

ՀԱՏՈՒՆԺ	Ի.	Ճառայական ըսուած արհեստ- ներուն նախապատուութիւնը	139
"	ԻԵ.	Ճառայական արհեստներուն ցու- ցակը	144
"	ԻԲ.	Ընկերութիւն	153
"	ԻԳ.	Բազմամարդութիւն	177
"	ԻԴ.	Բազմամարդութիւն արգելքները	185
"	ԻԵ.	Ազատ փոխանակութեան դէմ է- լած արգելքները	
ՄԱՄՆ Ա.		Առեւտրական կշիռ	191
ՄԱՄՆ Բ.		Որն է ստոյգ հարստութիւնը	198
ՄԱՄՆ Գ.		Ազգ մը իր վաճառած աղ- րանքներուն փոխարէնը օտար եր- կիրներէն դրամ չափէն նէ՝ իրօք կը փնտի արդեօք	204
ՄԱՄՆ Դ.		Ազգաց մէջ առեւտրական կշիռ մը սրոշելը անհնար է	218
"	ԻԶ.	Քաջալերութեան պարգեւներ ներու վրայ	227
"	ԻԷ.	Մաքս	237
"	ԻԸ.	Ընչասիրութիւն նպատակը՝ սահ- մանը և ազդեցութիւնը	250
ՄԱՄՆ Ա.		Դիւրակեցութեան նիւթա- կան օգուտը	254
ՄԱՄՆ Բ.		Դիւրակեցութեան մտաւո- րական ազդեցութիւնը	283
"	ԻԹ.	Վերջաբանութիւն	337

ՈՒՂԱԸՎԵԼԻՔ ՎՐԻՊԱԿՆԵՐ

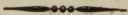
Երեւ	Կող	Խիտ	Կող
9	24	անոր	անոնց
41	14	աշխատութեանը	աշխատութիւնը
90	1	թշուառ	թշուառ կ'ըլլան
131	10	բնագիտութիւն	բնաբանութեան
138	1	բնական գիտութիւն	բնաբանութեան
155	21	մինակ	միակ
160	15	մինակ	միակ
163	24	կարող	հնար
165	24	աչքերս	աչքս
168	6	ճարտարութեան	ճարտարութիւնը
192	24	վճռելու սխալներ բու	աւանդելու սխալման
217	20	առնեն	ըլլան
227	14	փռէմ	փռիմ
	16	տ'էմփո	տ'էնփո
252	7	և հետեւեալ հա- տուածները	հատուածը
257	1	հաստատուիլ	հաստուիլ
264	2	պէտք է	պէտք չէ
315	20	լաշանժը	ըլշանժ

Մինչեւ յերբ անկեալ դնիս ո՛վ վատ, երբ 'ի
քնոյ զարթիցես : Սակաւիկ ինչ ննջիցես, սակաւիկ
ինչ նիրհիցես, սակաւիկ ինչ դադարիցես, սակաւիկ
ինչ ընդգրկիցես զձեռն քո 'ի վերայ լանջաց քոց,
եթէ զայդ առնիցես, եկեսցէ իբր զկարացեալ աղ-
քատութիւն քո, և կարօտութիւն քո իբրեւ զա-
րագոտն սուրհանդակ : (Առակ, գլ. իդ.) :

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ՏՆՏԵՍՈՒԹԵԱՆ

ՎՐԱՅ

ՏԵՂԵԿՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Քրտամբք երեսաց քոց կերիցես
զհաց քո . ծնն . Է . 19 :

Այլ մարդ աշխատութեամբ
ծնանի . Յւլէ . Է . 7 :

Մեծութիւն խոկեալ անիրաւ
ւութեամբ՝ պակասեցէ . իսկ
որ անպաշտութեամբ ժողովէ՝
բաղձացի . Առա . ԺԳ . 11 :

ՀԱՏՈՒԱԾ Ա .

Փոխանակութիւն :

ԼՂԽԱՐՀԻՍ մէջ ամէն բան վախճանի մը համար սահմանուած է :

Երբոր իր մը՝ կ'ուզէ կենդանի ըլլայ՝ կ'ուզէ անկենդան , իր վախճանը լեցընելու կարող ընել լիք որպիսութիւները չունի , այն իրը լիբի կ'ըսուի : Եւ որչափ ալ իր վախճանը լեցընելու մօտենայ , թէպէտ այնքան քիչ թերի կ'ըլլայ , բայց իսպառնակ չըսուիր :

Այրկրի վրայ տեսնուած իրերուն ա-
մէնէն գլխաւորը մարդն է : Աւրիշ ա-
մէն իրաց պէս, աս ալ իր թերութիւ-
նը ու կատարելութիւնը ունի : Խիստ
թերի մարդը՝ մեր լեզուով Վարդէի կ'ըս-
ուի : Այս վիճակին մէջ, մարդս ոչ իր
ինչ ըլլալը գիտէ, ոչ իր ստեղծողը կը
ճանչնայ, և ոչ իր ինչ վախճանի հա-
մար սահմանուած ըլլալը գիտէ . խո-
տի պէս կուգայ, խոտի պէս կ'երթայ .
իր բոլոր գործքը՝ ուտել, խմել, ու
պառկել կ'ըլլայ, և ան ալ խիստ թե-
րի կերպով : Անոր համար, երկրի վը-
րայ տեղ տեղ՝ անանկ մարդիկ կը տես-
նենք, որ եթէ ցուրտ նահանգներու
մէջ են նէ, բոլոր հագուստնին կեն-
դանիներու մորթն է, որ հաղիւ թէ
կռնակնին կը ծածկէ : Թէ որ ջերմ
նահանգներու մէջ են նէ, կամ բոլո-
րովին մերկ են, կամ կտոր մը փսիաթ
(խսիր) կամ ուրիշ ասոր նման հաս-
տը նիւթով մը մարմիննուն մէկ մասը
կը ծածկեն . կերածնին որսի ու մար-
դու միս է . կամ իրենց գտնուած տե-

զը՝ ինքիրէն բուսած բոյսերուն արմատներն են : Բնակութիւննին անձաւներ (մաղարայ) կամ անանկ կոչոխրճիթներ են , որ լեռնային գաղաններուն որջերէն (ին) շատ տարբերութիւն չունին : Կարճ խօսքով , վայրենիներուն տգիտութիւնը անմաքրութիւնը ու կոշտութիւնը զիրենք անանկ անհաճոյ էակներ ըրեր են , որ եթէ կրթեալ մարդու մը զգացումներով անոնց վրայ չի խորհինք , աշխարհի մէջ տեսնուած թերի իրերուն աւմէնէն խորշելին կրնանք համարել զանոնք . վասն զի , վայրենի մը տեսած ժամանակնիս , քաղաքականացեալ մարդու մը կատարելութիւնն ալ անոր թերութեանը հետ բաղդատելով՝ տարբերութիւն խիստ մեծ կը թուի :

Ուստի անոր համար է որ , կրթեալ ազգի մը մէջ , մէկը իր ընկերներուն չի նմանելով գաղանաբարոյ մնայ , կոչոմնայ , անխիղճ մը զանիկայ կը դառնայրտենք . որովհետեւ կրթուելու ընդունակութիւն՝ միջոց ու օրինակ ու-

նենալով անոնցմէ չի շահիլը՝ իր յան-
ցանքը եղած կ'ըլլայ :

Ասանկ թերի վիճակի մը մէջ մար-
դիկ քիչ բանի կարօտ են . և կարօտած-
նին ալ միմիայն իրենց ուսուիւթիւն ու
հագնելիւթիւն վերաբերեալ բաներ են :
Աւստի վայրենիները իրարու օգնու-
թեանն ալ կարօտ չեն . որովհետեւ
իրենց սակաւաթիւ պէտքերը՝ իրենք
կը լեցընեն : Ասոր համար ոչ արուեստ
պէտք է , և ոչ հեռու տեղեր երթալ .
բաւական է որ իրենց նախնիքներէն
տեսածնին ընելով՝ կամ մանաւանդ
բնութեան դրդմամբը շարժեալ , որ-
սի երթան , գետնէն արմատներ խլեն ,
ու անոնցմով իրենց անօթութեանը
բուռն պէտքը լեցընեն :

Իսկ քանի որ այս մարդիկը՝ ուրիշ
կրթեալ մարդոց օրինակները կը տես-
նեն , կամ անոնցմէ կը խրատուին , ի-
րենք ալ կամաց կամաց կ'ընտելանան ,
բարբերնին կը քաղցրացընեն , նոր տ-
վորութիւններ կ'ըստանան , օր օրի պի-
տոյքնին ալ կը շատնայ ու կը փոխվի :

Այն ժամանակը կը նայիս որ, մարդու միս ուտողը՝ ոչխարի ու հաւու միս ուտելու կը փափաքի, մարդու արիւն խմողը՝ կաթ խմելու կը սովորի: Գազաններու խոշոր մորթով ծածկելու ջանքերու հաջնել կ'ուզէ: Արջու պէս այրերու ու անձաւներու մէջ նստողը՝ գեղեցկաշէն տուններ կը փրնտուէ, կը նայիս որ այն ծոյլ, դանդաղ, ու ախմար (խապա) վայրենիին՝ հանգստութիւն, վայելք կը փնտուէ, գեղեցիկն ու լաւը ճանչնալ ու ախորժեւ կ'ըսկսի. կարճ խօսքով՝ ուրիշի նմանելով կամաց կամաց վայրենիին ախորժակները այնքան կը բարկընան, պիտոյքը այնքան կը շատնան, որ առնոց ալ ամէն մէկ պէտքը՝ ուրիշի ձեռք լեցուելու կը կարօտի, կամ առնոց ալ մեղի պէս կը կրթուին. կամ որ նոյնն է, անոնք ալ իրենց նմաններուն օգնութեանը կը խորօսին:

Մարդուս պիտոյքը շատնալու ըսկըսած վայրկեանէն, ուրիշի օգնու-

Թեանը չի կարօտիլը անհնար է : Ու
կերիչը իրեն համար , տուն , կօշիկ ,
հանդերձ չի կրնար շինել . վասն զի , Բի
տուն մը՝ Բի կօշիկ մը , Բի հանդերձ
մը շինելու համար որչափ գործիք պէտք
է նէ՝ հարիւր տուն , հարիւր կօշիկ , հա-
րիւր հանդերձ շինելու ալ նոյնչափ գոր-
ծիք պէտք է : Թէ որ այն գործիքները
ինք շինել ուզէ , անոր համար ալ ու-
րիշ գործիքներու կը կարօտի : Վեր-
ջապէս պէտք եղած գործիքները թէ
և պատրաստ ալ ունենայ՝ շինած տուն
նը՝ կօշիկը՝ կամ հանդերձը՝ խիստ կոշտ
բաներ կ'ըլլան . վասն զի , անոր սովո-
րական գործքերէն դուրս բաներ են :

Ուստի մարդկանց իրենց կրթուած
վիճակին մէջ , իրենց աւելի շահաւոր
կ'ըլլայ , որ իրենց պէտք եղած իրե-
րուն ամէնը իրենք շինել չուզեն , այլ
ամէն մարդ միայն մէկ բանի մը ետե-
ւէ ըլլայ , ու շարունակ ան շինէ . և
երբոր իրեն ուրիշ մէկուն շինածը պէտք
ըլլայ , այն ժամանակը՝ իր շինածին ե-
ւելցուքը այն ուրիշ մարդուն տայ , ու

տեղը իրեն պէտք եղածը անկէ առնէ :
 Ասանկով, իր ունեցածը ուրիշի տալ,
 ու տեղը՝ անկէ ուրիշ բան մը առնելու
 ն՝ Դիսանակութիւն (Թռամփայ) կ'ըսենք :

Փոխանակութիւնը մարդիկ աշխարհի մէջ մինչեւ այս օրս կան. բայց ինչպէս որ ըսի վայրենի մարդիկ են :
 Այս տեսակ մարդիկ, մեր երկիրներէ
 բոլորն մէջ գտնուող մուրացկաններէն
 աւելի խեղճ են : Իրենց ամէն պէտք
 եղածը՝ իրենք շինելու ետեւէ ըլլալով՝
 վայելքնին ալ քիչ է, ու շինածնին ալ
 խիստ թերի : Այլ մեր երկիրներուն
 մէջ հազարներով մարդիկ հանգստու
 թեան մէջ ապրեցընելու բաւական
 տեղի մը վրայ, հազիւ թէ մէկ քանի
 հարիւր հոգի յետին թշուառութիւն
 մէջ կ'ապրին :

Ասանկով փոխանակութիւնը՝ վայրենի ժողովուրդի մը մէջ, մարդիկը իրարու միացընելու կապերուն էն առջինն է, և անոնց կրթուելուն ալ էն հօգը պատճառը :

Վաճառականութիւն :

ԱՌՁԻ հատուածին մէջ փոխանակութեան ինչ ըլլալը իմացանք : Տեսանք որ փոխանակութիւնը՝ հանգիստ ապրելու , ու միանգամայն քիչ աշխատելու հնարքն էր : Բայց երբոր մարդիկ օր օրի աւելի կը քաղաքականին , իրենց կենացը հանգստութիւնը աւելի ցանկալի կ'ըլլայ իրենց . այսինքն քանի երթան նորէնոր բարիքներու կը կարօտին . այն ժամանակը՝ իրենց բնիկ երկիրներուն մէջ ըրած սահմանաւոր փոխանակութիւններն բաւական չըլլար ամէն ուղածներն ձեռք ձեռքելու : Այսին դի , աշխարհի մէջ տեղ մը չիկայ , որ մէջի եղած ժողովուրդը վայրենութեան վիճակէն ելէլեն ետեւ , իր մէջէն ելած բերքերուն (մահսուլ) տեսակը որչափ շատ ալ ըլլայ , բաւական ըլլայ այն ժողովուրդը դոհ ընելու : Արդիկ իրարու հետ սիրով ապր

բեցընելու համար, Աստուած անանկ տնօրիններ է, որ մարդուս պէտք եղած ներուճն ամէնը մէկ երկրի մէջ չի բուսնիր, ու ժողովուրդ մը՝ իրեն պէտք եղածներուն ամէնը՝ ինք չի կրնար բուսցընել ու շինել, այլ ուրիշ երկիրներու, և ուրիշ ժողովրդոց օգնութեանը կը կարօտի: Սէնք խահվէ խմելու շաքար ուտելու սովորեր ենք, խահվէն՝ Ղալայի կամ Ղամայիքայի կղզիներէն, կամ Սէքքէէն կուգայ. շաքարը՝ արեւելեան Հնդկաստանէն կամ Վաղղիայէն: Սէնք սովորեր ենք տպած (պասմա), կտաւ, ջուխայ հադնել, մկրատ, զմելի, դանակ, պատառաքաղ գործածել. ասոնց ամէնն ալ Անգղիայէն ու անոր պէս օտար երկիրներէ կուգան: Ասանկով՝ թէ որ մեր գործածած ամէն իրերուն բուսած կամ շինուած տեղերը փնտռելու ըլլանք, կը նայինք որ, կէսէն շատ աւելին օտար երկիրներէ մեզի կուգան, ու փոխարէն մենք ալ մեր երկրէն ելածը անոր կը խրկենք: Այսպէս երբոր փո-

խանակուծիւնը օտար ազգաց կամ միւսնոյն ազգին այլ և այլ քաղաքներուն հետ կ'ըլլայ, կ'ըսուի վաճառականութիւն. կամ որ նոյնն է, վաճառականութիւնը հետոս փեղեղոս հէփ կախարհած փոխանութիւն մըն է :

Ստորի թէ որ մտածելու ըլլանք՝ յայտնի կը տեսնենք, որ վաճառականութիւնը՝ մարդու սկեանքը հանգիստ ընող հնարքներուն ամենէն մեծն է. որովհետեւ ասիկայ միւսնոյն քաղաքի մէջ կատարուած փոխանակութենէն ալ ընդարձակ է : Ասիկայ է որ մէկ բեւեռին մէջ բուսած ու շինուած բաները՝ մէկալ բեւեռի մարդոց վայելել կուտայ : Վաճառական ազգը բանաստեղծին երեւակայութիւնը կը նմանի, անոր սահմանը խիստ ընդարձակ է :

Վաճառականութիւնը՝ երկրի երեսը սփռեալ մարդիկը իրարու միացնող հզօր կապ մըն է. անոր համար, վաճառական մարդը իր արհեստին մէջ յաջողելու համար, ժիր, արթուն ու խոհեմ ըլլալէն 'ի վատ, շատ ալ հըմ

տողթեան կարօտ է : Պէտք է որ գրել
կարգալ, թուել, աշխարհագրութի
գիտնայ . հետերնին առուտուր ըրած
ազգերուն չափերը՝ կշիռները՝ առեւ-
տըրական օրէնքները գիտնայ . իր ըրած
գործողութիւնները կարգաւ կանոնիւ
գրի տակ առնելը սորվի , որ աս ալ
համարագիտութիւնով ու տօմարակա-
լութիւնով կ'ըլլայ :

Վաճառականութիւնը՝ ըստ ին-
քեան թէ՛ բնական և թէ՛ քաղաքական
սրկածներու ենթակայ արհեստ մը ըլ-
լալուն , թէ՛ որ այս կենցաղօգուտ
արհեստին զբաղողները պէտք եղած
հմտութիւնները չունենան , ամէն
տեսակ արհեստաւորներէն շատ ու
չուտ կը մնասին :

Վաճառականութիւնը՝ աւելի ծով
ունեցող ազգերու կը յարմարի : Ուս-
տի մեր երկրին մարդիկն ալ շահաւոր
վաճառականութիւն կրնան ընել : Թէ
որ մենք ծով չունենայինք , ինչպէս
կրնայինք Չինի , Հինաի , Վմերիքայի ,
Լնգղիայի , Վաղղիայի , Պէլճիքայի ,

Վերամանիայի , և այլն , բերքերը վայելել : Այս երկիրներուն շատին հետ ծովով զատուած ենք , բայց թէ որ ցամաքով կապուած ըլլայինք , որչափ սուղ կ'ըլլար մեզի այն հեռու տեղ ուանքէ եկած բարիքները : Բաներ կան , ինչպէս են կենդանիները՝ կոտորուտելու ու փոտուելու իրերը՝ որ անհնար կ'ըլլար մեզի հասնելնին , թէ որ ծով չուներայինք : Այսին թէ որ ծով չըլլար , նաև ու տեղ ձի կամ կառք պիտի գործածէինք , հովերուն բերած բաները՝ մարդու և ուրիշ կենդանեաց ուժը գործածելով մեզի պիտի բերել տայինք , ըսելէ որ շատ երկար պիտի քրչէր , վասն զի , կենդանիներուն քրնանալ ու հանգչել պէտք է , ըսելէ որ շատ ալ սուղ պիտի ըլլային , վասն զի , կենդանիներուն կերակուր պէտք է : Բայց ծովը՝ օտար երկիրները իրարու կապելով՝ այս ծախքն ու այս ժամանակը կը քիչցունէ : Ասոր համար է որ , ծով չունեցող ազգերն ալ , իրենց երեւելի քաղաքները՝ իրարու կապելու

մտօք , առուներ շինելու կը նային , երկաթուղիներ կը շինեն որ վաճառքին (մաթահ) անոնց միջոցով աժան ու շուտ կերպով մը անոնց մէջ փոխանակվի :

Արդիկ , յայտնի բան է , որ առանց վաճառականութե կատարեալ բարեկեցութեան ու հանգստութեան մէջ չեն կրնար ապրիլ : Արեմն շատ ցանկալի է , որ ազգերը իրարու հետ միշտ սիրով վարվին , խաղաղութեամբ իրարու հետ միանան . բայց դժբաղդաբար նախանձը՝ չարաշահութիւնը՝ մարդս այն աստիճան կը կուրացընէ , որ շատ ատեն սոսկալի պատերազմներ կուգան՝ ազգաց մէջ եղած վաճառականութիւնը՝ արիւնահեղ թշնամութիւններով կը խափանեն : Խաղաղութիւնը՝ վաճառականութե հոգին է :

Դրամ:

Ս ԱՃԱՌԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆԸ քանի որ
 զարգացաւ , թէպէտ փոխանակութիւնները դիւրացոյց ու մարդկանց բարեկեցութիւնը աւելի շատ ու հաստատւեալ . բայց առանց Դրամի՝ վաճառականութիւնը ինքնիրեն այս օգուտներուն մէկը չէր կրնար ընել : Արդարեւ , մտօք անանկ երկիր մը երեւակայենք՝ որ մէջը ամենեւին գրամի գործածութիւն չըլլայ , ու տեսնենք այն երկրի մարդիկը փոխանակութիւննին ինչպէս կրնան ընել : () Ինչպիսի համար , համարենք թէ գրածախին մէկը՝ հացի , կօշիկի ու միսի կարօտի , ու ասոնց ամէնուն տեղը տալու՝ գիրքէ ուրիշ բան չունանայ . բայց թէ որ հացագործը՝ կօշկակարը՝ ու մսավաճառը՝ երեքն ալ , կամ ասոնց մէկը՝ երկուքը՝ գիրքի կարօտութիւն չունենան ու չառնեն նէ , ինչ կ'ընէ մեր գրքածախը . այստեղի է որ

նչ իր ուղածը կրնայ տալ և ոչ ուղածը ստանալ. կամ որ նոյնն է փոխանակութիւն չի կրնար ընել: Աւրիշ դիպումած մըն ալ ենթադրենք: Թէ որ այն դիրքի կարօտ չեղող մասնաճառին ու հացագործին՝ մէկին գլխանոց մը ու մէկալին աթոռ մը պէտք ըլլար, ինչ կ'ընէր մեր գրաստանը: Այս գլխանոց ու աթոռ շինողներուն պիտի երթար, իր դիրքերը անոնց գլխանոցին ու աթոռին հետ փոխանակէր, ետքը անոնք բերէր հացագործին ու մասնաճառին տար, ու իր ուղածները անոնցմէ առնէր, որ ըսել է անհնարին դժուարութիւններ ու ժամանակի կորուստ քաշէր:

Իսկայց դիցուք թէ իրենց պիտոյքը հոգալու համար մարդիկ այս աշխատութիւնները քաշելու յանձն առնէին. բայց թէ որ վերի օրինակին մէջ գլխանոց ու աթոռ շինողներն ալ գիրքի չի կարօտէին, ու մէկը՝ հանդերձի մը ու մէկալն ալ նուագարանի մը կարօտէր նէ, ինչ կ'ընէր այն ժամանակը

մեր դժբաղդ գրաւաճառը . — ի՞նչ պիտի ընէր , կը յուսահատէր կը կենար :

Այս ե՛նթադրած դժուարութիւններուս պէս , ուրիշ շատ տեսակներ կան որ դրամի գործածութիւն չեղած երկիրներու մէջ պիտի պատահէր փոխանակութեան ժամանակ : Բայց սօրէն մարդիկ դրամի գործածութիւնը իրենց մէջ մըտցուցին , այս նեղութիւնները՝ դժուարութիւնները՝ ու ժամանակի կորուստներուն ամէնն ալ վերջացան . վասն զի , անով ամէն մարդ իր ուղածը . ուղած չափով կրնայ առնել . վասն զի , ամէն մարդ իր ունեցածը Դրամի կէս փոխանակելի՛ ուղէ . քանզի գիտէ , որ ինք ալ անով իր ամէն ուղածը կրնայ ստանալ : Ուրեմն դրամին ըրած ծառայութեանը նայելով՝ անիկայ կրնանք այսպէս տահմանել : “ Դրամը ընդհանրական վաճառք մըն է , որ փոխանակութիւնները դիւրին ու հնարաւոր կ’ընէ ” . կամ , Դրամը՝ փոխանակութեան ընդհանուր Պընջ մըն է :

Դրամին այսչափ կարողութեանը

վրայ մտմը ապացուցողը՝ բնականաբար կ'ուզէ իմանալ թէ ինչո՞ւ համար մարդիկ իրենց փոխանակութեանը միջոց մը ըլլալու համար դրամը ընտրեց են, ու ոսկիին, արծաթին, պղինձին տեղը՝ ուրիշ նիւթեր չեն գործածեր, մանաւանդ որ, այն ոսկիի, արծաթի ու պղինձի կտորները՝ մէկը չի կրնար «նիշակ» գործածել, այլ անոնցմէ օգուտ մը գտնալու համար, ամէն մարդ պարտաւոր է նախ անոնք ուրիշ բանի մը հետ փոխանակելով ձեռքէ հանելու:

Հասարակաբար կը կարծւի, որ դրամներուն ամէն տեղ ու ամէն մարդու քով յարգ գտնալը՝ վրանին կառավարութեան դրոշմը (սիքքէ) ըլլալն է. բայց այս ստոյգ չէ: Այսինքն, թէ որ Ա՛նճիտիէ հինգ փարանոցի ծանրութեամբ պղինձի մը վրայ կառավարութեան դրոշմը ըլլար ու քեզի տային, նոյն ծանրութեամբ արծաթի մը փոխարէն տուած ասորանքիդ չափ բան չէիր իրար անոր տեղը:

և թէ որ տալու քեզի հարկադրէին ,
ան ալ բռնութեամբ եղած կ'ըլլար ,
քու կամօքդ չէր ըլլար , որ դրամին
բնութեանը բոլորովին դէմ է :

Կառավարութեան իշխանութիւնը
թէպէտ կրնայ այն պղինձի կտորին
ուղած անունը տալ , բայց անոր յար-
գը չի կրնար լոկ անունով մը աւելցու-
նել : Թէ որ հասարակութեան կար-
ծածին պէս ըլլար , կառավարութիւնը
հինգ ղուռուշնոց արծաթին տեղը
հինգ փարանոց պղինձ կը կոխէր : Ուս-
տի որ դի դառնանք , հինգ ղուռուշ
արժող բան մը առնելու համար թէ
որ արծաթ հինգնոց մը չիտանք , հար-
կաւ 40 հատ հինգ փարանոց պղինձ
տալու ենք :

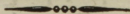
Ուստի ոսկիէ , արծաթէ ու պղինձէ
դրամներուն ամէն տեղ անցնե-
լուն պատճառը՝ վրայի դրոշմը չէ ,
այլ ըստ ինքեան յարգ մը ունենալին
է . և ասոր փորձն ալ սա է որ , երբոր
քանի մը հինգնոց մէկտեղ հալեցնես
ու ձոյլ (քիւլիւլէ) մը ընելու ըլլաս

ու ոսկերիչին տանիս , քիչ մը պակա-
սով գինեւնին քեզի կը վճարէ : Նըմա-
նապէս , պղինձը ինչ ձեւով ըլլայ ,
յարգ մը ունի :

Վրամի համար ոսկին՝ արծաթը՝ ու
պղինձը չի գործածուած , մարդիկ ու-
րիչ նիւթեր գործածեցին . և մինչեւ
հիմայ ալ վայրենի ազգաց մէջ կը գոր-
ծածուին , ինչպէս են տեսակ տեսակ
խեցիներ , ծխախոտ (թիւթիւն) աղ ,
կտաւ , կով , ձի , ցորեն , մորթ (տէրի)
բեւեռ , երկաթ , ևսյն : Բայց ա-
սոնց մէկը՝ ոսկին՝ արծաթին՝ ու պղ-
ղինձին յարմարութիւնը չունի : Ա-
սոնք ոչ կը կոտորին , ոչ կը մաշին և ոչ
կը փրտտին : Վրենց յարգին նայելով՝
քիչ տեղ կը բռնեն . որչափ մանր ու-
ղես կրնաս բաժանել , ու պղինձէ դը-
րամը՝ մանաւանդ մանր մուկը ծախե-
րու համար խիստ աղէկ կուգայ : Ա-
հա՛ այս պատճառներուն համար է , որ
ոսկին՝ արծաթը՝ ու պղինձը ամէն ազգ
իրեն դրամ ըրեր է :

Սոտ ատեններս տեսակ մը դրամ

ալ ելաւ թղթէ, որ Դրամաւորը (քայի-
մէ) կ'ըսենք : Ասիկայ թէպէտ իբր ի-
րական դրամ կ'առնեն կուտան, բայց
իրօք դրամ չէ. այլ տեղը դրամ տա-
լու խոստման գիր մը կամ մուրհակ
(թէմէսիկ) մը : Թէ որ աղէկ մոմը
տալու ըլլանք, մինչեւ որ այն թղթե-
րուն փոխարէն դրամ առնելու վստա-
հութիւնը չունենանք, մէկերնիս ալ
չենք կրնար առնել ու տալ : Այս վըս-
տահութիւնը ունենալնուս, ամէնս
ալ դրամի տեղ կ'առնենք կուտանք,
մանաւանդ որ դրամէն գիւրատար է :

ՀԱՏՈՒԱԾ Դ.

Խնայութիւն :

ՎԱՄԸ որչափ հարկաւոր բան էր
տեսանք : Ինչ որ կ'ուտենք կը հագնինք
ու կը վայելենք, բոլորն ալ դրամի մի-
ջոցով ձեռք կ'ուգան. անոր համար
քիչմ'ալ այն ցանկալի միջոցը ձեռք

բերելու և եղածն ալ շատցընելու ե-
ղանակին վրայ խօսելը կարծեմ անտե-
ղի չէ :

Ինդհանրապէս մեր ծախքերը (մա-
սարիֆ) մեր վաստակէն կ'ելլեն : Թէ
որ մեր վաստըկածէն աւելին ծախքը-
նենք՝ պարտական կ'ըլլանք : Թէ որ
վաստըկածնիս լրման ծախսենք՝ միշտ
մէկ աստիճանի մէջ կը մնանք , ու կա-
րողութիւննիս (որ է դրամը) ալ միշտ
մէկ չափով մնալուն՝ վայելքնիս ալ
սահմանաւոր կ'ըլլայ : Այլի ճամբով
ծախք ընելու եղանակին վրայ ըսելիք
մը չունիմ , որովհետեւ այն ճամբուն
հետեւողներն ալ չի հետեւողներն ալ
անոր գէշութիւնը կը ճանչնան , ու ի-
րենց վաստկածէն աւելին ծախք ընե-
լով՝ քաշած վիշտերնին թէ որ զիրենք
չի զգուշացըներ նէ՝ իմ տալիք խրատ-
ներս ալ անօգուտ է :

Վանք երկրորդ եղանակին : Արով
հետեւ աշխարհի մէջ , հիւանդութիւ-
ներ , արկածներ , զրպարտութիւններ ,
խաբէութիւններ , մեասներ , կու-

րուստներ և այլն, կան. և ասոնց ամէն
մէկն ալ՝ մեծամեծ հարստութիւններ
ոչնչացնելու բաւական են, ուստի
մարդս աշխարհի մէջ՝ չըսեմ օր օրի հա-
րըստանալու ու մեծնալու համար, այլ
միայն իր գտնուած վիճակէն աւելի
գէշին չիջնալու համար, հարկաւ
պէտք է որ իր վաստակածէն մաս մը՝
վերոյիշեալ ձախորդութիւններուն հա-
մար պահէ : Այս զգուշութիւնը
չընողներուն օրինակները պէտք է որ
միշտ մտքերնուս չի հանենք :

Խնայութիւնը ոչ միայն մեր նիւ-
թական վիճակը կ'աղէկցընէ, այլ մեր
խմացական վիճակին վրայ ալ մեծ ազ-
դեցութիւն մը ունի. վասն զի ամէն
կերպ քաղաքականութիւն ու գիտու-
թիւնն ալ, խնայութեան պտուղնե-
րովը՝ այսինքն դրամով ձեռք կը բեր-
ւին :

Խնայութիւն բառը՝ ամէնուն մըտ-
քին մէջ միեւնոյն նշանակու թիւնը չու-
նի : Շատերը կը կարծեն որ խնայու-
թիւնը՝ պէտք է զածէն քիչ ծախքը

ներն է : Այս ծանօթութիւնով՝ հիւ
 ւանդ եղած ժամանակնին վարպետ
 բժիշկ մը բերելնուն ու աղէկ մը բը-
 ժըշկըվելու տեղերնին , անճոռնի մար-
 դոց ձեռք ինալով՝ տարին 12 ամիս
 ակտաւոր կը մնան , բանէ գործէ ետ
 կը մնան , շատ ատեն կեանքերնին ալ
 վրայ կուտան , ու ասիկայ խնայութիւն
 կը սեպեն : Իմ հասկըցած ճամբովս՝
 « խնայութիւնը՝ իր ծախքերը յարմար
 ու ճամբով մը կանոնաւորել , ու միշտ
 ու սպառուած դրամին յարգը՝ ձեռք
 ու բերված վայելքներուն հետ խոհա-
 ու կանութեամբ բաղդատել ու համե-
 ու մատելն է » : Խնայութիւնը կծծու-
 թեան ու շուայլութեան միջին աստի-
 ճանն է : Կծծի մարդը՝ պէտք եղածէն
 աւելի իր ծախքերը սեղմելով՝ իր վի-
 ճակին ներսը վայելքներէն կը զրկուի :
 Շուայլ մարդը՝ ծիծաղելի շքասիրու-
 թեամբ , տարապայման ծախքերու
 ձեռք կը զարնէ ու կը փլչի : Իսկ խը-
 նայող մարդը՝ իր ծախքը իր վաստակին
 համեմատելով՝ միշտ հանգիստ ու գոհ
 կ'ապրի :

Խնայութեան համար ընդհանուր
չափ մը չիկայ . վասն զի ամէն մարդուն
վաստակը մէկ չըլլալուն , ամէն մար-
դուն ընելիք ծախքն ալ ընդհանուր
կանոնի մը տակ չի կրնար խնայ :

Որովհետեւ մարդուս պիտոյիցը
չատերուն բուն պատճառը ու աղ-
բիւրները իր բնաւորութիւնը՝ կիրքե-
րը ու անորժականերն են , ուստի որչափ
հնար է նէ պղտիկուց նայելու է որ
չափաւ որութեան բաւականասիրու-
թեան ու պարզութեան սովորինք . չի
թողունք որ մոլութիւն՝ ունայնասիրու-
թիւնը՝ ու փառասիրութիւնը սիրտեր-
նուս վրայ տիրէ : « Սէկ գէշ սովո-
րութիւն մը պահելը՝ երկու զաւակ
պահելէն սուղ կ'ըլլայ » կ'ըսէ Ռի-
քարտոն : Դարձեալ : « Սարդուն սե-
ղանը որչափ շէն ըլլայ , մեռած ժա-
մանակը՝ անտուկն ալ այնչափ դատարկ
կ'ըլլայ » ¹ :

ԷԼԱՐՍՏՈՒԹԵԱՆ ՃԱՄԲԸՆ , տպեալ Դ տպա-
րանի Յ . ՍԿԷՆԱՐԻԱՆ :

Վրամբ և ուրիշ բարիքը թէպէտ
 գործածվելու համար եղեր են , բայց
 այս գործածութեան նպատակը՝ կրօն-
 նակի է : Արքեմն մեզի վայելք տա-
 լու համար պէտք է որ ըլլայ , երբեմն
 ալ ուրիշ նոր բարիքներ հասցընելու
 համար : Իրեն ապրելուն միջոց մը ըլ-
 լալիք հարստութիւնը վատնող շռայ-
 լը՝ աշխարհի վրայէն ալ նոյն չափով
 կտոր մը ճարտարութիւն կը բառնայ ,
 ու միանգամայն այն ստակով բանվե-
 լիք աղքատ գործաւորը իր վաստակէն
 կը զրկէ : « Աղած ատենը ամէն
 ո'կէն սպառել ու չեղած ատենն ալ
 ո'բոլորովին ձեռքը քաշելը՝ մարդուս
 ո'պարծանք մը չէ : Ասիկայ անասուն
 ո'ներուն գործն է . նաև մէջերնին քիչ
 ո'մը խելք ունեցողները՝ ուրիշ կեր-
 ո'սով կը վարվին : Ախատեսս ու բա-
 ո'նական մարդուն նշանը՝ պէտք է
 ո'որ ըլլայ , ամէն պարագայի մէջ , առանց
 ո'բանաւոր նպասակի ծախս չընել . ինչպէս
 ո'որ տնտեսութիւն մեզի կը խրատէ » :

Ինչպիսի մարդը՝ շատ հոգերէ ազատ

կ'ըլլայ : Պարտք չունեցող մարդը՝ մէկէն ալ չի վախնար , ու թէ որ ունեցածը քիչ ալ ըլլայ , գոնէ այն քիչը իրը եղած կ'ըլլայ : Իր բոլոր աշխատանքը՝ ուրիշներուն անյագ աչքը լեզրնելու համար չէ , այլ իր ու իր ընտանեացը բարեկեցութիւնը աւելցնելու համար կ'ըլլայ : Ի՞րած ժուժկա լութիւնները անպտուղ չեն մնար , և թէպէտ առջի բերանը քիչ մը դժուարութիւն կը քաշէ , բայց ետքը իր վիճակը շուայլ մարդուն վիճակին հետ բաղդատելով երբոր կը տեսնէ որ ծուլութիւնը՝ պարտքերը՝ աղքատութիւնը ու յուսահատութիւնը անոր բոլորը առեր են , գոհ կ'ըլլայ իր վիճակին վերայ , ու իր չափաւորութեանը սրտուղը եղած բարեկեցութիւնն ու հանգըստութիւնը աւելի յարգ կ'ըստանան աչքին առջին :

Յարդ :

Երրորդ հատուածին մէջ տեսանք որ մարդիկ ոսկին ու արծաթը՝ մետաղներուն մէջ ամէնէն ընտիրը որոշեր են ու ամէնէն աւելի ակտիւութեամբ կ'առնեն կուտան : Իայց ոսկիէն ու արծաթէն աւելի ակտիւական մետաղ չի կայ մի աշխարհի մէջ . կամ ոսկին ու արծաթը կրնան մի երկաթին տեղը բռնել : Տեսանք որ տեղ տեղ ոսկիին ու արծաթին տեղը՝ մարդիկ ուրիշ բաներ հնարեր էին , ու գէշ աղէկ իրենց ակտիւքը անոնցմով կը հոգային . բայց երկաթ որ չըլլայ ինչով կը շինեն արհեստաւորները իրենց գործիքները : Ի՞նչ մետաղէ շինելու է այնքան խարտոցները՝ կացինները՝ գէիքները՝ (պուրկու) ուրագները (քէսէր) ու կղպաքները : Ուրկէ՞ պիտի շինէր երկրագործը իր արօրն ու ցաքանը (տափան) : Ուրկէ՞ պիտի շինվէր այսքան

անթիւ անհամար մեքենաները, որ
չափ արհեստներէ ու որչափ վայելք-
ներէ արդեօք չէինք զրկուեր առանց
երկաթի այս գործիքներուն մէկը՝
երկաթէ՛ ի զատուրի շմետաղէ աղէ կ'չեն
շինուիր, ու ինչո՞ւ համար ոսկին ու
արծաթը երկաթէն աւելի յարգ ունին:

Արիկայ հասկընալու համար պէտք
է գիտնանք որ միշտ ամէնէն աւելի
պիպանի եղող բաները՝ ամէնէն աւելի
յարգ չեն ունենար: () Դէն՝ ջուրէն ու
լոյսէն աւելի պիտանի բան չըլլար,
անանկ որ առանց անոնց չենք կրնար
ապրիլ. սոսու ամենայնիւ ընդհանրաւ
պէս ստակ մը չեն արժեր, մարդ ա-
նոնց տեղը բան մը տալ չուզեր, կամ
որ նոյնն է յարգ չունին. վասն զի ա-
ռանց փոխարէն բան մը տալու՝ ամէն
մարդ ուզածին չափ կրնայ անոնցմէ
գտնալ:

Արաբիայի մէջ շատ տեղեր ջուրը
փարայ կ'ընէ: Այց ջուրը՝ ան տեղի
մարդոց աւելի պէտք ու մեղի անոնց-
մէ քիչ պէտք ըլլալուն համար չէ. այլ

այն երկիրներուն մէջ յարգ ունենալը՝
 ջուրին իր սակաւութիւնէն է : Ասոր հա-
 մար է որ Պօլսոյ մէջ Քայրշիունար ու
 Քարաքուլաք ըսուած ջուրերը միշտ
 փարայ կ'ընեն , վասն զի անոնց աղ-
 բիւրները հեռուն են ամէն մարդ չի
 կրնար երթալ ուղածին չափ առնել :

Իր մը յարգ ունենալու համար
 Ռայն սակաւ կամ նոսալ ըլլալով ալ
 չըլար : այլ պէտք է որ զինքը ստանա-
 լու ուրիշներուն փափաք տուող յատ-
 կութիւն մըն ալ ունենայ :

Հատ տեսակ քարեր կան որ իրաւ-
 ցընէ սակաւ են , բայց յարգ չու-
 նին . վասն զի , ոչ բանի մը պիտանու-
 թիւն ունին , և ոչ գեղեցկութիւն ,
 անոնք ստանալու համար , տեղը մէ-
 կը բան մը տալ չուղեր , չէ թէ գիւ-
 րաւ ստացուելնուն համար , այլ վասն
 զի , մէկուն իղձ մը չիգար անոնք ըս-
 տանալու :

Ինդ հակառակն ուրիշ տեսակ քա-
 րեր ալ կան , որ ինչպէս են գոհարը՝
 յակինթը՝ զմրուխտը՝ որ թէպէտ զար-

դարանք ըլլալէ ուրիշ բանի չեն ի-
դար, բայց սակաւ ու միանգամայն
Գեղեցիկ ըլլալնուն շատ յարգ ունին :
Ու շատ մարդիկ, հաց, հանդերձ,
բնակարան ստանալու համար ինչպէս
կ'աշխատին նէ՝ նոյնպէս ալ այս տեսակ
ղարդեր ստանալու համար կ'աշխա-
տին, մանաւանդ որ, այս տեսակ ի-
րերը՝ աչքի գեղեցիկ երեւնալէն 'ի
զատ, անոնք ստանալն ալ հարստութե
նշան մը սեպուած է :

Իր մը յարգ ստանալու համար,
սակաւ ու ցանկալի ըլլալէն 'ի զատ
պէտք է որ Ժրտագրէի ալ բան մը ըլլայ.
այսինքն կարող ըլլանք ուրիշի տալ ու
տեղը բան մը առնելու : Օրօրինակ
առողջ-Բիւնը ամենացանկալի բան մըն
է . և շատ մարդիկ ալ անոր կարօտ են
ու շատ ալ դրամ տալու յօժար . բայց
անօգուտ է . մէկէն մէկալին չանցնիր,
որ իրենց տուող մը ըլլայ : Այսն զի,
կարելի է անանկ թշուառ մէկը գլու-
նուի, որ յուսահատելով՝ իր մէկ ու-
քը կամ ձեռքը կտրէ, ու դրամով ու-

րիշի վաճառել ուղի . բայց իր կրտսեր-
լովը չըլլար . այն ոտքը կամ ձեռքը ու-
րիշինը չի կրնար ըլլալ . վասն զի , ա-
ռողջութիւնը՝ անփոխադրելի է :

Աստի ըսածներս հոս կրկին բռ-
վանդակելով՝ կը նայինք որ իր մը յարգ
ստանալու համար , նախ պէտք է որ
սահմանադր կամ սահման ըլլայ : Արկրորդ
որեւիցէ կերպիւ ուրիշին յանկուտէ բան
մը ըլլայ : Արկրորդ փոխադրելի ըլլայ :

Ահա ասոր համար է որ ոսկին ու
արծաթը՝ երկաթէն աւելի յարգ ու-
նին : Թէ որ պիտանի ու գեղեցիկ բա-
ներ չըլլային , մարդ ալ անոնք ստանա-
լու չէր ցանկար : Բայց յանկուտէ բաներ
ըլլալուն համար յարգ ստացեր են
ու միանգամայն երկաթէն նուազ ու
անկէ աւելի դժուարութեամբ ստաց-
ուելուն համար ալ անկէ աւելի յարգ
ստացեր են : Ասիկայ այնչափ ճշմարիտ
է , որ հասարակօրէն ոսկին արծաթէն
դրեթէ քսան անգամ աւելի շատ
ծախքով ու աշխատութիւն ձեռք գա-
լուն համար , ոսկին ալ արծաթէն քսան

անգամ աւելի յարգ ունի :

Երբոր ցանկալի իր մը աշխատութեամբ Ռայն կ'ըստացուի, հարկաւ մարդիկ այն իրը ստանալու համար կ'աշխատին. և հոսարակաբար շատ յարգ ունեցող բաներն ալ շատ աշխատութեամբ ձեռք ինկած բաներն են : Եւսկէ ոմանք սխալելով կարծեցին որ բանի մը յարգը իր վրայ կատարուած աշխատութենէն յառաջ եկած է : Բայց աս սխալ կարծիք է, ինչպէս որ տնտեսականին մէկը՝ սա հետեւեալ օրինակովը աղէկ կը հաստատէ : — Եւսկէ թէ երկու ձկնորս ձուկ որսալու կ'երթան, ու անձրեւին ու ցուրտին տակը՝ կ'աշխատին ձուկ բռնելու, յուսալով որ բռնածնին շատ ստակի վաճառեն : Բայց թէ որ ասոնց մէկը՝ բոլոր գիշերը աշխատելէն ետեւ միայն Ռէյ պզտի ձուկ մը բռնէ ու մէկալը հարիւր հատ բռնելու ըլլայ, կրնայ մի առաջինը իր մէկ ձուկը՝ մէկալին հարիւր ձկանը գինովը ծախել : Թէպէտ երկուքին աշխատութիւնը մէկ եղած

է, բայց անհնար է որ մէկ ձուկը՝ հա-
րիւրին տեղը բռնէ :

Բայց ճշմարտութիւնը հաստա-
տելու համար ուրիշ ապացոյց մըն ալ
սա է : Երբ որ մէկը ճամբան գացած
տեղը գոհար մը կը գտնէ, անիկայ ըս-
տանալու աշխատութիւն չի քաշելուն
համար այն գոհարին յարգը կրնայ
մի պակօխի :

Ուրեմն պէտք է համոզվինք որ ի-
րի մը յարգը՝ իր վրայ կատարուած աշ-
խատութենէն չէ, այլ այն իրը ըստ
ինքեան յարգ ունենալուն համար է որ
մարդիկ անիկայ շինելու կամ բուսցը-
նելու համար կ'աշխատին : Եւ Լստ-
ուած ալ անգործ կենալը մարդուս վը-
նասակար դատելով՝ անանկ տնօրիններ
է որ ամէնահարկաւոր բաներուն խիստ
քիչը առանց աշխատութե կ'ստաց-
ուին : ու շատը՝ իր տուած վճռոյն
համեմատ « երեսնուս քրտինքովը »
կ'ստանանք :

Վարձ :

ԱՐԴՈՒՍ աշխատողները կ'ուղե մտաւոր ըլլան կ'ուղե մարմնաւոր , ամէնուն պինը մէկ չէ : Աշխատաւորներուն ամէնուն վարձքը մէկ չափով չէ : Ոսկերիչը երկաթագործէ մը աւելի վարձ կ'առնէ . երկաթագործն ալ միշտ մշակէ (ռէնչպէրէ) մը աւելի վարձ կ'առնէ :

Նոյնպէս կը նայինք , որ օրինագէտ մը կամ բժիշկ մը գրագիրէ մը աւելի վարձ կ'առնէ : Բայց աշխատաւորաց ասանկ իրարմէ եւել պակաս վաստը կենին՝ իրենց մասնաւոր աշխատութեանցը ծանրութեանը համեմատութեամբը չէ : Վասն զի , յայտնի բան է որ , մշակին աշխատութիւնը՝ երկաթագործին աշխատութենէն ծանր է . ու երկաթագործին աշխատութիւնն ալ , ոսկերիչին աշխատութենէն ծանր է : Նմանապէս մտաւոր աշխատուէց

մէջ ալ, բժիշկին ու իրաւաբանին աշխատութեանը նայելով՝ գիշեր ցորեկ գրիչը աչքը խոթող գրագրին աշխատութիւնը խիստ ծանր է, ու փոխարէն առած վարձն ալ շատ քիչ է առջիններուն առածին նայելով:

Արեմն վարձուց չափը՝ աշխատութեանց դժուարութեանէն կապուած չէ. այլ կարծած գործին յարգէն կախած է: Բայց նայինք գործքի մը յարգը ուրիշ կ'որոշվի:

Ամէն տեսակ գործքի կամ աշխատանաց յարգն ալ, ուրիշ ամէն իրաց յարգին պէս իրենց շատութեանէն կամ քիչութեանէն կախուած է: Թէ որ շինուելիք գործքերը շատ ու շինողները քիչ ըլլան, այն գործքերուն գինը կամ յարգն ալ շատ կ'ըլլայ, ինչպէս որ անցեալները՝ Պէյօղլուի Կրդեհներէն (եանդըն) ետեւ հիւսանց (տիւրկէր) ու մշակներուն վրայ օրինակը տեսանք, որ մինչեւ 18 շուաբուշ 20 շուաբուշ օրական առնող հիւսներ եղան: Բայց թէ որ գործքերը քիչ ու շինողները

շատ ըլլան, հարկաւ այն գործքերուն
յարգն ալ քիչ կ'ըլլան : Ուրիշ ամէն
բանն ալ ասոր պէս է : Տարի մը թէ
որ ցորենը շատ ըլլայ՝ գինը կը կստորի :
Թէ որ քիչ ըլլայ՝ կ'եւեւնայ : Թէ որ
տիրէմ մը ոսկի ստանալու համար, տի-
րէմ մը պղինձ ստանալու պէտք եղա-
ծէն աւելի ծախք ու ժամանակ պէտք
չըլլար, ու դժուարութիւն չի քաշ-
ուէր, ոսկին պղինձէն աւելի յարգ մը
չէր ունենար :

Պատահական դիպուածները չի
հաշուելով՝ ընդհանրապէս գործաւոր-
ներուն քիչ կամ շատ ըլլալը՝ իրենց
կրթութեանը դժուար կամ դիւրին,
բազմաձախ կամ թեթեւագին ըլլա-
լէն է :

Արդարեւ, ինչո՞ւ համար ամէն
տեղ մշակը բժիշկէն կամ ոսկերիչէն
շատ է : Այսն զի, նախ ոսկերիչին ու
բժիշկին կրթութիւնը մշակի մը կըր-
թութենէ շատ ծանրագին է : Այրկրորդ՝
մէկը օրինաւոր ոսկերչութիւն կամ
բժշկութիւն ընելու համար, աւելի

ժամանակի կարօտ է, քան թէ մշակ ըլ-
լալու: Անանկ որ, մինչեւ ոսկերիչ մը
կամ բժիշկ մը՝ իրենց աշակերտութե-
ամանակը իրենց սընընդեանը ու ուս-
մանը համար ծախելիք (խարճ ընելիք)
բաւական դրամ չունենան, ոսկերիչ
կամ բժիշկ չեն կրնար ըլլալ: Աւստի
տնտեսութեան տուած խրատին նայե-
լով՝ թէ որ ոսկերչութիւնը կամ բը-
ժըշկութիւնը աւելի յարգ մը չի պի-
տի ունենայ նէ, տարաստարտ պատիւ
մը կամ փափկութիւն մը փնտռելով՝
պէտք չէ որ ծնողք այնչափ ծախք ը-
նելով՝ տղաքնին ոսկերիչ կամ բժիշկ
ընեն, այլ իրենց որդւոցը համար
ընտրելիք արհեստներն ու յետոյ անոնց
բերելիք վաստակը իրարու հետ հա-
մեմատելով՝ ընտրութիւննին անանկ
ընեն: Ոսկերչութիւնն ու բժշկութիւնը՝
այս տեղը օրինակի համար մէջ բերի.
Բայց արհեստի ընտրութեան վրայօք
օխալտղներ քիչ չեն մեր ատենները:
Վիտես թէ շատերը՝ առաւել կ'ու-
զեն որ տղաքնին աղատական արհես-

տի մը տան ու անօթի մեռցընեն, քան
թէ ծառայական արհեստի մը տալով՝
սլարկեշտ, հարուստ, առաքինի, ու
սկիտանի քաղաքացի մը ընեն : Չեն մը-
տածեր որ արհեստներու մէջ ճառագա-
յան ու աղաքական ըսուած մտացածին
խտրուիլը՝ դատարկ ըղեղի մը ցընորք-
ներն են : Ի՞մէն վիճակի մէջ ազատ այն
մարդն է, որ իր հացը՝ ուրիշի ուղորմու-
թեանը կամ շնորհքին ստորտական չէ :

Կրթութեան սղութիւնը պատ-
ճառ կ'ըլլայ ըսի, որ բարակ արհես-
տաւորները քիչ կ'ըլլան ու հետեւա-
բար ալ աշխատանքին շատ յարգ
կ'ըստանայ : Ի՞նչ տղայ մը բթամիտ
ու ծոյլ ըլլալէն ետեւ, հայրը վրան որ-
չափ ստակ ծախէ, բաւական չէ՝ որ
տղան մեծցած ատենը շատ ստակ վաս-
տրկելու կարող ընէ : Ա՛յսն զի, շատ
ստակ վաստրկցընողը նոյն իսկ կրթու-
թեան սղութիւնը չէ, այլ կրթութե-
ան սղութիւնը միայն սխառտաւ մը կ'ըլլայ,
որ քիչ մարդիկ դժուար ու բարակ ար-
հեստներու ետեւէ կ'ընաղին, ու ա-

նանկով միշտ իրենց թուոյն նայելով՝
գործքերնին շատ կ'ըլլայ, ու հետեւա-
բար տլ շատ վարձ կը գտնեն:

Կրթութեան ողութեանը սէս,
վարձուց շատութեանը մէկ պատճա-
ռն ալ մարդուս իր բնական հանճա-
րն է: Արարհետին մէջ որ մարդս
է-էլ՝ իր բնական հանճարին կը կարօ-
տի, ինչպէս են պատկերհանութիւնը՝
բանաստեղծութիւնը՝ մեքենագործութիւնը՝
քանդակագործութիւնը և այլն, այն
արհետին մէջ թէև մէկը՝ շատ ստակ
ծախելով յարմար կրթութիւն մըն ալ
չառնէ, տակաւ ին իր բնական հանճա-
րին նպաստիւքը կրնայ երեւելի ըլ-
լալ ու շատ վարձ առնել: Արքայդ
մեքենագործը՝ անանկ աննշան վիճակի
մը մէջ ծներ էր, որուն պզտիկուց ըս-
տացած բոլոր կրթութիւնը՝ Վանչէս-
դեր քաղաքի մէջ մէկ մարդը 10 փա-
րայ վարսել (թրաշ ընել) էր: Բայց
իշ անսովոր հանճարովը՝ ու անխոնջելի
աշխատութեամբը՝ բամպակ մանեւու-
անանկ մեքենայ մը շինեց, որ ոչ միայն

մինչեւ այս օրս՝ երեւելի մեքենագործ-
ներուն մէկը համարուած է, այլ և
մեռած ժամանակն ալ 55,000,000 զու-
ռուշի մօտ ստակ ձգեց իր ժառանգ-
ներուն: Այսու ամենայնիւ այս կարգ
հանձարեղ մարդոց, շատ վարձ առնե-
լու պատճառն ալ տակաւին միւնոյնն
է. այսինքն ասոնց ալ քիչուր ըլլա-
լուն համար է, որ աշխատանքին այն-
քան յարգ կ'ըստանան:

Վերջապէս անանկ գործաւորներ
ալ կան, որ առանց բաղմամբս կըր-
թութիւն մը կամ բնական հանձար մը
ունենալու, շատ վարձ կ'առնեն. վա-
սըն զի, աշխատանքին կամ առողջու-
թեան վնասող կամ վտանգաւոր և
կամ անհաճոյ բան մը ըլլալուն՝ քիչ
մարդիկ այն գործերուն կ'զբաղին,
ինչպէս են վառօդագործութիւն, լու-
դորդութիւնը (տակըճըք) հանքա-
գործութիւնը և այլն:

Աշխատանաց ազատութիւնը .

ԿԱՐԾԵՄ խիստ քիչ կը գտնուին աշանկ մարդիկ , որ ուրիշի ունեցածը՝ իրենց ուղած գինովը բռնութեամբ ձեռվընուն առնելը արդարութի սեպեն : Այսու ամենայնիւ ասանկ անտեղութիւններ տեղ տեղ պակաս չեն : Գերի մարդիկ այս խեղճ վիճակին մէջ են , իրենց տիրոջը համար աշխատելու ստիպուած են , որ շատ անգամ հազիւ թէ անօթի չի մեռնելու չափ իրենց կերակուր կուտան :

Գործաւոր մարդիկ ալ ուրիշ ամէն կարգ վաճառականներուն պէս , իրենց աշխատութեանը վաճառողներ կը համարուին : Ուստի արդարութիւնը կը պահանջէ որ ասոնց երկուքն ալ ազատ ըլլան , իրենց կամքէն ուրիշ բան վերանին չիշխէ իրենց սակարկութեանը (փաղարըխ) մէջ : Ա՛յժառականը ու գործաւորը՝ իր ունեցածին կամ աշխա-

տանայր համար ինչ գին յաշմար դա-
տէ նէ՝ կարող ըլլայ ուղեւոր , մինչեւ
հոս մէկ անիրաւութիւն մը չիկայ :
Սիայն , կարող չի պիտի կրնայ ըլլալ
ուրիշները բռնադատելու , որ իր ու-
ղած գինովը իր վաճառածը գնեն կամ
ղինքը վարձեն :

Քաղաքական տնտեսութեան գի-
տութիւնը գեւ Ներսիսյանի մէջ չի
ծաղկած , աշխատանայ գինը՝ հոն ալ
կառավարութեանց կողմանէ կը որոշ-
վէր , և ով որ իր գործքին համար կա-
ռավարութեան կարած գինէն աւելի
ուղէր , կը դատապարտուէր :

Իսկ քանի որ տնտեսական գիտու-
թիւնը որ օրի զարգացաւ Ներսիսյանի
մէջ , հիմայ ամէն տէրութիւն հաս-
կըցաւ , որ աշխատանայ գինը որոշե-
լու համար օրէնքներ հաստատելը՝
ճարտարութեան զարգացմանը մնա-
տալէն ուրիշ բանի օգուտ մը չունի :
Վասն զի , օրինակի համար ըսենք թէ ,
եւէ երկրագործ մշակներուն օրական
մը որոշէ : Թէ որ որոշած սակը (նարդ)

մշակներուն կատարելիք գործքին նա-
եւում Բարձր է նէ , երկրագործը իր մը-
շակները կը ճամբէ ու անոնց մէջէն
միայն խիստ սխիտանիները կը պահէ ,
եւ իր հողերուն ուր մասն որ ամէնէն
արգասաւորն է նէ , այն միայն մշակել
կուտայ անոնց : Ասանկով կառավարու-
թիւնը աղէկուած ընելու մտօք կրկին
մնասներ կը հասցընէ . նախ , մշակնե-
րուն , որ գործ չեն գտներ . երկրորդ ,
հասարակութեան , որ ցորենը քիչ ըլ-
լալուն՝ եղածը սուղ կ'ուտեն :

Ինք հակառակն , թէ որ օրէնքնե-
րուն որոշած վարձը խիստ վար է նէ՝
աղէկ մշակները ընդունել չեն ուզեր ,
եղած տեղերնուն կ'ելլեն . ուրիշ երկ-
րագործներ զանոնք տեսնելով՝ գաղտ-
նի սակարկութեամբ աւելի բարձր
վարձ կուտան ու անոնք կը բանեցընեն :
Ասոր վրայ առջի երկրագործները զըղ-
ջալով՝ իրենք ալ կը հաճին բարձր վարձ
տալու որ աղէկ մշակներուն ամէնը ձեռ-
վընուն չելլեն : Ասանկով վարձուց հա-
մար կառավարութիւն ըրած կարգադ-

բուժիւնները ոչինչ կ'ըլլան :

Աժան գինով բան առնել ու բան շինել տալուն ամէնէն յարմար եղանակը՝ առնողն ու վաճառողը՝ աշխատողն ու աշխատցընողը՝ բոլորովին ազա-
յփէն է , որ իրենց սակարկութիւնը իրենք ընեն . առած ու տուած իրերն ուն վրայօք յարմար դատածնին ուղեն ու տան , թէ որ իրարու կը հաճին նէ՝ փոխանակութիւննին կատարեն . թէ որ չեն կրնար հաճիլնէ ետ կենան :

Հասարակաբար այս խոհեմ ճամբան չի բռնողները կը կարծեն , որ եթէ կառավարութիւնը սակարկութեց չտի մը՝ կանսն մը չի դնէ , վաճառողներուն զօշոքաղութիւնը հասարակութիւնը կը խաբէ ու կը կեղեքէ . բայց ասիկայ ծուռ կարծիք է : Այս ճառական մը որչափ շահասէր ալ ըլլայ , չի կրնար հեփաճութեան իշխանութենէն ազատիլ , որուն վճիռները՝ կառավարութեանց օրէնքներէն բխարապատիկ աւելի հզօր ու ազդու են :

Արդարեւ երբ որ կառավարութիւնները մարդոց աշխատանքները նեղ օրէնքներով չեն կաշկանդեր, ազատ կը թողուն, երկրացիք իրենց գիտցած արհեստներուն կ'ընողին, միեւնոյն տեսակէ եղող արհեստաւորներուն թիւը կը շատնայ, մէջերնին հետամտութիւն մը կը ծագի. ամէն մարդ կը ջանայ, որ իր շինած բանը՝ միւսներէն աղէկ ու աժան շինելով՝ Ռ-շաէրին իրեն քաջէ : Ասան զի, այն ժամանակը Ռ-շաէրին գիտնալով՝ որ իր գնած կամ վարձած իրերուն գինը՝ բոլորովին վաճառողին ու գործաւորին կամքէն կախեալ է, աւելի զգուշութիւն կ'ընէ որ չի խաբուի. ու իրեն պէտք եղածը՝ հնար եղածին չափ աժան գնէ :

Աստի ազատ փոխանակութեան դրութիւնով՝ մէկ կողմէն արհեստները կը կատարելագործին, մէկալ կողմէն ալ հաստուածները՝ աւելի առատ,

1 Մարդու աշխատութեամբը շինուած կամ թողնուած իրերուն ամէնն ալ հասարակ կամ բնիկ կ'ըսուին :

տժան ու աղէկ ըլլալով՝ հասարակութիւնը աւելի բարեկեցիկ կ'ըլլայ : Անանկ որ , գործաւորաց բարոյական ու արհեստական կրթութեանը հետ՝ ազատ աշխատութիւն մը եղած տեղը՝ անտարակոյս մարդիկ ամէնէն աւելի հանգիստ ու աժան կերպով մը կ'ապրին :

ՀԱՏՈՒԱԾ Ը.

Հարստութիւն :

Իբր աշխատութեանը վարձովը ապրող մարդոցմէն զատ ուրիշ կարգ մը մարդիկ ալ կան , մանաւանդ Լեւոսայի մէջ , որ զիրենք հանգիստ ապրեցնելու չափ բան դիզեր են , կամ հայրերնին իրենց թողուցեր է . ասոնք հաճախ կամ ընէշ կ'ըսուին :

Ասանկ մարդոց շատը՝ թէպէտ Լեւոսայի մէջ ծանր պաշտօններով զբաղեալ են , ինչպէս են զօրապետութիւն

նը՝ դատաւորութիւնը՝ խորհրդակա-
նութիւնը՝ դեսպանութիւնը, և այլն .
բայց ասոնք իրենց կամօքը յանձն առ-
նուած պաշտօններ են . անոնցմէ ի-
րենց ապրուստ մը ելլելու համար յան-
ձըն առնուած չեն, այլ իրենց արդէն
գանձած ընչիւքը կ'ապրին :

Այն տեղ բաղդատութեամբ նա-
յելով՝ ընչեղ մարդիկ աշխատութիւն
ապրող մարդոցմէն բիչ են : Այլ թէ-
պէտ չիկայ անանկ երկիր մը՝ ուր բը-
նակչաց ամէնը կամ գոնէ մեծ մասը՝
միմիայն իր ըստացուածներուն եկա-
մուտովը ¹ (իրատ) ապրելու կարողա-
նալու չափ հարուստ ըլլայ . բայց կան
անանկ երկիրներ, ուր ժողովուրդը՝
առ հասարակ աղքատ է, մինչեւ չաչ-
խատի չի կրնար ապրիլ : Անանկ եր-
կիրներու մէջ ժողովուրդը՝ բարեկարգ
երկիրներու մէջ ապրող մշակներէն
(բէնչպէր) թշուառ են . ինչպէս որ

¹ Մէկ տարուան մէջ մարդուս ըրած վաստակ-
ներուն բովանդակութեանը՝ էմմաուս կ'ըսեն :

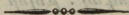
առաջին հատուածին մէջ վայրենի ժողովրդոց վրայ խօսած ժամանակս ցըցուցի : Բայց որ երկրին մէջ որ ժողովուրդը աշխատասէր է , տիտանի արհեստները սորվեր կը գործածէ , աշխատութիւնը ազատ է , ու ստացուածոց կապարեալ ապահովութիւն կայ , այն երկրին հարստութիւնը օր օրի կ'աճի ու կը շատնայ , ու ժողովուրդին մէջէն իր ընկերներէն աւելի հմուտ , աշխատասէր ու չափաւոր եղողը՝ տըգէտ , ծայլ ու շուայլ եղողէն շատ կը վատորկի , ու իր ծախքը չափաւորելով՝ ինք կ'ասորի , ու միանգամայն իր զաւկրներուն աւքիջմը բան մէկդի կը դանձէ , ու անանկսով իր զաւկրները ինք Բաղդադը կ'ընէ :

Բայց որ երկրին մէջն որ ստացուածք ապահով չեն , թէև ժողովուրդը ժիր աւրլայ , հարուստ ըլլալու չկրնալէն ետև , օր օրի ալ աղքատնալու վրայ է : Ասն զի , այն երկրին երկրագործը՝ կամ վաճառականը , իր ցորենը ցանելէն , կամ վաճառքները

պատրաստելէն ետեւ, երկինքին որ
կողմէն անձրեւ, կամ որ գիւղէն ի-
րեն գընող մը պիտի գայ՝ այն չի
մըտմըտար, այլ անոր բոլոր մըտմըտու-
քը՝ որ լեռնէն աւազակները պիտի իջ-
նան ու զինքը երբ պիտի գան կողոպ-
տեն՝ ան կը հոգայ. բոլոր ժամանակը՝
ձեռքը եղածը կողոպտել չի տալու հը-
նարքները խորհելու կ'անցընէ. անոր
համար, ասանկ երկիրներու մէջ ամէն
մարդ իրեն անմիջապէս հարկաւոր ե-
ղածը ձեռք բերելու միայն կը նայի,
ասպագայ ժամանակին համար բան գի-
ղելը միտքէն չանցուներ: Այս ճամ-
բով ինչ բարեբեր ու բազմամարդ տե-
ղեր կային որ հիմայ անապատ ու ա-
մայութիւն գարձեր են: Հարստու-
թեան էն առաջին ու հզօր պատճա-
ռը՝ ստացուածոց ապահովութիւնն է:

Թէպէտ չենք կրնար յուսալ, որ
ամէն ժիր ու աշխատասէր մարդ՝ ան-
պատճառ հարուստ կրնայ ըլլալ. բայց
փորձով տեսնուած է, որ շատ աղքատ
մարդիկ, աշխատութեամբ ու կանո-

նաւոր վարքով մը՝ միլիոններու տէր եղած են : Թէպէտ գիտենք ամէն մարդ այս բաղդը չի կրնար ունենալ, բայց գտնէ իր վիճակը օր օրի աղէկցընելու յոյ՛ւ՛ր՝ ու յուսալու իրաւունքը կրնայ ունենալ :

Հ Ա Տ Ո Ւ Ա Ճ . Թ .

Հարուստներուն օգուտը :

Մ Ա Մ Ն Ա .

[Մէն ատեն, ամէն տեղ հասարակութիւնը՝ հարուստ մարդոց ծուռ աչօք կը նայի : Ասիկայ ոչ միայն անիրաւութիւն է, այլև վնասակար ալ է :

Բնդհանրապէս կը կարծեն, որ եթէ հարուստ մարդոց ձեռքէն իրենց հարստութիւնը առնուի ու աղքատաց մէջ բաժնուի, ու անկէ ետեւ նորէն հարստանալու մէկուն թող չի տրլի, աղքատաց վիճակը աւելի աղէկ կ'ըլլայ : Բայց այս երկու կերպով ստոյգ չէ : Նախ և առաջ այս մտացածին բա-

ժանուժը կատարելը թէ որ հընարաւոր ըլլայ, անհնար է, երկար ատեն միւսնոյն հաւասարութեանը մէջ չի մընար. վասն զի, այն բաժիններուն տէրերէն մեռնողներուն ստացուածքը ժառանգութիւն կամ օտար մարդու անցնելով՝ կամ ուրիշ քանի մը ժառանգներու մէջ բաժնուելով, կամ անկարգ վարքով մը փճանալով կամ որ եւիցէ կերպով մէկ ձեռքէն մէկալը անցնելով՝ հարկաւ վաղ կամ անագաննոյն հաւասարութիւնը չի մնար: Բայ ժանորդներուն որ մէկը՝ իր բաժինին ինկածը կրկնապատիկ եռապատիկ ու աւելի կ'ընէ, որ մէկն ալ իր ունեցածէն բոլորովին կը զրկուի. և աս ալ բըռնութեամբ չէ, այլ իրաց կարգը անանկ կը բերէ:

Երկրորդ, թէ որ այն մտացածին բաժանումը հնարաւոր ալ սեպելու ըլլանք, աղքատաց վիճակը՝ այն ժամանակը աւելի գէշ կ'ըլլայ: Ան ատենն ալ առջի տէս ամէն մարդ պիտի աշխատի որ ապրի վասն զի կերակուրը՝

հանդերձը՝ և ուրիշ հարկաւոր եղած
իրերը՝ առանց Բէկ-Տը աշխատութեան
ձեռք չեն իգար։ Իայց այն ժամանա-
կը՝ մէկուն աշխատութիւնը առջինին
կէսին չափ շահաւոր կամ արդիւնա-
ւոր չըլլար։ Այսին դի, այն ժամանա-
կը՝ մէկը չի կրնար մեծ մեծ գործա-
րաններ ու ագարակներ բանեցընել,
մեծամեծ ձեռնարկութիւններու ու
ընդարձակ վաճառականութիւններու
ձեռք զարնել, մէկը չի կրնար անանկ
գործքերու համար օրական կամ վարձ
տալ, որ կարելի է մէկ կամ երկու
տարիէն սկիտի վաճառուին, դրամաւ
գըլտիսը տէրօջը ետ բերեն ու անոր
վաստակ մըն ալ տան ապրելու։ Այս
անկէ ետեւ ամէն մարդ՝ անօթի չի
մեռնելու չափ մը միայն պզտի գործ-
քերու կ'զբաղի, կամ իրեն օրական
սկիտոյքը հոգալու համար բաւական
եղածին չափ տեղ միայն կը մշակէ,
վասն զի գիտէ, որ եթէ աւելի աշ-
խատի ու բան մը գիղելու ըլլայ, ձեռ-
քէն կ'առնեն և ուրիշներու մէջ կը

բաժանեն :

Դարձեալ այս մտայածին բաժանումը թէ որ հնարաւոր ալ սեպելու ըլլանք , թէ որ մշակ է նէ՝ տարի մը հունձքը (տիշին) առատ չըլլայ , ու թէ որ արուեստաւոր է նէ , տարի մը արկածով կամ դիպուածով մը իր գործառնութիւնները դադարի , կամ ձախորդ երթայ , կամ հիւանդութիւն մը պատահելով՝ ձեռքին ունեցածը հատցընէ , ինչ կ'ընէ ալ անկէ ետեւ այն երկրագործը կամ այն արհեստաւորը : Ենտարակոյս ալ անկէ ետեւ ուրիշի հաշուոյն համար վարձով բանելը յանձն պիտի առնէ , բայց գէշն ալ սա է որ , մէկն ալ չի գտնուիր որ զինքը բանեցընէ , կամ իր գտած գործքն ալ շուտով կատարելիք ու ստակ բերելիք բան մը եղած կ'ըլլայ : Ասան զի , ինչպէս որ ըսի , թէ և մէկ քանի հոգի քիչ մը բան մէկգի դրած ալ ըլլան ու անով մէկ քանի հոգի ալ բանեցընեն , կը վախնան որ կ'իմացուի ու ձեռվընուն կ'առնեն : Աստի ասանկ

Երկրի մը ճարտարութիւնը այս կերպով կապուած ըլլալուն, թէ գետնի և թէ արուեստներուն բերքը՝ առջինէն քիչ կ'ըլլայ, ու ժողովուրդը ընդհանուր թշուառութեան մէջ կ'իյնայ։ Իրաւ է որ հարուստը կ'աղքատանայ, բայց աղքատին ալ վիճակը՝ աւելի աղէկ ըլլալուն տեղը՝ ևս առաւել գէշ կ'ըլլայ։

Հարուստներուն օգուտը :

ՄԱՍՆ Բ .

Հարստութեց բաժանումը ուղղակի կերպով մը կատարելը՝ անհնար ըլլալը տեսանք։ Իսկ այս անուղղակի կերպով մը՝ այս բաժանումը միշտ կը կատարվի ընկերութեանց մէջ և այն ժամանակը միայն օգտակար կ'ըլլայ թէ հարուստներուն և թէ աղքատաց։

Արդարեւ, հարուստները թէպէտ իրենց ունեցածը աղքատներուն չեն բաժաներ հասարակութեան ուղած կերպովը, բայց միշտ ուրիշներն ալ

մասնակից կ'ընեն իրենց եկամուտին :
 () րինակի համար ըսենք թէ հարուստ
 մարդուն մէկը 50,000 ղուռուշ տա-
 րին եկամուտ ունի : Ամիկ մարդիկ
 կը կարծեն որ այն 50,000 ղուռուշը
 թէ որ 10 մարդու մէջ բաժնուելու
 ըլլայ , երկրին մէջ տասը աղքատ տու-
 ներ աւելի հանգիստ կերպով կ'ապրին :
 Բայց ասիկայ սխալ կարծիք է : Թէ որ
 այն հարուստ մարդը՝ այն 50,000 ղուռ-
 ուշը ձեռքէն չի հանելով մէկ տար-
 ուան մէջ 10 աղքատ տնուորին կերած
 կերակուրը ուտէր ու անոնց հաջա-
 ծին չափ հագուստ հագնէր , այն ժա-
 մանակը իրաւ այն 50,000 ղուռուշը
 10 տնուորին մէջ բաժնուելով՝ մէկ
 մարդուն ծախածը 10 տնուորին մէջ
 բաժնուած կ'ըլլար , կամ որ նոյնն է
 հասարակու թեան հանգստութիւն մը
 բաշխված կ'ըլլար . բայց իրօք եղածը
 առանկ չէ : Այնք գիտենք որ հարուս-
 տը իր այն 50,000 ղուռուշ եկամու-
 տը՝ ծառայներու , մշակներու , վաճառ-
 ւականներու ու զանազան տեսակ արշ-

Հետաւորներու կուտայ, որ անոնք
ալ այն դրամովը հաց ու հանդերձ
կ'առնեն : Անանկ որ, ինչպէս որ ըսի,
առանց այն 50,000 ղուռուշը հարուս-
տին ձեռքէն բռնի բաժանուած ըլլա-
լու, բնականաբար ժողովուրդին մէջ
կը բաժանի : Այս ըսածս օրինակով մը
բացատրելու համար, ըսենք թէ հա-
րուստին մէկը՝ իր եկամուտէն 30,000
ղուռուշ տան մը վրայ ծախել ուզէ :
Այս տունը շնելու աշխատող մարդիկ
հարկաւ կը վաստակին : Բայց այս հա-
րուստ մարդը՝ կ'ուզէ իրենց տուն շի-
նել տայ, կ'ուզէ բնաւ զիրենք չղբա-
ղեցնելով՝ միայն դրամ պարգեւ տայ,
երկուքը մէկ խօսք է, այս երկու վար-
կածին մէջ ալ, երկրին մէջ սպառուած
(խարճ եղած) հացը կամ հանդերձը՝
ո՛չ կ'եւելնայ և ո՛չ կը պակսի : Այսին
սա մեծ տարբերութիւնը կ'ըլլայ, որ
գործ մը գործելով վաստակող մարդը՝
իր եկամուտը իր երեսի քրտինքին պը-
տուղը ըլլալուն կը փառաւորի, ու ու
ղորմութիւն առած մարդու մը՝ անհա-

Ճոյ դգացու մները չունենար :

Ստացուածոց ապահով եղած երկիրներուն մէջ, քանի որ հարուստ մարդիկ իրենց եկամուտը չըստպառեն ու գանձեն, այն երկրին մէջ աղքատները՝ այնքան աւելի գործ ու առատութիւն կը գտնեն : Ստանդի, ապահով երկիրներու մէջ մարդիկ ունեցածնին ծածկելու տեղերնին կամ շահով (ֆայիզով) դուրիշ կուտան, կամ երկրագործութե կը ստարասին, կամ ուրիշ ձեռնարուեստական կամ առևտրական ձեռնարկութիւններու մէջ կը բանեցընեն. մէկ խօսքով՝ ունեցածնին չեն պահեր, այլ միշտ արդար ու համեստ ճամբով օր օրի աճեցընելու ետեւ կ'ըլլան : Նանկով այն հարստութիւնները՝ ընչեղ մարդոց եկամուտ, փոխ առնողներուն վասպակ, գործաւորներուն վարձ, ու հասարակութեան աւառատութիւն, աժանութիւն ու վաշեւ կը բերեն : Ստանդի երկրի մը գործարանները որչափ շատ ըլլայ, որչափ առաւել մշակեալ դաշտեր ըլ-

լան , այն երկրին մէջ հաստուածներն
ալ այնքան աւելի աժան ու շատ կ'ըլ-
լան :

Աստի հարստութեան վրայ մինչ-
չեւ հիմայ ըսածներս հոս նորէն բո-
վանդակելով՝ պէտք է միշտ յիշենք ,
որ հարստութիւնը բարի մարդուն
ձեռքը աղէկութիւն ընելու հղօր գոր-
ծիք մըն է : Այնով հարստահարեալ աղ-
քատը կը պաշտպանէ , արդիւնաւոր
մարդուն օգնութիւն կուտայ ու կը
վարձատրէ , հանճարեղ մարդուն խը-
րախոյս կուտայ , ու աշխարհօգուտ
խորհուրդներուն կատարմանը կ'օժանդ-
դակէ : Այնչափեւ գործքերու ձեռք
զարնելով՝ իր հայրենիքը կը հարստա-
ցընէ , աղքատաց ապրուստ կը ճարէ
ու արուեստները կը կատարելագործէ
և այլն . ինք վայելելէն ՚ի զատ , զանիկայ
ուրիշներուն ուրախութիւնը ու վայելք-
ներուն պատճառ կ'ընէ :

Հարուստ մարդոց դէմ հասարա-
կութեան անիրաւ նախանձը՝ աղէկ մը
ցըցուցեր է Ազովըոս հետեւեալ հան-

Ճարեղ առակովը :

« Եւ տեսօք որ մը՝ մարմնայն բոլոր ան-
 րդեանքը սկսան որովայնին դէմ ար-
 քալել , որ զիրենք կ'աշխատեցնէ ,
 ր ձեռք բերածնուն ամէնը կ'ուտէ ,
 ր ու փոխարէն ինք բան մը չընեն ի-
 րենց : Աւստի խորհուրդ ըրին մէ-
 ք ջերնին որ ալ անկէ ետեւ չաշխա-
 ր աին , ու այն ծոյլ Արովայնին չի ծա-
 ր ալեն : Արքը՝ մենք ալ անիկայ ան-
 րդին ասդին չենք պլտըրացունենք ը-
 ր սին . ձեռքերը վճռեցին որ ալ անոր
 ր համար բերանը կերակուր չի դնեն ,
 ր քիթն ալ անոր համար չի պիտի հոտ-
 ր վրտար , աչքը՝ անոր համար բանի մը
 ր չի պիտի նայէր , ականջները՝ կերա-
 ր կուրի հրաւէր եղած ժամանակը մը
 ր տիկ չենք ընեն ըսին , ու այսպէս ա-
 ր մէն անգամ վճռեց որ իրեն բաժի-
 ր նին ինկած գործը չի կատարէ : Բայց
 ր որովայնը՝ այս ճամբով քիչ մը ատեն
 ր դատարկ մնացածին պէս , սկսան մէ-
 ր կալ անդամներն ալ զգալ : Թեւեռն
 ր ու սրունգը տրկարացան . աչքը

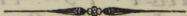
„Նըսեմանալ սկսաւ ու բոլոր մարմի-
 „նը թուլցաւ ու նուաղեցաւ ։

Այս առակէն յայտնի կը տեսնուի
 որ մէկալ անդամներուն որովայնը պա-
 հելնին իրօք զիրենք պահելէ եղեր .
 և թէ առանց իրարու օգնութեան չի
 պիտի կրնան եղեր կենալ : Ասանկ ալ,
 հարուստները՝ որչափ միայն ինքրզինք-
 նին հոգալ երեւցըեն , ուղղակի կամ
 անուղղակի կերպով մը՝ հարկաւ օ-
 գուտնին աղքատաց կը հասնի :

Երբ որ հոյակապ ու ամուր պարիսպ
 մը կը տեսնենք , անոր մէջի ամէն քա-
 ըերը մեծ կամ ամէնը մանր չեն . ա-
 նոնց մէջ խիստ մեծն ալ կայ , միջակն
 ալ , խիստ մանրն ալ , ու ամէնուն մէ-
 կէն միաւորութեամբը՝ այն հաստա-
 տուն պարիսպը կը շինուի : Ասանկ ալ,
 մարդկային ընկերութիւնները միայն
 հարուստ մարդիկներէ կամ միայն աղ-
 քատներէ չեն շինուիր , այլ նախախ-
 նամութիւնը անանկ տնօրինելէ , որ
 կերպ կերպ պէտքերով հարուստն ու
 աղքատը իրարու հետ կապուին : Այ-

նոր համար, ամէն բարեկարգ ընկե-
րութեան մէջ, հարուստն ալ տեղ ու-
նի, միջակն ալ, աղքատն ալ:

Արեւմտեան ցանկանք որ ամէն տեղ
ստացուածք ապահովութիւն գտնեն,
հարուստ աղքատ ամէն մարդ իր ընչի-
ցը տէրը ըլլայ, համեստ ու արդար
ճամբով ամէն մարդ կրցածին չափ
վաստրկի, ու իր վաստակն ալ յարմար
դատած ճամբովը ծախէ, առանց ու-
րիշի վնասելու:

ՀԱՏՈՒԱԾ Ժ.

Ինչք:

Ասկէ առջի հատուածին մէջ տե-
սանք որ եթէ հարուստ մէկը իր եկա-
մուտէն տարին 40 կամ 50,000 շու-
ռուշ ծախք ընէ նէ՝ նոյն չափով իր
երկրին հարստութիւնը պակսեցու-
ցած չըլլար, իրօք պակսեցուցածը
միայն իրեն կերածին ու հագածին

չափովն է : Սնացածը իր ծառանե-
րուն կամ ուրիշ կարգ գործաւորնե-
րու ու արհեստաւորներու կուտայ ,
անոնց կամ հայ կամ հանդերձ տա-
լով . կամ որ նոյնն է՝ դրամ տալով որ
երթան իրենց պէտք եղածը առնեն :
Վմանապէս տեսանք ալ , որ եթէ այն
հարուստ մարդը՝ իր եկամուտը ասոր
անոր տար ու փոխանակ անոնք չի բա-
նեցըներ , երկրին մէջ հացը կամ հան-
դերձը եւեւեւ չէր ըլլար . ծախքը
միշտ մէկ կ'ըլլար , միայն մարդիկը ծոյլ
ու անգործ կը մնային : Իսկ կ'ուզէ
չինաճնին պիտանի բաներ ըլլան , կ'ու-
զէ սոսկ հաճոյական , գործաւոր մար-
դիկ կ'ուզեն որ միշտ գործք ունենան
բանին ու պարապ չի կենան :

Թէպէտ ամէն տեղ հարուստ մար-
դիկ իրենց ստակը իրենց հաճոյիցը կը
ծախեն , ինչպէս որ խիստ ալ օրինա-
ւոր է . բայց այսու ամենայնիւ ամէն
երկրի մէջ գործածուած ստակին մեծ
մասը՝ շահաւէտ գործքերու վրայ գոր-
ծաւորներ բանեցընելով կը ծախուին :

Վաստակաբեր գործք ըսելով՝ անանկ
գործ մը կ'իմանամ, որ ետքը իր վրայ
ծախուած դրամէն աւելին կը բերէ ու
անանկով այն գործին ձեռք զարնողին
հարստութիւնը կ'եւելցընէ : () օրօրի-
նակ, զբօսանաց համար ծաղիկի պար-
տէզ մը շինել տալուս, կամ նուագա-
րան չալել տալուս տեղը՝ արտ մը առ-
նեմ ցորեն ցանել տամ, կամ վարձու
տալու համար տուն մը շինել տամ, ցո-
րենին բերած ֆինը՝ կամ տանը վարձը
ծախած ստակէս աւելի կ'ըլլան : ()
նանկ որ, բուրաստանի մը վրայ կամ
նուագարանի համար ծախած իս պէս
դրամը բոլորովին ձեռքէս չերթար,
այլ եւելօքը կրկին ինծի կը դառնայ :
() Եւ եւելցուքը վասակ կ'ըսուի, ու
առջի ծախքըրածս ալ ինչ (սերմայէ) :

() Եւ ճամբով քանի որ մէկը՝ իր ծա-
խած դրամը եւելցուքովը ետ բերէ,
ուրիշ նոր գործքերու կրնայ սկսիլ, ու
հետեւաբար ալ ամէն ատեն գործա-
ւորներ կ'ասլըցընէ : () Եւ թէ որ խե-
լացի դանուելով՝ ամէն տարի իր վաս-

տակէն քիչ մը բան ալ խնայէ ու իր
ընչիցը վրայ եւեւցունէ , որ օրի իր
բանեցուցած գործաւորներուն թիւն
ալ կ'եւեւնայ , ու երկրին հարստու
թիւնն ալ կ'եւեւցընէ :

Սէպէտ ամէն մարդ գործի մը ըս-
կըսինէ միաքը նախ զինքը հարստա-
ցընելէ , բայց թէ որ իր գործին մէջ
յաջողի , կամայ ակամայ իր երկիրն ալ
հարստացուցած կ'ըլլայ . որովհետեւ ,
երկրի մը հարստութիւնը՝ մէջի ան-
հատ մարդոց մասնաւոր հարստուեց
բովանդակութիւնն է : Ազգի մը մէջ ,
քանի որ մէկը առանց ուրիշի հարստ-
ութիւնը պակեցընելու իր մասնաւոր հա-
րստութիւնը եւեւցունէ՝ հարկաւ
այն չափով ալ իր ազգին հարստու-
թիւնը եւեւցուցած կ'ըլլայ : Անոր հա-
մար , թէ որ մէկը իր ազգակիցներէն
մէկը կողոստէ , կամ նարտ (խումար)
խաղալով դրամ վաստըկի , իր ազգին
վաստըկեցուցած չըլլար , վասն զի , իր
վաստըկածին չափովը՝ մէկ ուրիշն ալ
կ'որսընցուցած կ'ըլլայ : Այնպէս ստա-

ցածը վաստակ սեպելու համար, պէտք է որ մէկ ուրիշն ալ կորսընցուցած չըլլայ :

Շատ մարդ ինք գործի մէջ չի մտնար (Կէս հասոյտած է) ու իր ինչքը ուրիշի փոխ կուտայ : Սրինակի համար ըսենք թէ, մէկը իր հօրմէն 20,000 ղուռուռ ժառանգէ կամ իր խնայուած թիւններովը այնչափ ստակ գումարէ, կրնայ ըլլալ որ այն դրամը արդիւնաւորելու համար ինչպէս գործածելու է չի գիտնայ : Թէ որ այն դրամը իր զաւկին համար տեղ մը պահելու ըլլայ, իր կենացը մէջ ինք պիտի զընուի, և զաւակն ալ ատենին այն քսան հազարը միայն պիտի գտնէ : Թէ որ ծաւրէն բռնէ տարին 1,000 ղուռուռ ու տէ, 20 տարիէն ետեւ բան մը չի մնար : Բայց այս մարդը կրնայ իր դրամը աւանակ մէկի մը փոխ տալ, որ գործի մէջ ըլլայ, ու իր փոխ առած դրամը կրկին հատուցանելու համար կարող ըլլայ զինքը աստիճաններէն, ու ասոնցմէ զատ տարին 2,000 ղուռուռ

դրամին գործածութիւնը համար վարձ
ալ տայ : Այս կերպով փոխ տրուած
ստակը Դրամագլխի կ'ըսուի , և անոր
գործածութիւնը համար տրուած վարձն
ալ կ'ըսուի շահ (ֆայիլ) :

Ասանկ մարդիկ ամէն տեղ կան , որ
եթէ գիտնան , որ այն 20,000 ղու-
ռուշը իրենց արհեստին մէջ գործա-
ծեն , զօրօրինակ թէ որ մէկը ոսկերիչ
է նէ՝ անոնցմով ոսկի , արծաթ , գո-
հար առնէ , գործաւորներ բռնէ , ա-
նոնցմով ծաղիկ , մատանի , գինդ , շի-
նեւով՝ գիտնայ որ տարւոյն վերջը ա-
նոնք 25,000 ղուռուշի պիտի վաճա-
ռէ , առանց տարակուսելու թէ որ փոխ
տուող մը գտնէ կը վարձէ . վասն զի ,
թէ որ այն եւելցուք 5,000 ղուռու-
շէն 2,000 դրամին տիրոջը տայ , 3,000
ալ իրեն վաստակ կը մնայ :

Այս կերպ ստակի առուտուր ընու-
ղին սեղանաւոր (սարրաֆ) կ'ըսեն : Ինչ
պէս որ առաջ Աւրոպայի մէջ , ասանկ
ալ տակաւին մեր մէջը սեղանաւորու-
թիւնը կամ ինչպէս որ կ'ըսեն ֆայիլ-

Ճիշտ-լի-նը անիրաւ վաստակ մը կամ
մեղք մը սեպուած է .¹ բայց ասիկայ
ծուռ կարծիք մըն է :

Արդարեւ, ըսենք թէ մէկը 100,000
դոլ ինչք ունի : Ասոնց 25,000 ը արտ մը
ըլլայ . 25,000 ը տուն մը . 25,000 ը ա-
ղօրիքի (տէյիրմէն) մը վրայ , ու 25,000
դուռու շն ալ ձեռքը պատրաստական
դրամ ըլլայ : Ամէն մարդ գիտէ , որ
այս չորս զատ տեսակ ինչքն ալ՝ մար-
դուն իրենն են , ինչպէս ուզէ կրնայ
գործածել : Հիմայ այս մարդը թէ որ

1 Մովսէսի օրինօք իսրայէլացւոց արգիլուած էր
շահով իրարու ստակ տալ առնելը . վասն զի , նախ
իսրայէլացիք երկրագործ ժողովուրդ մըն էին վաճա-
ռական ու ճարտարարուեստ աղգի մը պէս ստակի
գործածութե շատ կարօտ չէին : Երկրորդ , անոնց
ամէնն ալ մէկ նախահօր զաւկներն էին , մէկ տան
մարդոց պէս էին , ուստի թէ որ իրենցմէ մէկը կա-
րօտէր կամ աղքատնար , հարկաւ մէկալները անոր
ողորմութիւն ու մարգասիրութիւն պէտք էր որ ը-
նէին , ու անոր պիտոյքը հոգային առանց անկէ շա-
հելու , ինչպէս որ Աստուած ալ անանկ հրամայեր է .
« տուք փոխ , ուստի ո՛չ ակն ունիցիք առնուլ » :
(Ղա՛ . զ . ԾԾ) :

Իսկ իսրայէլացւոց մասնաւոր արգելք մը չիկայ

իր սուռնը՝ արտը՝ աղօրիքը՝ վարձու տայ,
այսինքն անոնց գործածութիւնը ու-
րիշի վաճառէ, մարդ իրեն բան չի ք-
սեր, բայց որ ժամանակ որ, իր 25,000
դրուռուն ալ՝ նմանապէս ինչ քանեցը-
նել չուղէլով՝ որիչ մը ձեռօք բանե-
ցընէ կամ շահեցընել տայ՝ բրածը ա-
նիրաւութիւն կամ մեղք կը համարեն:
Բայց ինչո՞ւ համար անիրաւութիւն
եղած պիտի ըլլայ. չէ՞ մի որ դրամն
ալ իր ընչիցը մէկ մասն է. չէ՞ մի որ
անոնք բանեցընողն ալ արտը կամ ա-

իրենցմէ ուրիշ աղգերու շահով առակ տալու, մա-
նաւանդ Մատթէոսի 25 երբորդ և Ղուկասու 19 եր-
բորդ գլուխներէն ալ յայտնի կը տեսնուի, որ օրի-
նաւոր վարձով այսինքն շահով դրամ տալ առնելը
մեղք համարուած չէր, անոր համար ամէն քրիս-
տոնեայ աղգերն ալ այս սովորուիլը մէջերնին ունին:
Սուրբ գրոց բոլոր արդելքը՝ վաշխի, կամ տոկոս
եաց (մամէլէ) շարխատի (պաշ), ու կաշառքի (պու-
տիէթ) դէմ է: Տե՛ս (Եւէյ. իբ. 25. և իբ. 8:
Ղապ. իե. 37: Բ. Օրէն. իբ. 19. ժղ 19 և իե. 25:
Աստ. իբ. 8. Ժե. 27. Ժէ. 23, և իբ. 9: Յռլբ.
Ժե. 34 և լղ. 18: Եսայ. ա. 23. և ե. 23 և այլն:
Եւէյ. ժը. 8. և 13.) տես և ի Մէկն. սաղմոսաց
հատոր Բ. երես 426 և այլն:

ղորիքը բանեցընողին պէս պիտի վաս-
տըկի :

Հասարակութեան այս ծուռ կար-
ծիքին պատճառը կ'երեւայ թէ քաղա-
պայման շահերն են , որոնց համար վաղ-
կամ քողոսի* (մուամելէ) բառերը պի-
տի գործածեմ . ասիկայ յիրաւի անի-
րաւ . սլէ անօրէն ալ : Կան անանկ
մարդիկ որ առաւել հօշիւ պո-ճախ տեղ-
ուանք ծածկուած քանթէ համարձակ
սենեակներու մէջ նստելով վաշխա-
ռութիւն կ'ընեն . ուրիշի թշուառու
թիւնը՝ իրենց անգթութեանը առ-
ջին ընդարձակ ու արգասաւոր դաշտ
մը կը սեպեն ու աղքատին երեսի չրպինչը՝
խալի փեղ կը խմեն . 100 զուռու չը՝ տարին
35 ուլ՝ շատ անգամ աւելի սուղ վաշ-
խի կուտան և ան ալ կանխիկ կ'առ-
նեն : Ահա այս տեսակ չարաշահն է որ
մեղք ու ասպատակութիւն է : Ալ
կառավարութիւնը թէ որ իր ժողո-
վուրդին մեծ օգուտ մը ընել կ'ուզէ
նէ՝ այս տեսակ մարդիկը՝ իր ժողովուր-
դին փլչելուն պատճառ սեպելով՝

պէտք է որ անոնց գործողութիւնը ար-
գելէ : Հին եգիպտացւոց մէջ սովոր-
ութիւն մը կար , որ կառավարութիւնը
ամէն քաղաքացիին ասրելու միջոցնե-
րը կը հարցընէր ու կը քննէր . թէ որ
անանկ քննութիւն մըն ալ հիմակու
մարդոց համար ըլլայ , կարծեմ չատե-
րը կ'ամբշնան իրենց արհեստէն , . . . :

Հ Ա Տ Ո Ւ Ա Ճ . Ժ Ա .

Ընչից հարկաւորութիւնը և անոնց այլևայլ
տեսակը

“ Երկրի մը ընչից շրջաբերութիւնը՝
” մարդոց մարմնոյն մէջ արեան շրջա-
” բերութեանը կը նմանի ” . ըսաւ
Թիւռեկո : Յիրաւի , արիւնը մարդոց
մարմնոյն կենդանութեանը համար որ-
չափ հարկաւոր է նէ՝ ինչքն ալ ընկե-
րական մարմնոյն բարեկեցութեանը
համար նոյնչափ պիտանի են :

Երկրի մը մէջ որչափ աւելի ինչք

գտնուին, այն երկրին գործաւորներ
բուն համար ալ այնքան աւելի աղէկ
է: Ասան զի, գործարանի կամ արհես-
տի տէր մարդիկ որչափ աղքատ ըլլան,
այնչափ աւելի քիչ գործաւոր կը բա-
նեցընեն ու անոնց վարձ տալու կա-
րող ըլլալին ալ այնքան աւելի անըս-
տայք կ'ըլլայ:

Ընչից հարկաւորութեանը վրայ
ասկէ առաջ հարստութեան հատուա-
ծին մէջ ալ խօսեցայ. բայց հոս օրի-
նակով մը լաւ մը կ'ուզեմ հաստատել
անոնց հզօր ազդեցութիւնը:

Ըսենք թէ մէկը՝ ձեռքը կտոր մը
երկիր ունի ու կ'ուզէ որ անկիայ մը
չսկէ. ուստի աղքատ մշակին մէկին
կ'երթայ ու անոր կ'ըսէ որ գայ իրեն
քիչ մը օգնէ, փոխարէն ինք ալ ատե-
նին ստացած բերքէն մաս մը իրեն
կուտայ: Արովհետեւ մշակ մարդիկ
հարիւրին իննուսունը հինգ իրենք ըն-
չից տէր չեն, այս մշակն ալ անշուշտ
այս պատասխանը կուտայ մեր երկրա-
գործին: — «Ա՛նչեւ որ քու երկիրդ

« արատուղ բերէ խել մը ատեն կը քշէ :
 « ես մինչեւ այն ժամանակը՝ ասորեւ
 « լու կերակուր չունիմ, թէ որ կ'ու
 « ղես որ քեզի օգնեմ, պէտք է որ ին
 « ծի օրական վարձ տաս » — : Հիմայ
 թէ որ հողի տէրը իր սեպհական կե
 « րակուրէն զատ ձեռքը քիչ մը բան
 « չունենայ կամ որ նոյնն է քիչ մը ինչ
 « չունենայ, չի կրնար այն մշակին օրա
 « կան վարձ տալ մինչեւ հունձքի ժա
 « մանակ, իր երկիրը անմշակ պիտի մը
 « նայ ու ինք ալ պիտի պարտաւորի կամ
 « օրականով ուրիշի ծառայելու կամ
 « մուրալու : Աստի մինչեւ որ երկրի մը
 « մէջ ինչք չըլլան, թէև այն երկիրը
 « խիստ արգասաւոր ալ ըլլայ, մէջի էն
 « աշխատաւոր ու էն գիտուն մարդն
 « անգամ ասանկ երեսի վրայ կը մնայ
 « խեղճ կ'ըլլայ : Արիայի մէջ ճանապարհ
 « հորդողները ամէն ատեն աս գէշ վի
 « ճակը աջվընուն առջին կը տեսնեն,
 « ուր ստացուածոց բաւական ասպհո
 « վութիւն ու գործառնութեանց հա
 « մար ալ բաւական ինչք չըլլալուն՝ ցո

րեն բուսցունելու հողերը մացառնե-
րով ու փուշերով լեցուեր են, ուր բը-
նակիչներուն շատերը (կ'ըսեն) նա-
պաստակի կամ խլուրտի պէս գետնին
տակերը փոսերու մէջ կը բնակին . . . :

Աս ըսածներուս խելամտելը՝ դժար
բան չէ, երբոր մըտմըտանք որ, «գա-
» տարկուծեան մէջ փոս չի փորվիր »,
այսինքն, հարստութիւնը՝ հարստու-
ծեամբ կը վաստըկի : Առանց ընչից
բան ձեռք չիգար, եկածն ալ խիտո ու
չինչ բան կ'ըլլայ, ինչպէս որ վայրենի
աղգաց օրինակներէն կը տեսնենք, որ
թէպէտ իրենց գրաւած տեղին ընդար-
ձակութեանը նայելով անբաղդատելի
չափով քիչւոր են, և անօթի չի մեռ-
նելու համար կ'աշխատին ալ, այսու
ամենայնիւ հարուստ երկրի մը էն յե-
տին աղքատէն գէշէ կերածնին, հան-
գերձնին ու բնակութիւննին, ուր ըն-
չեղ երկիրներուն մէջ, ժողովուրդը իր
անթիւ բաղմութիւնովը աւելի հան-
գիստ կ'ապրի և շատեր ալ կան որ ա-
մենեւին չեն աշխատիր :

Հասարակութիւնը՝ ինչք (սեբ-
միյէ) բառին նշանակութիւնը խիստ
սահմանաւոր կերպով կը հասկընայ .
ինչք ըսելով միմիայն ԴՐՈՒՄ կը հասկը-
նայ . ասկէ շատ սխալներ կրնան յա-
ռաջ գալ : Արտիկետեւ առանց ընչից՝
քանի մը բնական ինքնաբեր (ինքիրէն
բուսած կամ հասուցած) բերքերէն
զատ , մարդ ուս վայելած այսքան բազ-
մատեսակ բարիքները ձեռք չեն իգար
ըսի , ուստի բնականաբար ալ ինչք ը-
սելով պիտի հասկընանք , « նիւթա-
» կան կամ աննիւթական բոլոր այն մի-
» ջոցները՝ որ կենաց հարկաւոր եղած
» բարիքը հաստեղու պէտք կ'ըլլան » :

Եւս ընդարձակ սահմանին նայե-
լով՝ ձկնորսին չնչին մէկ նաւակը՝ ցան-
ցը . մշակին բիրը՝ (խաղմա) թին (քիւ-
րէկ) . հիւսան քչիրը՝ (պուրկու) սը-
ղոցը՝ (տեստերէ) ուրազը (քէսէրը) ,
և այլն . երկրագործին ձեռքի արտը՝
կովերը՝ ցանելիք սերմը , մինչեւ հունձ-
քի ժամանակ իր ու իրեն մշակներուն
ուտելիք կերակուրը կամ դրամը՝ արօ-

ըր՝ շտեմարանները . երկաթագործին
գործատուներ՝ մէջի գործիքները՝ բա-
նելիք անարգ (խամ) երկաթը՝ ածու-
խը և այլն . վաճառականին նաւը՝ վա-
ճառքը . սեղանաւորին սենեակը՝ դը-
րամը և այլն բոլորն ալ ինչք են : Ար-
մանապէս , ճախարակ մը կամ աղացք
մը դարձունեւիք գետ մը՝ երկրի բու-
սուցական ուժը՝ մարդուս նիւթական
ուժը՝ հմտութիւնը՝ արուեստը և այլն
ասոնք ալ միօրինակ ինչք կը սեպուին ,
վասն զի , ասոնք ալ մէկալներուն պէս
նորէ նոր բարիք հաստեւելու կը նպաս-
տեն , մանաւանդ առանց ասոնց բան
չի հաստիւիր :

Անր լեզուին մէջ Դրամագլխի բա-
ռըն ալ՝ շատերուն այս ծուռ կարծի-
քը հաստատեւելու կ'օգնէ : Այս բա-
ռով միմիայն հարստութեանց Դրամիւն
մասը հասկըցուեւելուն՝ ինչ բառը ընտ-
րեցինք «երմայէի» նշանակութեամբ
գործածելու , որ մեր միտքը յայտնելու
աւելի յարմար կուգայ , ըստ որում
աւելի ընդարձակ նշանակութիւն ունի :

Բնչից մէջ անանկներ կան որ որչափ աւելի գործածողին ձեռք մընան՝ այնչափ աւելի անոր վաստակ մը կուտան ինչպէս են երկրագործի մը ձեռքի երկիրը՝ կովերը՝ սայլերը՝ շտեմարանները . ոստայնանկի մը գործարանը՝ (թեղ կեահը) վաճառականին գրատունը՝ մէջի կահերը և այլն . այս տեսակէ եղածները հասարակոյն կամ անփոփոխ ինչ կ'ըսուին :

Ուրիշ տեսակ մը ինչք ալ կան , որ մինչեւ գործածողին ձեռքէն ատեն ատեն չելլեն և ուրիշ տեսակ ընչից հետ փոխալելով նորէն ձեռքը չիգան վաստակ մը չեն բերեր . ինչպէս են երկրագործին վարձքի տեղ մշակիներուն տուած դրամը , ցանած ցորենը՝ կովերուն կերածը . վաճառականին վաճառքը՝ դրամը՝ և այլն . այս կարգէ եղածներն ալ շարժական կամ փոփոխելի ինչ կ'ըսուին . վասն զի տեղէ տեղ , կերպարանքէ կերպարանք փոխալելով՝ վերջապէս դրամագլուխի ձեւով կրուին իրենց սիրոջը ձեռքը կուգան կը հասնին :

Մեքենայից վրայ :

Լսիկէ առջի հատուածին մէջ տեսանք , որ արհեստաւորներուն գործիքներն ալ՝ իրենց ընչիցը մէկ մասն են , մանաւանդ խիստ կարեւոր մէկ մասը : Աստի ընչից շատութիւնը որչափ փափաքելի բան է նէ՝ գործիքներուն (ալէալթ) ու մեքենաներուն (չարխ) շատութիւնն ալ հասարակութեան նոյնչափ փափաքելի եղած պիտի ըլլար , բայց իրօք եղածը ասանկ չէ : Հասարակութեան աչքին առջին մեքենաները փնտրակար հնարքներ են . և քանի որ մեքենայ մը աւելի կատարեալ ըլլայ , այնքան ալ աւելի ատելի կ'ըլլայ կոր մանաւանդ աղքատին աչքին :

Եւս անիրաւ ատելութեան պատճառը սա է որ , օրէ օր հնարուած մեքենաները անանկ կը կատարեւազգործին կոր , որ մէկ քանի մարդու ու

չատ ատեն մէկ երկու մանր տղաքներով՝ շատուոր մարդոց գործ կը տեսներն կոր . ասանկով՝ նոր գործածութիւն սկըսած ժամանակնին ՚ի հարկէ խել մը մարդուն անգործ մնալուն պատճառ կ'ըլլան կոր : Թէպէտ մեքենայից այս գէշութիւնը չենք կրնար ստել , բայց այս գէշութիւնը երկար չի քշեր . շատ չանցնիր , առջինէն շատ աւելի մարդոց գործ կը բանան , որով մեքենաները առ հասարակ գործաւորներուն վընաս մը չի տալէն ՚ի զատ , ամէն կարգ մարդոց ալ օգուտ կ'ընեն : Տեսներք ինչպէս :

Նախ և առաջ կարծեմ անտեղի չէ՞ նշանակելը՝ որ մեքենաները իրենք իրենց ատելի բաներ չեն : Արդ չիկայ , որ քիչ մը խորհելով՝ գործիքներուն պիտանութիւնը ու մանաւանդ հարկաւորութիւնը չի ճանչնայ ու անոնց շատնալը չուզէ . արդ “ Ռեփրէնսիւն ալաւ-էլի ” մանուածոց կամ կապարեալ գործիչներ են :

Իրաւ է , մեքենաները՝ տասը քսան մարդուն գործը մէկ մարդու շինել

կուտան , շինած գործքերնին ալ բաղ-
դատաբար նայելով շատ կ'ըլլայ , ու
հետեւաբար ալ շատ գործաւոր ա-
ռանց գործի կը մնան , բայց այս չա-
րիքը ինչպէս որ ըսի անցաւոր է . վա-
սըն զի փորձով տեսնուած է , որ հաստ-
ուածները որչափ շատ ըլլան , այնչափ
ալ աժան կ'ըլլան , որչափ աժան ըլլան
գործածողներն ալ այնքան շատ կ'ըլլան :
Սւստի մեքենաները գործածողները
կը պարտաւորին , որ մեքենաներնին
շտոցընեն , ու հետեւաբար ալ ճամ-
բած գործաւորներնին նորէն կը կան-
չեն կամ անոնց ուրիշ գործ մը կը գլու-
նեն . վասն զի շատ ատեն , նոր մեքե-
նայ մը հնարուելով՝ հետն ալ տեսակ
տեսակ նոր գործքեր կը բացուին :

« Սամուէներուն (տպագործի չարխ)
» միջոցով գիրք կոխովիլ սկսածին պէս ,
» գիրք օրինակողներուն շատը անգործ
» մնացին , վասն զի տպագրիչ գործա-
»ւոր մը՝ երկու հարիւր օրինակողի
» գործ կրնայ տեսնել մինակ : Սւստի
» ՚ի հարկէ կը կարծենք որ 200 գոր-

Դժուարէն 199 հոգին անգործ մնացին :
 Իսկ մէկալ կողմէն ալ տպեալ գիր-
 քերուն (որ ձեռագիր գիրքերէն
 խիստ շատ եղան) կարդալու գիւ-
 րու թիւնը՝ գինեքուն ամաննալը՝ ու
 տպագրութեան հնարուելէն թէ
 ուսման և թէ զբօսանաց վրայ աւել-
 լի շատ գիրք գրելու հեղինակ-
 ներուն եղած խրախոյսը՝ պատճառ
 եղաւ որ քիչ ատենին մէջ առջի օրի-
 նակողներէն աւելի տպագրիչ գոր-
 ծաւորներ պէտք ըլլալ սկսաւ : Իւ-
 թէ որ հիմայ հնար ըլլայ, տպագրիչ
 գործաւորներուն ու տպագրութեան
 վերաբերեալ ուրիշ արհեստներուն
 երեսէն ապրող մարդոց (ինչպէս են,
 փորագրողները՝ գիր թափողները՝
 թղթագործները՝ կաղմարարները՝ գը-
 րավաճառները և այլն) թիւը ճիշտ
 մը գտնալ, կարելի է կը գտնանք,
 որ գիրքերը մեքենաներու միջոցով
 տպուելու սկսելովը՝ ձեռքով օրի-
 նակուելու սկսած ժամանակէն հա-
 րիւրապատիկ աւելի մարդ գործ կը

» գտնայ կոր » :

Թէ որ աղէկ մը քննելու ըլլանք , կը գտնենք , որ տպագրութեան մասնուններուն պէս՝ ուրիշ ամէն տեսակ մեքենաներն ալ իրենց սեպհական գործոց ու գործաւորաց վրայ նոյն բարի ազդեցութիւնը ունեցեր են :

Սեքենաներուն շատնալը ու կատարելագործելը՝ հասարակութեան ալ շատ օգուտ ունի : Ախ , հարստութեանց հաստու մը գիւրացընելով ու փութացընելով գիներնին կը բիչցընէ , որով ամէն կարգ մարդիկ ալ կարող կ'ըլլան գործածելու : Արհարգ , մեքենաներու միջոցով շինուած բաները՝ մարդու ձեռք շինուածներէն աւելի կատարեալ կ'ըլլան , որով գործածութեան աւելի յարմար կուգան , մանաւանդ անանկ բաներ ալ կան , որ առանց մեքենայի անհնար է մարդկային ուժով շինուելնին : Արհարգ , աղէկ մը մէջ մեքենայից գործածութիւնը մտածին պէս , հոն՝ հարկաւ վաճառականութիւնն ալ կը զարգանայ :

Վասն զի, հաստուածոց միայն մէկ տեսակին աժաննալը՝ ուրիշ շատերուն ըստ պառմանը կամ գործածութենը պատճառ կ'ըլլայ, որովհետեւ հասարակութիւնը՝ առջի հաստուածին գինէն խնայածովը՝ ուրիշ նոր բաներ գնելու կարող կ'ըլլայ:

Սեքենայից՝ մարդկային ազգին հասուցած օգուտները թէպէտ խիստ շատ են, բայց գրութեանս սահմանը չի ներեր որ անոնց ամէնն ալ մէջ բերեմ: Սինչեւ հիմայ ըսածներուս վերայ մտմբտալով՝ ուրիշ շատեր ալ խելքով կրնանք գտնալ: Նոյնի կը մնայ հիմայ միայն մեքենայից գործածութեանը գէժ եղած մէկ ընդգիմագրութիւն հերքելու, որ հետեւեալ հաստուածին մէջ պիտի ընեմ:

Մեքենայից դէմ խօսողներուն

չափազանցութիւնը :

ՍԵՔԵՆԱՅԻՅ մարդկային աղգին
հասուցած այնքան մեծամեծ աղէկու-
թիւնները չի ճանչնալով՝ ամէն ատեն
ռամբիկները՝ ու նաև քաղաքական տըն-
տեսութեան սկզբանցը տեղեակ չե-
ղող երեւելի գիտուններն անգամ, մե-
քենայից դէմ խօսեցան . բայց երջան-
կաբար անոնց բողոքը չի բռնըմբեցաւ
և ասկէ ասանկ բռնըմբելիք ալ չունի :

Թէպէտ իրաւ է որ մեքենաները՝
իրենց այնչափ Ռեֆորմի օգուտներուն
մէջ, քանի մը անշահութիւններ ալ
կամ ճանր մնասներ ալ ունին , որ չեն
սըտուիր , բայց այս մնասները՝ ոմանց
կարծածին չափ մեծ չեն . և երբ որ
կը մոմըտանք որ այս աշխարհիս մէջ
կատարեալ բան չիկայ , ու մանաւանդ
քաղաքական վիճակին մէջ մեզի աւել-
լի ընդհանուրին օգուտը պէտք է ,

բան թէ մասնաւոր մարդոց շահը ,
խփոյն կը խեղամտինք , որ մեքենայից
գործածութեանը դէմ խօսված խօս-
քերը՝ մօտիկ ընելու բաներ չեն : “ Այլ-
“ կու չարեաց փոքրագոյնը ընտրելի
” է ” , այս պիտի բլլայ մեր կանոնը ա-
մէն բանի մէջ :

Բայց տեսնենք որո՞նք են մեքենայ-
ից փնասները ըսածնին :

“ Այլեքենաները գործածված տեղերը
” կ’ըսեն , հարկաւ աշխատու թիւններն
” ալ կը բաժնրվին : Գործաւորներուն
” գործքերը խիստ պարզ կ’ըլլան , անանկ
” որ , մէյմէկ սօսկ գործողութե՛ սահ-
” մանուելով՝ ձեռվընին կը վարժրվի ,
” կատարած գործքերնուն մէջ գրեթէ
” ամենեւին միտք չեն բանեցըներ ,
” խելիքին կը թանձրանայ , անոր զար-
” գացումը կ’արգիլուի , մեքենաներ-
” նուն միօրինակ գործողութեանը հե-
” տեւելով գրեթէ իրենք ալ մեքենայ
” կը դառնան :

Նախ և առաջ , մեքենաները այս-
չափ մեծ փնասներ չեն հասցըներ , երկ-

բորդ, ո՞վ կրնայ հասուցած վնասնե-
րուն ալ առջին առնել: Սինչեւ հի-
մայ տեսանք և ասկէ ետքի հատուած-
ներուն մէջ ալ պիտի հաստատեմ, որ
առանց արհեստի մարդս չի կրնար վա-
յելուչ ճամբով մը ասլրիլ, ուրեմն
ի՞նչպէս կրնան արհեստները առանց
գործիքներու ու մեքենաներու հնար-
ուիլ ու զարգանալ: Թէ որ մեքենա-
ները իրօք մարդուս մտքին այսչափ կը
վնասեն նէ, ինչո՞ւ համար վայրենի ազ-
գերը որ բնաւ մեքանայ չեն գործա-
ծեր եւրոպացիներէն աւելի սրամիտ
չեն եղեր, որ մեքենաները հնարողնե-
րն ալ անոնք են գործածողներն ալ:
Առանց մեքենայ ու մեքենագործու
թիւն ունենալու՝ չէ՞ մի որ շատ տեղ
աշխատաւորներուն մեծ մասը գիտու-
թիւն ու ինչք չունենալնուն գրեթէ
բոլորովին իմացականութիւն չունեցո-
ղի պէս կ'ասլրին կոր: Ասիայի ու Աֆ-
րիկէի մշակներուն ու արհեստաւորնե-
րուն շատին ասլրելու կերպին ու հը-
նարքներուն նայելով՝ ո՞վ կ'ըսէ թէ ա-

նոնց իմացականութիւնը զարգանալու
մէջ է : Հիտակը՝ ես երբոր կը տեսնեմ
որ մէկը՝ երկու շուռուշին համար
դժբաղդաբար 100 օխայ բեռին տակը
հեծելով, իր կեանքը վտանգի մէջ կը
դնէ ու անով Եօխ-շնեբէն վեր կ'ելլէ .
երբոր կը տեսնեմ որ խեղճ գործաւոր
ներ, օրը չորս հինգ շուռուշի համար
ծանր բեռներ առած վտանգաւոր տե-
ղեր կ'ելլեն կ'իջնեն և երբոր ալ կը
մըտմըտամ որ այն վտանգներուն ու
նեղութիւններուն մէջ մըտնալնուն
ամէնէն մեծ սլառճառը՝ օրինաւոր
գործիքներ ու մեքենաներ չունե-
նալնուն համար է, չիտակը՝ առաւել
կը կարծեմ, որ այս մարդիկը տրնկոց
սէս կը բռնին քան թէ բանական
մարդու մը սէս կ'ապրին :

Թէպէտ ինչպէս որ ըսի, կարելի է
որ մեքենայները՝ գործաւորաց մոքին
զարգացմանը արգելք մը ըլլան, անոր
վարժութեանը սեղմելով. բայց հա-
սարակաբար կարծուածին չափ չէ :
Եւ դեռ ես չեմ տեսեր, որ մեր երկ-

րին հասարակ գործաւորները՝ որոնց
գործքերը այնքան պարզած չէ, Եւրո-
պայի գործարաններուն բանուորներէն
աւելի սուր միտք ունեցած ըլլան :
Պարձեալ, մեքենայից օգուտները՝ ա-
նոր փնասներուն հետ բաղդատելով՝
այնքան շատ են, որ պէտք է գոհ ըլ-
լանք անոնք հնարող ու գործածող մար-
դերէն. բայց միանգամայն ջանանք
ալ, որ մէկ կողմէն մեր երկրին մէջ
պիտանի արհեստներ ու անոնց վերա-
բերեալ մեքենաները գործածել ու
շատցնել տալու աշխատած ատեննիս
մէկալ կողմէն ալ նայինք որ այն մեքե-
նաներուն գործածութենէն պատճա-
ռելիք փնասներուն առջին առնենք
կերպ կերպ հնարքներով, որոնց ամէ-
նէն հզօրը՝ հասարակութեան մէջ օրի-
նաւոր նախնական կրթութի մը տարա-
ծելն է :

Հարկ :

ԼՈՒԱՆՑ տեղի ու ազգի խորու-
թիւն ընելու , սր երկրին մէջ որ կար-
գաւորեալ կառավարութիւն մը մէ-
ջի բնակիչները մէկ տեղ չէ՛ ժողոված ,
կը նայինք , որ բանի գործի տէր մար-
դիկ միշտ վտանգի մէջ են , աւազակ-
ները՝ յայտնի կամ ծածուկ՝ աշխատա-
ւոր մարդոց ճամբան կ'ըստասեն որ
կողոպտեն : Աւստի ասանկ երկիրներու
մէջ , ուր ժողովուրդին ստացուածքը՝
կեանքը ու պատիւը ապահով չէ , ա-
մէն մարդ զէնքով կը պրտըտի ու ամէն
մարդ ինքըզինքին պահապանը կ'ըլլայ :
Ղանապարհորդները կը պատմեն թէ
ասանկ անպաշտպան երկիրներու մէջ ,
երկրագործը արտը ցորեն ցանելու գա-
ցած ժամանակը՝ հետը զինեալ ըն-
կեր մըն ալ կ'առնէ , որ աւազակները
ցորենը կողոպտելու եկած ժամանակ-
նին զինքը պաշտպանէ : Լսանկով՝ մը-

շակուծեան ծախքը խիստ ծանր կ'ըլ-
լայ, վասն զի, մէկ հոգիով ըլլալիք բա-
նը երկու հոգիի ձեռօք կը լըմլննայ,
և առատ ապրիլ ալ չըլլար, վասն զի,
այս ճամբով մէկ հոգիին յնալու բա-
ժինը երկու հոգւոյ մէջ կը բաժանի:
Բայց գէշն ալ այն է, որ շատ անգամ
աւազակները անանկ բազմուծեամբ
կուգան, որ խեղճ մշակը կամ գործա-
ւորը չի կրնար իր աշխատուծեան պը-
տուղը անոնց ձեռքէն պաշտպանելու:

Այս կորուստները վտանգները ու-
նեղուծիւնները միայն երկրագործնե-
րը չեն քաշեր, անկարգ կամ օրինա-
ւոր կառավարուծիւն չեղած տեղին
ժողովրդեանը ամէն մէկ կարգը ու ա-
ռանձին ամէն մարդ ալ այն վըտանգ-
ները ու կորուստները կը քաշէ: Այն
խօսքով՝ ստացուածոց սպահովուծե-
նէն երկրի մը որչափ աղէկուծիւն կը
ծագի նե՝ ասանկ երկիրներ այն աղէ-
կուծիւններէն բոլորովին զուրկ են,
երկիրները անմշակ կը մնան, բնակիչ
ները տգէտ՝ աղքատ ու սակաւածիւ,

ու հետեւաբար ալ թշուառ ։

Սարգիկ՝ այս թշուառ վիճակէն ազատելու մէկ հատիկ հնարքը՝ մէջերնին հասարակական-հասարակարգին մը հաստատելն է ։

Կառավարութեան գործը՝ պաշտպանելէ . այսինքն , ժողովուրդին ստացուածքը՝ ու անձը բռնութենէ ու խաբէութենէ ապահով ընել ։ Այս ծանրը գործը կատարելու կարող ըլլալու համար , տէրութիւնները նաւատորմիղներ (տօնանմա) բանակներ կ'ունենան , որ իրենց ժողովուրդը՝ օտար թշնամիներէն , ասպատակներէն (բուրսանտ) գողերէն ու աւաղակներէն պահեն ։ Վմանապէս , կառավարութիւնները՝ օրէնսդիրներ , պաշտօնեայներ , դատաւորներ , բանտեր , ու պահապաններ կ'ունենան , որ ուղղութեան օրէնքներ ու պատիժներ սահմանեն . յանցաւորները բռնեն , դատեն պատժեն . կարճ խօսքով , ժողովրդոց մէջ խաղաղութիւն ու ապահովութիւն պահելու համար պէտք եղածին ամէ-

հը ընեն :

Ընտր այս զգուշութիւնները ընելու համար, կառավարութիւնները ծախք կ'ընեն, ու այն ծախքերն ալ՝ այլ և այլ հարկերով (վերկի) ժողովուրդը կը վճարէ . և արդարութիւնն ալ կը պահանջէ, որ այն ծախքը ժողովուրդը վճարէ . որովհետեւ, անոնք զինքը հանգիստ ու ապահով ընելու համար եղած են : Ուրեմն, հարկը Ժողովուրդին իր պաշտպանութեանը գինն է, որ իր կառավարութեանը կը վճարէ :

Արդիկ, հարկերու գործածութեանը պատճառները միտք բերելով՝ պէտք էր որ սիրով վճարէին իրենց սեպհական կառավարութեանը, բայց իրօք եղածը ասանկ չէ. գրեթէ ամէն տեղ, հարկերը տրտնջալու պատճառ մը եղած են ժողովուրդներուն մէջ :

Այս անիրաւ տրտնջին պատճառը ժողովուրդին իր մէկ ծուռ մըտմբունքէն յառաջ կուգայ, որուն դէմ կ'ուզեմ մասնաւորապէս ընթերցողս զգուշացնելու : Ահա հասնան ալ սա է :

Սարգիս , ընդհանրապէս ամէն տը
ւածնունդէմ բան մը առնելու սոր
ված ըլլալնուն , երբոր կը նային , որ
կառավարութեան վճարած հարկեր
նուն փոխարէն ուրիշ նիւթական բան
մը չեն առներ , կամ իրենց հաճոյք մը
չեն զգար , սիրտերնին կը նեղանայ , կը
կործեն որ այն բրած ծախքերնին՝ ու
րիշ բոլոր բրած ծախքերնէն տարբեր
է , անպիտան է , կամ ինչպէս կ'ըսեն
ծովը նեպեցին , բայց հոս մեծապէս կը
սրխալին : Այս ծախքն ալ միւս ամէն
բրածնունդնն է , կամ աւելի լաւ մը
ըսեմ , աս ալ ուրիշ ամէնուն պէս փո
խանակութիւն մըն է :

Արդարեւ , հացագործին , մսավա
ճառին , դերձակին , հիւսան (տիւր
կերին) դրամ կուտաս , վասն զի , քեզ
կը կերակրեն , կը հագվեցընեն ու կը
բնակեցընեն : Ամանապէս երաժշտին
բժիշկին ու դերասանին դրամ կու
տաս , վասն զի քեզի բժշկութիւն կամ
զբօսանք կուտան : Ահա նոյնպէս ալ
կառավարութեան դրամ կուտաս , որ

քու ստացուածքդ , կեանքդ , ու ըն-
տանիքդ պահէ : Թէ որ այն դրամը
կառավարութեան չիտաս , քեզ կերակ-
րելու ու սրահելու համար ծախած
ժամանակիդ հաղիւ թէ կէսին չափ
ժամանակ կը գտնես աշխատելու , ու
մէկալ կէսն ալ հարկաւ ունեցածդ
գողերուն ու աւաղակներուն ձեռքէն
պահպանելու պիտի ծախես . և ան ալ
չատ անգամ խիստ անյաջող կերպով :

Հարկը՝ թէպէտ պաշտպանութե-
դինը կամ վարձն է ըսի , ու միւս ը-
րած ծախքերն ուս պէս աս ալ կատա-
րեալ փոխանակութիւն մըն է ըսի .
բայց միւս ծախքերէն ասով միայն կը
տարբերի , որ անոնց պէս , ասոր ալ
ընելը կամ չընելը՝ մարդուս իրեն կամ
քին ձգուած չէ . այլ ամէն մարդ պար-
տական է անիկայ վճարելու :

Թէ որ ես հանդերձ մը կամ կոշիկ
մը գնել չուզեմ ու անոնք ես չինեմ ,
կամ առանց կոշիկի քալեմ , մարդ ին-
ծի բան չի կրնար ըսել . ասոր պէս են
ուրիշ շատ ծախքերնիս ալ : Բայց եր-

բոր մէկը՝ իր բաժինին ինկած հարկը
 իր կառավարութեանը չի վճարէ , ու
 “ ես ինքըղինքս կը պաշտպանեմ , ինչ
 ” ծի , նաւերու , զօրաց , դատաւորի ու
 ” դատաստաններու օգնութիւնը պէտք
 չէ ” ըսէ , անոր այս պատասխանը կու-
 տայ կառավարութիւնը : “ Թէ որ ինչ
 ” ծի հարկ վճարել չես ուղեր , ուրեւ
 ” մըն դուն ալ այս երկրէն ել , ուր
 ” կ’ուզես գնա՝ հոն բնակէ : Արկիւրնիս
 ” ներքին և արտաքին թշնամիներէն
 ” պահելու համար , սահմանուած զօր-
 ” քերն ու նաւերը՝ մեզ ալ կը պաշտ-
 ” պանեն կոր՝ քեզ ալ , կառավարու-
 ” թեան դատաստանարանները քեզի
 ” համար ալ բաց են մեզի համար ալ ,
 ” նոյն օրէնքը քու իրաւունքիդ ալ
 ” վրէժխնդիր է մերինին ալ , որովհե-
 ” տեւ կառավարութիւնը՝ կամայ ա-
 ” կամայ քու բաժինիդ ինկած պաշտ-
 ” պանութիւնը կ’ընէ կոր , ուստի պէտք
 ” է որ դուն ալ կամայ ակամայ բաժի-
 ” նիդ ինկած ծախքը ընես կամ որ նոյ-
 ” նըն է՝ հարկ վճարես , Բայց թէ որ

» այս ծախքը ընելու չես հաճիր, տա-
 » կէ ել, ու գնա՛ ուր կ'ուզես հսն բը-
 նակէ » :

Աւրեմն արդարու թիւն է, որ ամէն
 մարդ, զինքը պաշտպանող երկրին կա-
 ռավարութեանը հարկերը վճարէ :
 Եւ ամէն մարդ որչափ պիտի վճարէ,
 ան ալ պէտք է որ կառավարութիւնը
 ինք որոշէ. որովհետեւ նախ, ծախքը
 ընողը ինք է. երկրորդ, ամէն տէրու-
 թեան չափը՝ ու պարագայները մէկ չեն.
 մէկ տէրութեան ծախքը մէկալ տէ-
 րութեան ծախուցը չափ մը՝ կանոն մը
 չի կրնար ըլլալ. նմանապէս միւսին
 տէրութեան մէջ, ամէն մարդուն տը-
 ւած հարկը մէկ չափով չի կրնար ըլլալ,
 ինչպէս որ կոշիկ մը գնողին վճարածը՝
 երկու կոշիկ գնողին վճարածին չափ
 չէ, ասանկ ալ ամէն մարդ իր գտած
 պաշտպանութեանը չափովը պէտք է
 որ հարկ վճարէ. և աս չափն ալ արդար
 կառավարութիւն մը ամէնէն աղէկ
 կրնայ գտնալ : Ասկէց ՚ի զատ, հարկը
 ակամայ ծախք մըն է ըսի : (Թէ որ ու-

ըիշ ամէն իրաց գինին պէս հարկին
չափն ալ մենք որոշելու ըլլայինք՝ հարկ
չէր ըլլար : Կառավարութիւնը պէտք
է որ այս մասին իշխանութիւն ունե-
նայ ժողովուրդը իրեն հնազանդեցը-
նելու , ապա թէ ոչ , պաշտպանութի
չի կրնար ընել :

Ամէն ծախու առած իրերնուս մէջ
որ դի դառնանք , կառավարութենէն
ծախու առած պաշտպանութիւննիս
ամէնէն աժանն է : Թէ որ մեր հան-
դերձը՝ տունը և այլն , հիւսան ու դեր-
ձակին շինել տալու տեղերնիս մենք
չինենք , անշուշտ շատ գէշ կ'ըլլան ու
շատ ալ սուղի կը նստին մեզի : Իսկ
թէ որ ամէն մէկերնիս ինքըզինքնիս
պաշտպանելու ըլլայինք , ըրած կու-
րուստնիս ու քաշած նեղութիւննիս
հազարապատիկ աւելի կ'ըլլար , ինչ
պէս որ թերակիրթ ժողովուրդներուն
օրինակներէն կրնանք խելամուել :

Երկրի բաժանման վրայ:

ՍԵՐ բնակաց երկիրը՝ օդին, լուսին ու ջուրին պէս, բնութեան մէկ պարզեւն է մեզի. ամէն մարդ իրաւունք ունի անկէ մաս մը յի առնելու: Բայց ի՞նչպէս եղեր է, որ ամէն մարդ իր ուղած տեղը չի կրնար ձրի ստանալ. այլ տեղ ունենալ ուզողը՝ ուրիշ արուեստական նիւթեր առածի պէս, փոխանակ ինք ալ ուրիշ բան մը կուտայ անոր տիրոջը: Ահա այս հատուածին մէջ ալ այս կարեւոր խնդիրը պիտի քննենք:

Աշխարհի մէջ անանկ տեղեր կան, զորօրինակ Թաթարիստանի մէջ, որ երկիրը սեպհական ստացուածք չէ, կամ տէր չունի, այլ հասարակաց է. ամէն մարդ իր ուղած տեղը կը բնակի, ուղած տեղը իր ոչխարները կ'արածէ: Ուստի ան տեղի բնակիչներն ալ Թափառական կեանք մը կը վարեն, վրան

ներու (չատրու) տակ կը բնակին , հաս-
տատուն բնակութիւն չունին , մէկ
արօտէն (չայրը) մէկալը՝ միշտ նոր տե-
ղեր փնտրուելու վրայ են : Այն կողմե-
րը՝ ինչպէս գիւրին է խելքով գտնալը ,
երկիրը ամենեւին մշակուած չէ . վն
զի , մինչեւ որ մէկը՝ իր ցանածը ինք
հնձելու փառք չըլլայ , ինչմը պիտի
աշխատի ու ծախք ընէ ուրիշի հա-
մար :

Անանկ երկիրներ ալ կան , ինչպէս
են Արաբիայի մեծ մասը , ուր մէկը կըր-
նայ իր մշակած ու սերմանած տեղը ի-
րեն սեպհականել մինչեւ որ անոր սը-
տուղը քաղէ . բայց ինք իր վարուցա-
նը լըմընցուցածին պէս , իսկոյն մէկ
ուրիշը կրնայ գալ այն տեղը իր ձեռ-
քէն առնել :

Ինչպէս որ յայտնի կը տեսնուի , այս
երկրորդ եղանակն ալ աղէկ չէ , երկրի
սրտաբերութեանը համար : Այսն զի
այս կերպով ալ մարդ չուղեր , որ դը-
րամ ու աշխատութի ծախելով՝ ձեռ-
քը ունեցած տեղին բոլորը ցանկ

(չիթ) քաշել կամ փոս բանալ տայ , ջրոտ տեղերը չորցնել կամ ջրհոր բանալ տայ , կամ երկիրը պարարտացնել տայ և այլն . որովհետեւ գիտէ , որ եթէ իրեն հիւանդութիւն մը պատահելով՝ այն տեղը չի կրնայ շարունակ մշակելու , կամ եթէ որ ինք մեռած ատենը տղաքը մանր ըլլան , այն տեղը ուրիշի ձեռք պիտի անցնի ու իր քաշած աշխատութիւնը ու ըրած ծախքը իրեն չի պիտի մնայ : Աւտոի այս եղանակով ալ երկիրը բաւական չի մշակուիր ու հետեւաբար ալ հնար եղածին չափ պտուղ չի տար . վասն զի , որ երկիր առանց վերոյիշեալ ծախքերուն կրնայ արդիւնաւոր ըլլալ մեր հասկըցած ճամբովը :

Մշակութիւնը՝ երկրի վրայ երկու օգտակար ներգործութիւնն է : Այս , բնական ինքնաբոյս խոտերուն տեղը՝ պիտանի կամ մանաւանդ հարկաւոր բոյսեր բուսցնել կուտայ : Այլընդորդ , երկրի արգասաւորութիւնը կը գըրգռէ ու կ'եւելցնէ : Ա երի երկու ե-

դանակով աս աղէկութիւններուն մէկն ալ ձեռք չի դար : Անոր համար կրթեալ ժողովրդոց մէջ, երկիրը հասարակաց չէ, մասնաւոր ստացուածքներու բաժնուած է :

Այս օգտակար սովորութիւնը ինչպէս սկըսեր է՝ մեղի պէտք չէ հոս քննել. միայն սա պէտք է ճանչնալ, որ մարդկային ազգին հանգստութեանը ու երջանկութեանը համար այս սովորութեան հաստատուիլը պէտք էր : Այսին ղի, ինչպէս որ ըսի, թէ որ աւելն մարդ իր աշխատութեան պտուղը՝ հանգիստ վայելելու յոյսը ու վըստահութիւնը չունենար, ո՞վ կ'ելէր ցուրտին ու արեւին տօթին (տաքութեան) երկիրը մշակել, քարերը խտտերը մաքրել ու սերմանել : Ա՞վ կ'ելէր գետնի տակէն այն պատուական հանքերը հանել, գործել ու մեղի հանգիստ, առատութիւն, վայելք ու զուարճութիւն տալիք կահեր ու գործիքներ շինել : Ա՞վ կ'ելէր կ'ըսեմ սերմեր տնկելով ծառեր հասցընել, վայրի ծա-

ուերը պատուաւատել ու հինգ տասը տարի շարունակ խնամելէն ետեւ սեղաննիս զարդարող այն տեսակ տեսակ քաղցր պտուղները բուսցընել :

Աւստի երկրին երեսէն ու մէջէն ձեռմնիս անցած այսքան բարիքը ու նենալու համար հարկ էր որ երկիրը մասնաւոր ստացուածքներու բաժնուէր : Այլ երբոր ալ մէկը կալուածի մը տէր կ'ըլլայ , ուրիշ ամէն տեսակ ստացուածքի պէս , կրնայ կամ լաւ մը ըսեմ պէտք է որ կարող ըլլայ՝ այն կալուածը ուղածին պէս գործածելու , այսինքն՝ կամինք իր ձեռքը մշակելու , կամ ուրիշի վերակացու թեամբ իր հաշուոյն համար բանեցընելու և կամ ուրիշի վարձու տալու :

Ար ժողովուրդն որ ագարակային ստացուածք չի ճանչնար , կամ որսորդութեամբ ու ձկնորսութեամբ կ'ապրի , կամ հովուութիւն ընելով՝ իրեն ոչխարներուն կաթովն ու միսովը կ'ապրի :

Արսորդ ժողովուրդի մը մէջ ամէն

որսորդ ազատ է . իր բոլոր հարստութիւնը՝ բռնած որսերուն վրայ կը կայանայ : Եւ ով որ աւելի յաջողակ ու աւելի զօրաւոր է նէ՝ անիկայ ամէնէն հարուստն է :

Հովիւ ժողովուրդի մը մէջ ալ ոչ խարի տէր եղողներուն ամէնն ալ ազատ են : Եւ բնականաբար ալ այս վիճակը ունեցող ժողովուրդները միշտ քիչուոր ըլլալնուն , մէջերնին ուրիշի օգնութենէ կախուած մարդ խիստ քիչ կայ :

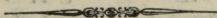
Բայց ազարակային ստացուածք եղած երկիրներուն մէջ , շատերը իրենց ապրուստին համար , ժողովուրդին պզտի մէկ մասին՝ այսինքն , կալուածի տէրերուն իշխանութեանը տակն են , վասն զի , ինչ վիճակի մէջ կ'ըլլայ թող ըլլայ , բնականաբար այն մարդը ազատ է , որ կենացը խիստ հարկաւոր եղած բաները ինք իր ձեռքը կրնայ հնարել : Ասկէ կը հետեւի , որ ազդ մը իր երջանկութեանը համար կամ մանաւանդ կառավարութիւն մը՝ թէ որ

իր ժողովուրդին հանգստութիւն կ'ուզէ՝ նէ՝ պէտք է ջանայ, որ իր իշխանութեանը տակը եղած երկիրները քիչ-ւոր մարդոց ձեռք չանցնին. այլ կալուածի տէր եղող մարդիկ շատկէկ ըլլան իր ժողովուրդին մէջ, որ հասարակութիւնը՝ Մեղիայի ժողովուրդին պէս խեղճ չըլլայ, որուն բոլոր երկիրը գրեթէ քանի մը իշխանի ձեռք է :

Այսու ամենայնիւ, քաղաքակա-նացեալ ազգաց շատին մէջ, երկիր չունեցողներուն այս կախումը անանկ կարգի մը դրուած է, կամ անանկ մը հաւասարակչութեամբ է որ գրեթէ բոլորովին անզգայի է : Ասան զի, նախ, անանկ երկիրներուն մէջ սեպհակա-նութեան իրաւունքն անգամ կանոնի ու սլայմանի տակ մտած է : Արկրորդ քաղաքականութիւնը անանկ բազմա-թիւ արուեստական պէտքեր հնարած է, որ կալուածի տէրերը՝ միշտ կալուած չունեցողներուն կը հնազանդե-ցնեն. որովհետեւ այն արուեստա-կան պիտոյքնին անոնց արհեստներովը

կամ աշխատութեամբը կը լեցունին :
 Երբորդ քաղաքականացեալ ժողովուրդի մէջ, մարդիկ անանկ փոխադարձ վերաբերութեամբ իրարու հետ կապուած են, որ իրարմէ կախում ունենալնին սիրով կը տանին :

Ուստի սլարուաւոր ենք խոստովանելու, որ երկիրը՝ սեպհական ստացուածքներու բաժանիլը թէպէտ հաճոյական բան մը չէ, բայց անիրաւ սովորութիւն մըն ալ չըլտէն 'ի զատ, մարդկային ազգին բարօրութեանը՝ առատ աղբիւրներուն մէկն եղած է :

Հ Ա Տ Ո Ւ Ա Ճ Ժ Զ .

Երկրի հասը :

Լ ԳԱՐԱԿԱՅԻՆ ստացուածքներ եղած տեղուանքը՝ կալուածի տէր մարդոց շատը՝ իրենց ստացուածքը իրենք չեն բանեցըներ, այլ ուրիշի բանեցընել կուտան ու փոխարէն տարեկան

վարձ մը կ'առնեն , որուն համար հաս-
բառը սխիտի գործածեմ :

Ինչպէս որ դրամ վարձողը՝ իր վաս-
տակին մէկ մասը՝ իբր շահ գրամին
տիրոջը կուտայ , ասանկ ալ ուրիշի
կալուածը վարձողը՝ իր բրած վաստա-
կին մէկ մասը իբր հաս՝ կալուածին
տիրոջը կուտայ :

Երկրի մը մէջ , ժողովուրդին շա-
տու թեանը նայելով՝ մշակելի հողերը
որչափ քիչ ըլլան՝ անոնց հասն ալ այն-
քան աւելի սուղ կ'ըլլայ :

Եւոր պատճառը գիւրին է հասկը-
նալը : Ինչպէս որ ամէն ուրիշ նիւթե-
րը ուղղներուն թուոյն նայելով՝ թէ
որ քիչ են նէ՝ գիներնին բարձր կ'ըլլայ ,
ու թէ որ շատ են նէ՝ գիներնին քիչ
կ'ըլլայ , ասանկ ալ կալուածները թէ՛
վաճառուած և թէ՛ վարձուած ատեն
նին իրենց շատու թեանը կամ քիչու-
թեանը նայելով գիներնին ալ բարձր
կամ ցած կ'ըլլայ :

Ուրիշի ագարակը կամ կալուածը
վարձողը՝ վարձուող կ'ըսուի : Վար-

ձու որը ուրիշի կալուածը բանեցընելու
կը ցանկայ , վասն զի կը յուսայ որ ե-
թէ անոր վրայ ցորեն կամ ուրիշ բա-
ներ բուսցընելու ըլլայ՝ կը վաստակի . և
աս խորհրդով միայն անոր տիրոջը հաս-
վճարելու կը զիջանի : Այլ երկիրը ի-
րեն համար որչափ կ'արժէ նէ՝ անոր
համեմատու թեամբ միայն ինք ալ հա-
սը կը վճարէ , ինչպէս որ ամէն ուրիշ
գնած կամ վարձած նիւթերնուս հա-
մար ալ ասանկ կ'ընենք :

Ուրեմն , հողերը ոմանց փափաքելի
ըլլալուն պատճառը՝ անոնց վրայ բերք
հասցընելը հնարաւոր ըլլալուն համար
է . և հասն ալ անոր համար կը վճա-
րեն , վասն զի , առանց հասի՝ մարդ իր
հողին գործածու թիւնը թող չիտար :
Արաբիայի անապատներուն մէջ՝ որչափ
տեղ ուղեւ ձրի կրնաս գտնել , բայց
մէկը այն կողմի տեղերուն չի ցանկար ,
վասն զի բան մը չեն բուսցընել : Ամե-
րիքայի մէջ ալ թէպէտ երկիրը արգա-
տաւոր է , բայց շատ տեղեր ստակ մը
չեն ընել , վասն զի , այն տեղերը պը-

տուղ տալու համար, նախ, պէտք է որ վրանուն անտառները մաքրուին. տեղ տեղ վրանին ճամբայ շինուի: Երկրորդ, այս տեսակ տեղերուն ընդարձակութեանը նայելով ժողովուրդին թիւը այնքան քիչ է, որ ով ուղէ, կրնայ իրեն պէտք եղածէն աւելի առնակ մաքրելու տեղեր գտնալ առանց ստակի: Եւ այց մեր երկիրներուն մէջ, արգասաւոր կամ անարգասաւոր հողերը յարգ մը ունին. վասն զի, մեր երկիրները տէր ունին: Վարձեալ, Եւ մերիքայի մէջն անգամ, որ ժամանակ որ այն ամայի մնացեալ տեղերուն վըրայէն ծառերը կը մաքրուին, վըրայի ճահիճները կը չորցուին ու ճամբաներ կը բացուին, իսկայն այն ստակ մը չընող երկիրները կ'ըսկսին յարգ մը ըստանալ ու շատերը զանոնք գնելու կամ վարձելու փափաք մը կը ցըցունեն, ու քիչ մը անդին, չի մաքրուած ձրի տեղերը երեսնուն վըրայ կը թողուին:

(Լատի քանի որ երկրի մը ժողովուրդը)

վուրդը շատնայ, այն տեղի արգասաւ
ւոր հողերն ալ ուրիշ ամէն պիտանի
ու սահմանաւոր նիւթերուն պէս կ'ըս-
կըսին սղել, կամ հասերնին կ'եւելնայ:

Ամանք կը կարծեն՝ որ կալուածոց
հաս բերելու պատճառը՝ մարդուս կե-
նացը հարկաւոր եղած նիւթեր բուս-
ցընելուն համար է: Իայց թէ որ
մըտմըտալու ըլլանք, որ օդն ու լոյսն
ալ ցորենի պէս մարդուս կենացը հար-
կաւոր բաներ են, բայց մէկը ստակ
մը չիտար՝ անոնցմէ ստանալու համար,
իսկոյն կը խեղամտինք այս կարծիքին
սխալ ըլլալուն, ու մէկէն կը վճռենք
թէ երկիրներուն հաս բերելու պատ-
ճառը՝ իրենց արգասաւոր ու մանկամայն
սահմանաւոր ըլլալնին է:

Աւրիշներն ալ կը կարծեն որ կալ-
ուածոց հաս մը բերելու պատճառը՝
անոնց տիրոջը բրած ծախքերն են, որ
կալուածնին պիտանի ընելու համար
կը պատաւորին ընելու, ինչպէս են
բոլորնին ցանկ քաշել, պարարտացը-
նել և այլն: Թէպէտ իրաւ է որ կալ-

ուածի տէր եղողներուն շատը՝ այս
ճամբով շատ ստակ կը ծախեն իրենց
ագարակներուն վրայ, և մինչեւ որ
ալ այն ծախքերը՝ առնելիք հասերնուն
մէջէն հանելու յոյս չունենան՝ չեն ը-
ներ, այսու ամենայնիւ կալուածոց
հաս բերելու պատճառը՝ այս ծախքը
չէ. վասն զի, կալուածի տէր մը՝ իր հո-
ղը աւելի արգասաւորելու մտօք թէ
որ վրան ծախք ընէ ու իրօք կարող
չըլլայ անոր արգասաւորութիւնը ե-
ւելցունելնէ՝ ո՞վ իրեն աւելի հաս կու-
տայ: Վարձեալ, թէ որ քու ագարա-
կըդ բեղմնաւոր է, և ուզող ալ շատ
կայնէ, թէ և անիկայ ձրի ալ ստացած
ըլլաս, ո՞վ քեզի հաս տալ չուղեր:
Նգդիայի մէջ շատ լեռներ ու շատ
դաշտեր կան, որ ոչխարներու համար
խոտ բուսցընելէն ուրիշ բանի չեն
իգար, անոր համար անոնց տէրերն ալ
վրանին ստակ մը ծախք ըրած չունին,
սակայն հովիւները շատ հաս կուտան
այս տեղերուն համար որ՝ վրանին ոչ-
խար արածեն:

Ուստի յայտնի կը տեսնուի որ կաշ-
ուածոց հաս բերելու պատճառը՝ ոչ
ցորեն բուսցընելնուն համար է, և ոչ
վրանին եղած ծախքերուն. այլ միայն
օգտակար ու միանգամայն տահմանա-
ւոր ըլլալնուն համար է :

Հ Ա Տ Ո Ւ Ա Ճ Փ Է .

Արմտեաց սղութեանը վրայ :

ԱՍԱՐԱԿՈՒԹԵԱՆ մէջ շատեր
կան որ արմտեաց, այսինքն ցորենին և
ուրիշ ընդեղինաց սրղելը՝ երկրի հա-
սին բարձր ըլլալէն է կը կարծեն, և
հետեւաբար ալ շատ տեղեր՝ կաշուա-
ծի տէր հարուստներուն ու աղքատին
մէջ խռովութիւններ կը պատճառի, և
գրեթէ ամէն տեղ ագարակի տէր
մարդիկ հասարակութեան ատելի կ'ե-
րեւնան : Բայց ասիկայ անիրաւութի-
ն է, որովհետեւ այս կարծիքը բոլորո-
վին սխալ է :

Արմատեաց ու մասնաւորապէս ցորենին սղուծիւնը՝ հասերուն բարձրութենէն չէ՛, այլ ընդ հակառակն արմատեաց սուղ վաճառվիլէն է որ հասերն ալ կը բարձրանան : Արդարեւ վարձուոր մը՝ իր կալուածին տիրոջը հաս տալուն համար իր բուսցընելիք ցորենը չի քիչնար, ու ցորենին գինն ալ իրեն շատութեանը ու փնտռող մարդոց թուոյն համեմատութեամբը կ'ըլլայ միշտ : (Թէ որ ցորենը շատ՝ առնողը քիչ ըլլայ, գինը վար կ'ըլլայ . ընդ հակառակն, թէ որ ցորենը քիչ՝ ու փնտռողները շատ ըլլան, հարկաւ գինը կը սղէ առանց երկրի հասը վրան ազդեցութիւն մը ունենալու :

Իսկեք թէ կալուածի տէր մարդիկ խօսք մէկ ընեն, առած հասերնուն գինը կէսի իջեցընեն . ասով ոչ աւելի երկիր կը մշակուի և ոչ ցորենին չափը կ'աճի, և ոչ ալ հաց ուտողներուն թիւը կը պակսի : Աւտոի վարձուորը՝ միշտ միևնոյն գինը կ'առնէ իր ցորենին համար, ու միայն այս տարբերու-

Թիւնը կը ծագի , որ ինք պակաս տը
ւած հասին չափովը կը հարստանայ ,
ու կալուածին տէրը՝ պակաս առած
հասին չափովը կ'աղքատնայ . և ասկէ
նչ մշակներուն օգուտ մը կ'սլէ և նչ
հասարակութեան :

Բայց սմանք կը կարծեն , որ եթէ
երկրի հասը քիչ ըլլայ՝ վարձուորներն
ալ՝ գոնէ մշակներուն քիչ մը աւելի
թոշակ կամ վարձ կրնան տալ . բայց
աս ալ սուտ է :

Թոշակը՝ մարդուս աշխատութեա-
նը փոխարէն հատուցում մըն է ըսինք :
Քանի որ ցորենին գինը կերպիւ մը չի
բարձրանայ՝ այն ցորենը բուսցընող
մշակներուն աշխատանքն ալ ստակ մը
աւելի չընէր : Հասին քիչնալէն թէ-
պէտ վարձուորը աւելի կը շահի , բայց
խեղճ մշակին անկէ ի՞նչ օգուտ կ'ըլ-
լայ . իր բուսցուցածը սղելու է , որ իր
վարձն ալ բարձրանայ :

Իրաւ է , որ մէկը որչափ աւելի հա-
րուստ ըլլայ , այնչափ աւելի կարողու-
թիւն կ'ըստանայ առատածեռն ըլլա-

լու . ու ասկէ կրնանք հետեւցընել ,
որ եթէ վարձուորները աւելի վաս-
տըկելու ըլլան՝ մշակներուն աւելի
մարդասիրութիւն կ'ընեն , բայց ասի-
կայ իրենց կամքէն կապուած բան մըն
է : Այս առատաձեռնութիւնը՝ ու-
ղեննէ կ'ընեն , չուղեննէ չեն ըներ .
և մէկն ալ չի կրնար զիրենք պարտաւո-
րելու . և սակարկութեան մէջ առա-
տաձեռնութիւնը կամ մարդասիրու-
թիւնն ու թռչակը՝ մէկ խօսք չեն :
Օրդ մը գուլպան (չորաս) աղքատի
մը որչափ կ'արժէ նէ՝ հարուստի մըն
ալ նոյնը կ'արժէ : Բայց թէ որ հա-
րուստը ողորմելով առատաձեռնութիւն
ընէ , ու գուլպան շինողին՝ զոյգ
մը գուլպան երկու զոյգի դրամ տայ ,
տուածին աւելորդ մասը պարգիւ կը
սեպուի և ոչ թռչակ :

Ղողովուրդի մը մէկ կարգը հարըս-
տացընելու համար , մէկ ուրիշը զըկե-
լով ընդհանուր հարստութեան չեւեւ-
նալը տասներորդ հատուածին մէջ ցը-
ցուցի : Աստի նոյն օրէնքը հոս ալ

գործածելով՝ կը նայինք որ, եթէ հաս-
 ար երկրի մը մէջէն բոլորովին վերցը-
 ւէր, ու վարձուորները հիմակու բա-
 նեցուցած երկիրնին չի բանեցընելու
 ըլլային, ուրիշ օգուտ մը չէր ըլլար,
 այլ միայն կալուածները իրենց տիրոջ
 մէն առնել ուրիշ նոր տերէրու տալ
 մը, ասոր անոր կողոպուտովը ուրիշ
 ները հարստացընել, որով ոչ հաս մը
 ցորեն աւելի բուսած կ'ըլլար, և ոչ
 ալ գինը ստակ մը աժաննալ:

Բայց թէ որ եօթներորդ հատուա-
 ծին մէջի խօսածնուս հակառակը ը-
 նելով՝ կառավարութիւն ելէր անանկ
 օրէնք մը դնէր, որ թէպէտ ամէն մար-
 դուն իր հաստուածը իրեն թողցունէր,
 բայց միայն հասին ահ (նարդ) մը դը-
 նէր, ամէն մէկ օրավարը՝ այս կամ
 այնչափ հաս միայն հատուցանելու
 վճռէր, այն ժամանակն ալ սա կ'ըլլար
 որ՝ մարդ իր կալուածը ուրիշի վարձու-
 չէր խտար ինք կը բանեցընէր, վարձ-
 ուորներուն ամէնն ալ բացը կը մնային:
 Եւ ասկէ ալ հասարակութեան սա

փնասը կ'ելէր, որ երկիրները այն ժա-
մանակը հնարաւոր եղածին չափ աղէկ
չէին կրնար մշակուիլ. վասն զի, հա-
րիւրին իննսունը հինգ՝ կալուածի տէր
մարդիկ արհեստիւ երկրագործ չեն,
ուր վարձուորները՝ հասարակաբար
երկրագործութեան մէջ ծնած (գոնէ
այսպէս են Աւրոսայի վարձուորները)
ու մեծցած մարդիկ են, հարկաւ այն
կալուածները աւելի աղէկ կը բանեցը-
նեն, մանաւանդ գիտեն որ զանոնք որ
չափ պտղաբեր ընեն, այնչափ աւելի
կը վաստակին :

Ուստի աս հատուածին մէջ ըսած
ներուս համառօտ բովանդակութիւնը
սըլփոնք պիտի ըլլան :

Առաջին, կալուածի տէրերուն ա-
ռած հասը՝ հասարակութեան վրայ
բեռ մը կարծելը սխալ է. վասն զի, ա-
նով ո՛չ ցորենը կը քիչնայ և ո՛չ գինը կը
սըղէ :

Արկրորդ, տիրապէս չենք կրնար
ալ ըսել, որ կալուածի տէր մարդիկ
իրենց վարձուորներուն երեսէն կ'ապ-

րին, կամ առած հասերնին անոնց բեռ
մըն է :

Երրորդ, հաս վճարելը՝ տուգանք
(ճերիմէ) տալու պէս բան մը չէ :
Հասը՝ երկրի մը պտուղը վայելելու ի-
րաւունքին գինն է . ուստի հաս տալն
ալ՝ ուրիշ բան մը գնելու պէս փոխա-
նակութիւն մը ընել ըսել է :

Վերջապէս, ամէն կալուածի տէր
մարդ, իրաւունք ունի, իր եկամու-
տը (իրատ) իրեն յարմար երեւցած
կերպով ծախելու : Թէպէտ ցանկալի
է որ զանիկայ իմաստուն և հասարա-
կութեան օգտակար կերպով մը ծախէ,
բայց ոչ վարձաւոր, ոչ մշակ և ոչ տը-
դաշտերուն չաստուածները՝ իրաւունք
ու իշխանութիւն ունին անոր չուղած
ճամբով անոր ծախք ընել տալու .
վասն զի անոր եկամուտին ոչ տէրն են
և ոչ ալ բաժանորդը :

Ճարտարութիւն :

ԱՌԱՋԻՆ Հատուածին մէջ վայրենին ու կրթեալ մարդը իրարու հետ բաղդատեցինք, նոյեցանք որ ետքինը՝ առաջինին վրայ դիտուն՝ հնարագէտ՝ հզօր ու երջանիկ էր : Վայրենին՝ առանց հրահանգ առնելու թէ որ իր խոստանացեալ վիճակին մէջ մնայ՝ անբան անասուններէն մեծ տարբերութիւն մը չունի. ո՛չ լեզուն՝ ո՛չ գործքերը և ո՛չ ախորժակները՝ իր քով ծածկեալ մնացած իմացական կարողութիւններուն նշանները չեն երեւցնելու : Ուր քաղաքականացեալ մարդը՝ իր իմացական կարողութիւնները մշակելով ու վարժելով՝ այն աստիճան յիշողութիւն, մտածութիւն ու խորհիլ ստացեր է, որով իր կենացը հանգըստութեանը գէմ եղող բոլոր արգելքները յաղթեր՝ արարածոց գլուխ եղեր է. ու երկրի մէջը՝ դուրսը՝ ծածկուած

բոլոր գանձերուն տիրացեր է :

Երթեալ մարդուն՝ վայրենիին ու բարբարոսին վրայ ստացած բոլոր այս առաւելութիւնը իր Գիտութիւնէն է : Վայրենութեան վիճակին մէջ ունեցած չնչին աշխատութիւնները՝ գիտութեամբ կատարելագործելով՝ ու հետզհետէ նոր արուեստներ հնարելով՝ մարդս կը քաղաքականի , գիտուն կ'ըլլայ , իր թերութիւնները կը լեցունէ , կ'ընտելանայ ու երջանիկ կ'ըլլայ :

Ուրեմն մարդուս երջանկութեանը ճշմարիտ հիմը՝ գիտութիւնն է :

Մարդուս ունեցած գիտութիւնները երեք աստիճան են , հարկաւոր , պիտանի , ու հաճոյական : Հարկաւոր գիտութիւններով մարդս իրեն կերակուրը՝ հանդերձը՝ բնակարանը կը ճարէ : Պիտանի գիտութիւններով իր առողջութեանը ու հանգստութեանը վերաբերեալ իրերը կը ճարէ : Հաճոյական գիտութիւնները՝ (որ առաւել մարդուս ասորժակը ու երեւակայութիւնը կըթելով յառաջ կու-

գան) առաւել մարդուս կենացը հեշտութիւն ու զարդեր պատրաստելու համար կը գործածվին :

Արդս իր զանազան կարգ գիտութիւնները գործածելով՝ իր պիտոյքը լեցընելու համար կը պարտաւորի, որ իր բնական երկիրը բանեցընէ, իր բոլորը գտնուած նիւթերուն ամէնն ալ շահեցընէ : Ահա այս է մարդկային ճարարութիւն ըսածնիս, որ հանգիստ ապրելու համար, իր խելքը՝ միտքը՝ բոլոր նիւթան կարողութիւնները ու բնական ջօրութիւնները գործածելով՝ պէտք եղած իրերը ճարել ըսել է :

Այսպէս, երբոր մարդիկ ցորեն և ուրիշ ընդեղէններ, խոտեր ու ստուղներ բուսցընելու համար երկիրը կը մշակեն, երբոր եղ՝ կաթ՝ պանիր՝ բուրդ՝ ու միս ստանալու համար կովեր ու ոչխարներ կը սնուցանեն, երբոր ձուկ, կամ վայրի կենդանիներ կը որսան, երբոր անթիւ ու անհամար գործիքներ ու կահեր (թէճէմիլէթ) շինելու համար գետնին ծոցէն կերպ

կերպ հանքեր կը հանեն , երբոր մեղի
բնակարաններ շինելու ու զարդ ըլլա-
լու համար քարահատներէն մարմա-
րիոններ ու անառններէն փայտեր կը
կտրեն , և այլն , այն ժամանակը ըրած-
նին երկրագործական ճարտարո-ւ-թիւն կ'ըս-
ուի , որովհետեւ բոլոր ըրած գործ-
քերնուն նախնական նիւթերը՝ երկրի
կամ վրայէն կը ժողվըվի կամ մէջէն :

Բայց հարկւրին իննսունըինը՝ գետ-
նին մէջէն կամ վրայէն հանուած կամ
ժողվըված նիւթերը՝ իրենց բնական
վիճակնուն մէջ չեն գործածուիր՝ մին-
չեւ որ մարդիկ զանոնք չի բանեցընեն
կամ յարմար ձևի մը խոթեն : Օրորի-
նակ , ի՞նչու պէտք կ'ըլլայ անհեթեթ
(պիչիմսիզ) կտոր մը մարմարիոնը ,
մինչեւ որ քանդակագործին հանճարը
ու արուեստը չիգայ զանիկայ տաշէ
ու գեղեցիկ արձան մը կամ տաշտ
(թէքնէ) մը շինէ : Ինչո՞ւ կուգայ գետ-
նէն ելած բուրդի պէս անարդ (խամ)
բամպակը , մինչեւ որ մանողին մեքե-
նաները զանիկայ չոլըրեն , չուվան չի-

նողը՝ անկէ չու վան չի շինէ , կամ ոս-
տայնանկը անիկայ չի հիւսէ կտաւ չի
շինէ , ներկարարը չի ներկէ , տպագոր-
ծը (տպամածը) կերպ կերպ նկարնե-
րով չի զարդարէ ու անկէ գեղեցիկ տը-
պածներ չի շինէ : Ինչո՞ւ կուգայ եր-
կաթի այն սրտոռական մետաղը որ
երկրէն հողի նման կ'ելլէ , մինչեւ որ
ծուլողը զանիկայ չի հալեցընէ ու հո-
ղային մասերը անկէ չի մաքրէ , մինչեւ
որ երկաթագործը անիկայ չի գործէ
ու անկէ կերպ կերպ գործիքներ , կա-
հեր , բլեռներ , կայն չի շինէ , մինչեւ
որ մեքենագործը անկէ զարմանալի մե-
քենաներ չի շինէ : Եւ այս օրինակ-
ներուն մէջ , անարդ քարի կտորին ,
բամպակին , ու մետաղին վրայ , քան-
դակագործին , չու վան շինողին , ոս-
տայնանկին , ներկարարին , տպագոր-
ծին , մեքենագործին հետզհետէ կա-
տարած գործողութիւնները յետնա-
ռ-խապական ճարտարութիւն կ'ըսուին . ու
բովհետեւ , անոնց մեծ մասը՝ հին ա-
տենները ձեռք կը կատարէին , և թէ-

պէտ անոնց շատը՝ հիմայ Լւրոպայի մէջ մեքենաներու միջոցով կը կատարւիին, բայց տակաւին անոնց ամէնուն մէջ մարդուս ձեռքը պիտի մտնայ որ կատարվին:

Վերջապէս, մարդիկ իրենց ձեռնարուեստական ու երկրագործական ճարտարութիւններովը ամէն բնայեցած ու շինած հաստուածներնին իրենք ծախելու (խարճ էթմէք) չի կրնալով՝ անոնց մեծ մասը սայլերով՝ ու զտերով՝ ձիերով՝ նաւերով ու նաւակներով օտար երկիրներ կը խրկեն վաճառելու. այս վերջի գործքերնին ալ կ'ըսուի վաճառականական ճարտարութիւն:

Ահա այս երեք կարգ ճարտարութեանցը մէջ կը բովանդակի մարդու բոլոր արուեստները ու գործողութիւնները: Առաջինով իրեն գործածած իրերուն բոլոր նախնական նիւթերը կը բուսցընէ կամ կը ժողվէ. երկրորդով՝ անոնք կը գործէ, իրարմէ կը զատէ, իրարու կը խառնէ, վերջապէս իրենց

բնական ձեւէն կը հանէ ուրիշ յարմարագոյն ձեւի մը կը խոթէ , ու երրորդով ալ՝ անոնք տեղէ տեղ կը փոխադրէ ու կը վաճառէ :

Աւրեմն առանց ճարտարութեան ո՛չ կեանք կ'ըլլայ , ո՛չ հանգիստ , ո՛չ վայելք , ո՛չ հարստութիւն , և ո՛չ զօրութիւն . այլ ճարտարութեամբ աւմէն բան կ'ըստացուի : Այնչեւ անգամ երկաթը՝ քարը՝ կը գործըվի հանդերձ կ'ըլլայ , ծովուն տակէն ճամբայ կը բացուի , օդին մէջ կը պլտըտովի , ծովուն վրայ կամուրջ նետելով՝ ցամաքները իրարու կը կապվին , անտառները , լիճերը ոսկեզօծ արտերու կը դառնան ու չոր ու սեպացեալ աղաւաճները սրողալից ծառերով կը լեցուին : Կարճ խօսքով՝ կուղե՞ս մի ճարտարութեան ամենակարող զօրութիւն աղէկ մը հասկընալ , նետէ՛ մէյմը աչքդ Լնդդիայի վրայ . տե՛ս Յուլիոս Կեսարի գտած ¹ այն ներկեալ ու մերկ վայ-

¹ Քրիստոսէն 54 տարի առաջ :

րենիները հիմայ ինչպէս կը շրջին , որ
աստիճան հարստութեան ու զօրու-
թեան հասած են . փնտռէ՛ անկէ ե-
տեւ այս անհաւատալի փոփոխութե-
պատճառը , ու կը նայիս որ Ֆիֆայն
ճարտարութիւնն է :

Հ Ա Տ Ո Ւ Ա Տ Ժ Թ .

Պորժաւոր մարդոց նախակրթութիւնը :

Այս ատրի հատուածին մէջ տե-
սանք որ մարդս երջանիկ ապրելու հա-
մար ճարտարութեան կը կարօտէր . ու
նոյն իսկ ճարտարութիւնն ալ դիտու-
թիւնով առաջ կ'երթար . և որովհե-
տեւ ճարտարութիւնը կատարող մար-
դոց մեծ մասը՝ իրենց գործքովը կամ
սորվածնուն երեսէն ապրող մարդիկ
են , ուստի պէտք է որ անոնք մասնա-
ւոր կրթութիւն մը առած ըլլան :

Պորժաւոր մարդոյ կրթութիւնը
երկու բանի համար շատ փափաքելի

է : Ասիս, անոնց բարոյական բնաւո-
րութիւն մը տալու համար : Արկրորդ,
գիտութեամբ՝ անոնց նիւթական ու-
ժը մտաւոր ուժով եւեցունելու հա-
մար :

Հատերուն փորձած մէկ ճշմար-
տութիւն է հիմայ, որ գործաւոր մար-
դիկ թէ որ պզտիկուց ժրութեան՝
խոհեմութեան՝ խնայութեան՝ չափա-
ւորութեան ու ժողովալութեան ըս-
կըզբունքները իրենց սրտին մէջ հաս-
տատած չեն նէ՝ մեծնան երթան որ-
չափ աշխատին, որչափ վաստրկին՝ ան-
կէ իրենց օգուտ մը չելեր կոր : Ան-
նախատեսութիւնը՝ ցոփութիւն (սէ-
ֆիշլիք) վաստրկածնուն բոլորը կը
ծախէ ու կը լափէ, ու երբոր անյաջող
ժամանակ մը վրայ կը հասնի, կամ
գործերնին կը պակսի կամ մարմիննին
կը տկարանայ, այն ժամանակն ալ մեծ
թշուառութեան մէջ կ'իյնան ու սըր-
տերնուն կսկըծուն՝ ընկերութեան ու-
րիշ կարգերն ալ անհանդիս կ'ընեն
զանոնք խռովելով :

() րէնքները՝ միայն մոլութեանց
գործքերը կրնան խափանել. ժողո-
վուրդին սրտին մէջէն անոր արմատ-
ները չեն կրնար խլել : Խրատներն ալ
մեծ օգուտ մը չեն կրնար ընել , մին-
չեւ որ մարդիկ որոշեալ չափու մը չի
հասնին . և մինչեւ այն ժամանակն ալ
մնասակար սովորութիւնները կուգան
անոնց մտքին ու սրտին մէջ կը սըպըր-
դին ու անհոգութեան նաւահանգըս-
տին մէջ պատասպարուած հոն երկաթ
կը նետեն կը կենան :

Ուրեմն երկրի մը մէջ ժիր , առա-
քինի , արթուն , ու յաջողակ արհես-
տագէտներ կամ գործաւորներ ունե-
նալուն մէկ հատիկ ճամբան պղտի-
կուց անոնց դաստիարակութեանը ու
կրթութեանը վրայ հոգ տանելն է :
Անոնց անանկ կրթութիւն մը տալու
է , որով իրենց վիճակին ու գործքին
յարմար հմտութիւնները պզտիկուց
սորված ըլլան , անանկ դաստիարակու-
թիւն մըն ալ տալու է , որով ՚ի ման-
կութենէ Աստուածապաշտ , աշխա-

տասէր , ու միանգամայն նախատես
բարոյական , ընկերական ու մարդա-
սէր ալ ըլլան : Այն դաստիարակու-
թեան դրութիւնը տղէկ է , որ ընկե-
րութեան ամէն կարգի մարդիկը կ'ուղ-
ղէ ու մէջերնին խաղաղութիւն ու
ներդաշնակութիւն կը հաստատէ :

Որովհետեւ գիտութեամբ է որ
երկրի վրայ ժողովուրդները իրար չեն
նմանիր , ու միեւնոյն քաղաքի մէջ ալ
երկու մարդ իրարմէ այնքան կը տար-
բերին , որովհետեւ գիտութեամբ է
որ եւրոպացիք այս աստիճան զօրու-
թեան ու հարստութեան հասեր են ,
ու Ափրիկէի սեւերը՝ Հնդկաստանի
ու Ամերիկայի վայրենիները իրենց տը-
գիտութեամբը այս աստիճան տրկա-
րութեան ու թշուառութեան մէջ մը-
նացեր են , ուստի մեր առաջնորդած
մարդոց տալիք խրատներնիս ամէնը
մէկ տեղ ծրարելով՝ լակոնաբար անոնց
կրնանք ըսել ուսի՛ր , հիպոսն էղի՛ր :

Մարդուս խելքը չի կրթուած՝
ծածկեալ դանձի կը նմանի , բայց եր-

բոր կը յայտնըվի ու գործածելու աս-
տիճան կատարելութեան կը հասնի ,
նչ միայն իրեն տիրոջը օգուտ կ'ընէ ,
այլ և բոլոր մարդկային ազգն ալ ան-
կէ կ'օգտի : Առանց գիտութեան
նչ ճշմարիտ ու կատարեալ քաղաքա-
կանութիւն կ'ըլլայ , նչ երջանկութի ,
և ոչ ալ մարդկային ազգը՝ անսասանե-
լի ու լաւ հիմանց վրայ կրնայ հաս-
տատուիլ :

Գործաւորներուն կամ աղքատին
կրթութիւնն ալ ուրիշ ամէն կարգ-
մարդոց կրթութեանը պէս հարկաւ
երկու մասն եղած պիտի ըլլայ : Ահ-
կը՝ աղգային ընդհանուր իրեն-
իւն մը , որ
իր աշխատութեամբը ապրելիք մար-
դոց ամէնն ալ առհասարակ ունենան ,
ու հասարակ կարգալը ինչպէս որ ետ-
քը հայկաբանին , պատմագրին , հռե-
տորին , քերթողին իբր թէ նախապատ-
րաստութիւն մը կ'ըլլայ , ասանկ ալ՝
այն ընդհանուր ծանօթութիւնները՝
աղքատին իր ետքի սորվելիք արուես-
տական կրթութեանը նախապատրաս-

տու թիւն մը , կամ ինչպէս կ'ըսեն զո-
մը եղած ըլլայ : Արկրորդ , արո-
ւսական իր-իւն մը՝ որ ամէն մարդ
իր ստակին , մասաւորական կարողու-
նէրու թեանցը և ուրիշ պարագայ-
ներուն հետ բաղդատելով ու համե-
մատելով պէտք է որ սորի : Առաջինը՝
իբր բանական մարդ և իբր իմացական
անմահ էակ մը իրեն պէտք է . երկրոր-
դը՝ իբր աշխարհական , այսինքն « բըր-
տամբք երեսաց քոց կերիցես զհաց
քո » ըսուած վճիռը լեցընելու կա-
րօտ մարդ մը՝ իբր պիտանի քաղաքացի
մը իրեն պէտք է :

Ազգային կրթութեան այս ետքի
մասը՝ ուրիշ ատենի և իր տեղին ման-
րամասնաբար քննելու թողելով՝ (ինչ-
պէս որ ասկէ առաջ ալ խոստացայ)
անցնինք հիմայ հոս առջի մասը քննե-
լու :

Արդ , մեր ազգը՝ եւրոպացի ազգե-
րուն հետ ամենայն մասամբ բաղդա-
տելով՝ անդրդուելի կերպով համոզ-
վեր եմ , որ մեր ազգային արհեստա-

ւորներուն կամ ազգին մեծ մասին ընդ-
հանուր նախակրթութիւնն մը պէտք
է, և այն նախակրթութիւնն ալ ե-
րեք աստիճանի բաժնուելու է, որ
սղբատաց այլ և այլ վիճակին ու հան-
դամանացը աղէկ մը յարմարելով՝ նախ
մէջերնին հիմակական պէս, կեանքեր-
ուն ամենահարկաւոր գիտելիքներէն
ընկուած մարդ չի գտնուի կամ գոնէ
այսչափ չըլլայ. երկրորդ, պէտք ե-
ղածը թողելով՝ չըպէտին ետեւէն ժա-
մանակ ու դրամ ծախողներուն թիւը
սոսուհետեւ ալ աւելցնողներ չըլլայ.
Այս նախակրթութիւնը և անոր երեք
աստիճանները սրվոնք են :

Ազգային նախալրելուն¹ :

Ա. ԱՍՏԻՃԱՆ

1. Գրել, կարդալ, թուել.
2. Արօնք և բարոյական.
3. Ազգային պատմութիւն.

¹ Գրուէս սահմանը չի ներեր որ այս ուսանող-
յած ուսմունքներու և անոնց բաժանմանը հարկա-
դութիւնը հաս քննեմ: Արիկայ «Դրութիւն հո-

4. Սկզբունք առտնին տնտեսութե.
5. Սկզբունք առողջապահութե (իմիէն).
6. Սկզբունք տօմարակալութեան .

Բ. ԱՍՏԻՃԱՆ

Առաջին աստիճանը լրման :

7. Երկրաչափութիւն գործնական .
8. Գծական նկարչութիւն (տէսէն լինէէն).
9. Սկզբունք տարրալուծութե (չիմի).
10. Սկզբունք բնագիտութե (ֆիզիք).
11. Սկզբունք բնական պատմութե .
12. Սկզբունք մեքենագործութեան .
13. Սկզբունք քաղաքական տնտեսութե .

Գ. ԱՍՏԻՃԱՆ

Առաջին և երկրորդ աստիճանները լրման :

14. Սկզբունք աշխարհագրութեան .
15. Գաղղիներէն լեզու .
16. Սկզբունք պատմութե ազգաց .

Խորակաց Կրթութեան անուամբ խոստացեալ ճառիս մէջ պիտի կատարեմ: Ասկէց 'ի զատ, ասոր գէշ է ըսելու համար՝ նոյն ասկէ աղէկ մը առաջարկելու առանձին աղէկութիւնը հաստատելու է խորհուրդ:

Վերոյիշեալ 16 կտոր ուսմունքը
կարելի է որ շատերուն աչքը կը վախ-
ցնեն ու ասոնք մարդու մը կրթու-
թեան Ա. մասը սեպելը՝ ծաղրելու ար-
ժան պահանջմունք մը կը համարեն ։
Յիրաւի մեր հիմակու դպրոցական
եղանակներով աղգայինք կեանքերնուն
կէսէն աւելին ալ դպրոցներուն մէջ
անցընեն սորվելիք չունին , վասն զի ,
նախ , սորվեցընող չիկայ . երկրորդ ,
սորվելու արժան պատրաստ գիրքերը
կը պակասեն , մանաւանդ որ հասա-
րակ կարգաւ մը գրել մը սորվելու հա-
մար գոնէ հինգ տարի կը ծախենք ։
Իսկ երբոր ընտիր դասատուներ կ'ու-
նենանք , պարզ աշխարհաբառ լեզուով
յարմար դասագիրքեր կը շինենք , ու
փորձոված՝ գիւրին ու խելք առնելիք
եղանակներով տղաքը կ'առաջնորդենք ,
այն ժամանակը կը հասկըցի , որ վե-
րոյիշեալ նախակրթութիւնը՝ անսովոր
պահանջմունք մը չէ , այլ ինչպէս որ
Եւրոպայի տղաքներուն մինչեւ հիմայ
յարմար եղած է , ասանկ ալ մեր աղ-

գին յարմարելու կը բարեհաճի, ու մեր տղայոց միտքը մտնալու ալ կը զեջանի. վասն զի, ես շատ նայեր եմ, մեր ազգային տղայոց մէջ ալ՝ բաւական ընդարձակութեամբ լեւալիք գըլուխներ ունեցողներ շատ կան:

Գործաւոր ըլլալու մարդիկ վերոյիշեալ նախակրթութեան երեք մասերը՝ իրենց սեպհական արհեստին, ու վիճակին յարմարցընելով սորվելէն ետեւ ու անոնք կատարելագործելու երկրորդական ուսմունքն ալ ստանալէն ետեւ, թէ որ ժամանակ, դրամ, ու իղձ ալ ունին, ելլեն իրենց գրաբառ լեզուն, արուեստից և գիտութեանց պատմութիւնը սորվին, բանասիրականի վրայ տեղեկութիւն ըստանան, (և կարող ալ կրնան ըլլալ ստանալու) անտարակոյս կեանքերնին աւելի դիւրին ու ախորժ կերպով կ'անցընեն, վիճակնին աւելի անկախ կ'ըլլայ, ու մարդկանց առջին աւելի յարգ ու պատիւ կ'ըստանան:

Այս առաջարկած նախակրթութեւ

Թեանս մէկ օգուտն ալ այս կրնայ ըլլալ՝ որ նաև միմիայն առաջին աստիճանն ալ սորվողը՝ կրնայ հիմակու գըպըրոցներէն թերուսում ելլող տղոցմէն աւելի պիտանի հմտութիւններ ստացած ըլլալ:

Այն անանկ մարդիկ, որ առաւել իրենց բարեսրտութենէն ու գթութենէն շարժեալ քան թէ նախանձէ կամ չարաշահութենէ, կ'ուզեն որ գործաւոր մարդիկ այս ետքի երկու աստիճանի գիտութիւնները չի սորվին, այս կարգ գիտութիւնները կ'ըսեն մարդուն հետաքրքրութիւնը կը գրգռեն, կ'ըսկսին անկէ ետեւ իրենց մէ վեր մարդուն բարոյական ու նիւթական վիճակը գիտել, վրանին նախանձիլ, իրենց վիճակին վրայ գոհ չըլլալ, վերջապէս անոնց բարձրութիւն, իշխանութիւնը ու հարստութիւնը չի քաշելով՝ կ'աշխատին որ կամ իրենք անոնց կարգը բարձրանան, և կամ անոնք վար իջեցընեն իրենց հաւասարեն: Արեսկսին անկէ ետեւ իրենք ալ

աշխատանքէ փախչիլ, ու պարապու-
թեամբ ասորելու ցանկալ, ու մտաւոր
ղբաղմունքներէ ալ հեռի կենալ հնար
եղածին չափ :

Կրնամ համարձակ ըսել որ այս կար-
ծիքը ունեցող բարեմիտ անձանց վա-
խը բոլորովին անհիմն է : Ախ, վասն
զի, արուեստագէտ մարդ մը մինչեւ
որ այս հարկաւոր գիտութիւններս չի
սորվի անհնար է որ միայն առաջին աս-
տիճան ուսմունքներով կարող ըլլայ
հանգիստ ասորելու . վասն զի, առջի
կարգ ուսմունքներով ասորող մարդիկ
ճիշդ մը արուեստագէտ չեն ըսուի-
ր ազգի մը ճարտարութիւնը ծաղկե-
ցնելիք մարդիկ ալ տիրապէս ասոնք
չեն, և մինչեւ որ այս առջարկած
նախակրթութիւնս լման առնող մար-
դիկ չըլլան, առաջին աստիճանը միայն
սորվող մարդիկ ալ գործ չեն կրնար
ունենալ : Երկրորդ, մէկը լաւ տարրա-
լայծ, բնագէտ ու մեքենագործ ըլլա-
լէն ետեւ, անհնար է որ հասարակա-
բար խօսելով՝ աշխարհի մէջ անօթի

մնայ . անանկ մարդը ուր ըլլայ կրնայ
ապրիլ , անանկ մարդը մէկուն վիճա-
կին նախանձելու տեղ չունենար . և
հիմակու ընկերու թեանց մէջ ալ վար-
պետ տարրալոյծի մը , մեքենագործի մը
վիճակէն ալ բարձր վիճակ չըլլար :
Երրորդ , իմ ըսած ճամբովս գիտուն
արուեստաւորներ ունեցող ազգը՝ ինք
ալ ժիր ու ճարտարարուեստ ժողո-
վուրդ մը եղած կ'ըլլայ , ուր գիտուն ու
առաքինի գործաւոր մը միշտ իր գիտ-
ցածին կամ արժանեացը չափով վարձ
ու յարգ կը գանէ : Չորրորդ , ժողո-
վուրդի մը գործաւոր կարգը հարկաւոր
եղած ուսմանց մէջ որչափ գիտուն ըլլայ ,
խելքը ու միտքը իր ճշմարիտ շահուն
վրայ բացուի , իր նապաստիկ չափով ալ
զանոնք բանեցընող մեծերը առաջ
կ'երթան . որովհետեւ ամէն կերպ կա-
րողութիւնը ու առիթը ունին ու ա-
նանկով միշտ իրենց արտօնութիւնը
կրնան պահել : Ասկէ 'ի զատ , թէ որ
այն մեծերուն անոնց վրայ ունեցած
առաւելուիլը արդարութեւն է , ուղիղ

ճամբուլ է նէ՝ ինչո՞ւ պիտի լվախնան
գործաւորաց աչքը բացուելէն . թէ
որ անիրաւ է նէ՝ ինչո՞ւ իրենք արտօ-
նութիւն ունենան ու աղքատը ընկ-
ճի : Սէրջապէս , մենք անտարակոյս
գիտենք որ մարդս առաւել խելքով
կը կառավարվի քան թէ երկիւղով . և
թէ հաճութեամբ եղած կապերը ա-
ւելի ամուր կ'ըլլան քան թէ բռնու-
թեամբ : Եւ ահա ասոր համար գրւե-
լիս աւորապէս պէտք է , որ գործաւոր
մարդիկ իրենց կոչմանը յարմար հըմ-
տութիւնները ունեցած ատեննին միան-
գամայն բարոյականի սկզբունքներն
ալ սրտերնուն մէջ տպաւորած ունե-
նան , որ հէ՛մ ապրուստ գտնան ապրին ,
ու հէ՛մ իրենց իրաւունքը սորված ա-
տեննին , իրենց պարտքերն ալ սորվին ,
անոնց դէմ չընեն ու խաղաղ ապրին :

Երբոր Եւրոպայի հիմակու վիճա-
կը ասկէ յիսուն տարի առաջ ունե-
ցած վիճակին հետ կը բաղդատենք ,
կը նայինք որ գիտութիւնը՝ հրաշալի
փոփոխութիւններ քրեր է : Սիայն

տարրալուծութեան գիտութեան մեքենագործութեան յառաջագիմութիւնները՝ գործաւորաց ալ վիճակը աղէկացուցին՝ զանոնք բանեցընողներուն ալ:

Ուրեմն անկեղծ, համարձակ ու անխիղճ կերպով կը յորդորեմ ո՞րք և իցէ, որ քանի որ ժամանակ ու պատեհութիւն ունենան, գիտուն ու սուսքինի ըլլալու աշխատին, բայց ինչպէս որ ըսի, նախ՝ հարկաւոր եղած գիտութիւններէն սկսին, թէ որ առտեն ունենան պիտանի եղածներն ալ սորվին ու հաճոյականները ամէնէն վերջի ձգեն: Առանց համադրամ խորտիկներու սեղան կ'ըլլայ, բայց առանց հացի ոչ երբէք: Քանի որ մոքերնին հանգարու է, անգործութեան կամ մնաստակար զբաղմանց մէջ ժամանակ չանցունեն. այլ բարի մարդոց օրինակներուն հետեւիլ նային, թերութիւննին լեցընեն, ու միշտ յիշեն, որ « ագիտութիւնը շատ անգամ մեղանջելու ու միշտ ալ թշուառ ըլլալու սրտածառ մըն է »:

Ճառայական ըստած արհեստներուն նա-
խապատուութիւնը :

ԲԱՆԱՔԱԿԱՆՈՒԹԵԱՆ մէջ խիստ
ծաղկեալ ու բաղմամարդ երկրի մը մէջ
թէպէտ ամէն տեսակ արհեստները
պէտք են , ամէն տեսակ արհեստաւոր-
ները կ'ապրին , բայց դեռ աղէկ մը չի
ղարդացած աղգի մը մէջ , ամէն ար-
հեստ միօրինակ վաստակաբեր չեն ըլ-
լար : Սէր երկրին պէս տեղ մը՝ երե-
ւելի պատմաբան մը՝ աստեղագէտ մը՝
փաստաբան մը՝ պատկերհան մը՝ քան-
դակագործ մը կամ բանաստեղծ մը՝
հարկաւ հացագործէ մը՝ դարբինէ մը՝
ոստայնանկէ մը՝ կօշկակարէ մը՝ դեր-
ձակէ մը քիչ կը փնտռվին , այս վեր-
ջիններուն չափ շարունակ գործ չեն
կրնար գտնալ . և շիտակն ալ ըսելու
է , այս վերջիններուն կարգը գործքեր
ալ չեն :

Այս երկու կարգ արհեստներուն

առաջինին աղափական կ'ըսեն , ու վերջինին ծառայական . և տիրապէս այս վերջինները միայն ճարարութիւն բառին հասկըցուցած արհեստները կը սլարունակեն : Արհեստները ասանկ ազատականի ու ծառայականի բաժնեւոր անմշտութեանը վրայ արդէն խօսած եմ վեցերորդ հատուածիս մէջ , ուստի անմիջապէս տեսնենք այս երկու կարգ արհեստներուն զորք առաջ սորվիլ պէտք է մարդուս :

Աստուծոյ մէջ կը խնդրեմ որ մեր երկիրը այն աստիճան յառաջագիմութե հասցնէ , որ Վաղղիոյ կամ Անգղիայի մէջ անցած արհեստներուն բոլորն ալ անոր մէջ յարգ ու վարձ գտնեն . վասն զի , այն ժամանակը ոչ միայն մեր երկրին մէջ անբաղդատելի կերպով շատ մարդ հաց կը գտնէ՝ հանգիստ կ'ապրի , այլ և ամէն մարդ կարող կ'ըլլայ իր բնական հանճարը կամ իր սորվածները գործածելու ու արգիւնաւորելու :

Ի այց մեր երկրին հիմակու վիճա-

կին նայելով՝ կը ցանկամ, որ բնակչոց մեծ մասը՝ ծառայական ըսուած արհեստներուն ետեւէն իյնայ, քան թէ ազատական համարուածներուն : Ասանկ փափաք մը ընելը և մանաւանդ ուրիշի առաջարկելը՝ առանց բանաւոր պատճառի չի կրնար ըլլալ. և ահա առնոց գլխաւորներէն մէկ քանին ուղիներ են :

Նախ, ծառայական արհեստները՝ մէկալներէն շատ աւելի մարդիկ կը բանեցընեն :

Ներկորդ, կեանքերնուս ամէն մէկ վայրկեանին մէջ, ամէն մէկերնիս այն արհեստաւորներուն հաստուածներէն մէկին չէ նէ մէկալին կը կարօտինք :

Ներորդ, կառավարութիւնը (մանաւանդ ըւսաւորեալ երկիրներու մէջ) այս կարգ արհեստներուն կարելորութիւնը գիտնալով՝ իր կողմէն օրէնքներ, դատաւորներ կը հաստատէ ու մասնաւոր զգուշութիւններ ընելով՝ ծեր ու տկար գործաւորին աշխատանքը ու արդիւնքը կը պաշտպանէ,

անոր շինածին ու բըսցուցածին դիւ-
րին վաճառմանը ու փոխադրութեա-
նը համար նաւեր, նաւահանգիստներ,
առուներ ու ճամբաներ կը շինէ .
կարճ խօսքով՝ այս տեսակ արհեստնե-
րուն սորվին ալ գործածելն ալ դիւ-
րին կ'ընէ :

Չորրորդ ծառայական արհեստնե-
րուն մէկ գլխաւոր բարեմասնութիւ-
նն ալ սա է որ, ամէն մարդ իր մտա-
ւոր ու մարմնաւոր կարողութեանը
համեմատ գործ կրնայ գտնալ ապրե-
լու . ուր, ազատական արհեստներու
մէջ, մինչեւ որ մէկը խիստ երեւելի
չըլլայ, կամ որ նոյնն է մինչեւ որ երե-
ւելի հանճար մը չունենայ, չի կրնար
ապրիլ, մանաւանդ հիմակու ատեն-
ները :

Շինգերորդ , ծառայական ար-
հեստներուն օգուտը աւելի շատ ըլ-
լալուն՝ հասարակութիւնը յօժարու-
թեամբ ղանոնք վարձատրել կ'ուզէ :
Չորրորինակ բժիշկին մէկը՝ հինդ տա-
սը վայրկեան հիւանդի մը քով կենա-

լով անիկայ մեռնելէն ազատելու ըլ-
լայ՝ ըրածը աչվընուս չերեւար, դըժ-
կամակելով անոր փոխարինութիւն մը
կ'ընենք, անդին մշակին մէկը պար-
տէզնուս մէջ հոր մը փորելու ըլլայ,
ըրած օգուտը յայտնի աչքովնուս կ'ե-
րեւայ ու իրիկուան անոր վարձը տը-
ւած ժամանակնիս՝ օղի մըն ալ վրայ
կուտանք գոհութիւննիս ցըցունելու
համար:

Վերջապէս ծառայական արհեստի
մը զբաղող մարդը՝ ոչ միայն իր արհես-
տը հասարակօրէն քիչ ծախքով կը սոր-
վի, այլ և թէ որ ինք ժիր ու խնայող
ալ ըլլայ՝ քիչ ատենին մէջ կը զարգա-
նայ: Օ՛տուայական արհեստներուն
այս վերջի օգուտը շատ հարկաւոր է
թէ որ աղէկ մտմտանք, մանաւանդ
մեր երկրին պէս աղքատ երկրի մը հա-
մար:

Օ՛տուայական արհեստներուն՝ ա-
զատականներուն վրայ (մանաւանդ
մեր երկրին մէջ) նախապատիւ սեպ-
ուելու իրաւունքնին թէպէտ խիստ

շատ են , բայց գործքիս սահմանը չի
ներեր որ անոնց ամէնը հոս մէջ բե-
րեմ : Կարծեմ արդէն ըսածներս ալ
բաւական են ընթերցողը համոզե-
լու :¹

Քիչմ'ալ նայինք այն արհեստներ-
րուն խիստ հարկաւորները որոնք են :

Հ Ա Տ Ո Ւ Ա Ճ Ի Ա .

Ճառայական արհեստներուն ցուցակը :

() ԱՌԱՅԱԿԱՆ արհեստներուն
հարկաւորութեանը վրայ խօսելէս ե-
տեւ , այն արհեստներուն մէջէն առ-
այժմ մեր երկրին յարմար ու միանգա-
մայն կատարուելին հնարաւոր եղած-
ներուն գլխաւորներէն մէկ քանին հոս
նշանակելու կարծեմ գէշ չըլլար :

¹ Այս մասին ընթերցողը կրնայ « Նկարագիր
ազգային դաստիարակութեան ու անուամբ հըրա-
տորակուած ճառք կարգով :

Լ. Կերակուրի վերաբերեալ արհեստներ :

1. Երկրագործութիւն , (որ կը պարունակէ ընդեղէն , շաքար , բանջարեղէն , միրգ , ծաղիկ , մետաքս , ձիթապտուղ և այդի հասցունել) :
2. Լճօրէպանութիւն .
3. Հացագործութիւն .
4. Դռմաճագործութիւն . (մախանայ , շէհրիէ և այլն շինել) .
5. Կարկանդակ , պաքսիմատ և այլն շինել .
6. Հովուութիւն .
7. Չուկ , միս աղել կամ չորցընել .
8. Չէթ հանել .
9. Քացախ ու յաղածք (թուրշի) շինել .
10. Գինի և օղի շինել .
11. Շաքար մաքրել .
12. () շարակ (շէրպէթ) և քաղցրաւենի (բէջէլ) շինել .
13. Գարեջուր շինել .
14. Խոհարարութիւն .

Բ. Կերակուրի պէս էլած անօրէնները պատ-
րաստող արհեստներ :

15. Բրուտութիւն , (հասարակ հո-
ղէ ամաններ շինել) .

16. Լպակաբուռ (շինի) ամաններ
շինել .

17. Յախճապակի (ֆառ. ֆուռի) ա-
մաններ շինել .

18. Կաթսայ , սան (թէնճիրէ) և այ-
լն շինել .

19. Տակառադործութիւն .

20. Պատառաքաղ , դանակ , դըդալ
շինել .

21. Լպակէդործութիւն .

22. Լպակի փորել , ոսկեղօծել , յըղ-
կել և այլն .

Գ. Հանդերձի , շարտու վերաբերեալ
արհեստներ :

23. Խաղախորդութիւն , (կաշի բանել) .

24. Կաշի ներկել , յղկել և այլն .

25. Բամսդակ , քթան , բուրդ մանեւ .
26. Սանած ներկեւ .
27. Սեփաքս մանեւ .
28. Տ ռւխայ , քաղմիր Լայն շինեւ .
29. Սեփաքսեղէն շինեւ .
30. Բամսդակեղէն շինեւ .
31. Քթանեղէն շինեւ .
32. Սանածի վերաբերեալ գործեր
ներ , մեքենաներ շինեւ .
33. Թափչուծիւն (գաթարճըլըք) .
34. Ներկարարուծիւն .
35. Տպագործուծիւն (պասմաճը) .
36. Փորագրուծիւն .
37. Կօշկակարուծիւն .
38. Եապաւէն , կոճակ , ծոպ Լայն
շինեւ .
39. Սուշտակագործուծիւն (քիւրք-
ճիւլիւք) .
40. Դերձակուծիւն .
41. Սուտ ծաղիկ շինեւ .
42. Թաւիշ (գատիֆէ) շինեւ .
43. Թիւ , Դաւիթիւն շինեւ .
44. Գորգ (խալի) շինեւ .
45. Թաղեք (բէշէ) շինեւ .

46. Գլխանոց շինեւլ.
 47. Չեռնոց, գուլպայ, շապիկ և այլն շինեւլ.
 48. Սկերչուլթիւն (ամէն տեսակը).
 49. Սիւնիւն-իւն.
 50. Սանդրագործուլթիւն.
 51. Խողանակ, վրձին շինեւլ.
 52. Լիւնիւն-իւն.
- Դ. Բնակարանի վերաբերեալ արհեստներ:
53. Նարտարապետուլթիւն.
 54. Քարահատուլթիւն.
 55. Բուռագործուլթիւն (քիւրէճճիւն).
 56. Ուրմնագործուլթիւն.
 57. Հիւսնուլթիւն.
 58. Կղմինտր, աղիւս շինեւլ.
 59. Լպակեգործուլթիւն (ճամճիւնթիւն).
 60. Դարբնուլթիւն.
 61. Բեւեռագործուլթիւն.
 62. Փայտ պատրաստեւլ.
 63. Լտաղճագործուլթիւն.
 64. Չուլագործուլթիւն (տէօքմէճի).

65. Սլաճիո-լիւն .
66. Կանթեղ , լապտեր , աշտանակ
շինեւ .
67. Սոմագործութիւն .
- Ե . Կեանքն ու առողջութիւնը պահպանելու և սիրտն աւելու շինող արհեստներ :
68. Հովանոց շինեւ .
69. Կառք շինեւ .
70. Օկնագործութիւն .
71. Գնտակ , (թիւֆէնկի խուրշին)
գնտակ (սաւա) շինեւ .
72. Սափրիչութիւն .
73. Օճառագործութիւն .
74. Օխանելիք (սուհուր) շինեւ .
75. Դեղագործ .
76. Դեղունջ շինեւ .
77. Սուխի փայտ շինեւ .
78. Տուփ շինեւ .
79. Տղայոց խաղալիք շինեւ .
80. Դաճէ (ալէի) գործքեր շինեւ .
81. Նուագարան շինեւ .

Թ. Սեփ Կրկէլն օգնող արհեստներ :

82. Թղթագործութիւն .

83. Կապարեայ և երկաթէ գրիչ շինել .

84. Սեւան և կնքամամ շինել .

85. Գրաշարութիւն .

86. Գիր ձուլել և շինել .

87. Տպագրագործութիւն (Թղթի վրայ) .

88. Կաղմարարութիւն .

89. Գունաւոր Թուղթ շինել .

Ի. Այլ և այլ արհեստներ :

90. Պայտառութիւն .

91. Ձիու հանդերձանք (բախդ) շինել .

92. Սայլագործութիւն .

93. Նաւագործութիւն .

94. Առասանագործութիւն .

95. Ճախարագործութիւն .

96. Քիմիքական աղեր ու ներկեր շինել .

97. Լըրկաթ ձուլել.

98. Պղինձ ձուլել.

99. Լնագ ձուլել.

100. Սեռաղէ թել շինել.

101. Սոսինձ շինել.

102. Սրճաշէշ-իւն.

103. Կողով շինել.

Վերոյիշեալ արհեստները թէ որ եւրոպացւոյ ճամբով աւելի մանրաւ մասն կերպով բաժնուին, թէ որ միւս բարակ արհեստներն ալ ասոնց վրայ եւելնան. և թէ որ այս արհեստներուն պէտք եղած նախնական նիւթերը ու անոնց հաստուածները տանող բերող ու կրպակներուն մէջ վաճառող մարդոց գործքերն ալ կարգի դնելու ըլլանք, կը գտնենք որ այս հարիւր տասնի մօտ արհեստներուն ամէնը՝ հինգ հարիւրի չափ զատ արհեստներ կ'ըլլան, որոնց երեսէն անթիւ ու անհամար մարդիկ կ'ապրին Եւրոպայի մէջ:

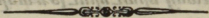
Սեր ազգին մէջ թէ որ այս ար-

հետեւեցողն $\frac{2}{3}$ կամ գոնէ մէկ կէսը մտնալու ըլլայ, գոնէ ստակ դնելու տեղ չենք կրնար գտնալ:

Այս արհեստներուն շատը՝ կարծուածին չափ դժար ու ընչից կարօտ բաներ չեն. և եղածներն ալ ընկերութեամբ կրնան շատ աղէկ յաջողիլ, որուն կարողութեանը բան չի դիմանար: Ասոնց մէջ չի յաջողելու մեծ արգելքները՝ երկչոտութիւնը, թուլութիւնը ու մանաւանդ «գէ» մնալն է. որովհետեւ, ասոնց մէջէն ամէնէն ու չինչ երեւցածը տակաւին քիչ շատ հմտութեան կը կարօտի:

Ուստի կրկին կը յորդորեմ ընթերցողները, որ իրենց յաջողութեանը ու ազգին փառացը համար ձեռովնուն եկածին չափ պիտանի հրմտութիւններ սորվին, պղտիկուց ինքզինքնին ժրութեան, աշխատասիրութեան, խնայութեան սորվեցընեն, ու սրտերնուն մէջ ձեռնարկութեան ոգին տածեն, որովհետեւ ասոնք են ամէն գործքի մէջ յաջողելու համար

պէտք եղած գլխաւոր մէկ քանի հանգ
գամանքները , ու խիստ գլխաւորին
մէկն ալ որ ընկերութեան ոգին է , անոր
վրայով հետեւեալ հատուածին մէջ
զատ պիտի խօսիմ :

ՀԱՏՈՒԱԾ Ի Բ.

Ընկերութիւն :

ՄԱՍՆ Ա.

ՍԱՐԴՈՒՄ կենացը հանգստուէր
համար , աշխատանաց՝ հարստութեան՝
ընչից ու ծառայական արհեստներուն
պիտանութեանը վրայ խօսելէն ետեւ ,
անշուշտ , ճարտարութեան զարգաց-
մանը նպաստող միջոցներուն խիստ մե-
ծը մոռցած կամ չի ճանչցած կ'ըլլայի ,
թէ որ քիչմ'ալ ընկերութեան վրայ չի խօ-
սէի ընթերցողներուս հետ : Վաղն զի ,
կարծեմ չափազանցութիւն չըլլար թէ
որ ըսեմ , եթէ առանց ընկերութեան
աշխարհի մէջ յարգի (տաման) չիւղ

մը անգամ չի բուռնիր . և թէ եռա-
յարկ նաւ մը շինելու համար ինչպէս
որ , ընչից՝ արուեստից՝ ու աշխատու-
թեան միաւորութիւնը կ'ուզէ , ա-
սանկ ալ , պզտի ասեղի մը շինուելը՝
նոյն սկզբանց միաւորութեանը կարօտ
է : Տեսնենք ինչպէս կրնամ հաստա-
տել այս յանդուգն խօսքը :

Երբոր գործքի մը մէջ խելվընուս
չի հասած մէկ բանը կը պատահի ,
գիտցողին մէկին կ'երթանք խրատ
կ'առնենք , կամ որ նոյնն է , անոր խել-
քը կամ Գիտ-Խի-նը մեզի ընկեր կ'ը-
նենք :

Երբոր ծանր բան մը վերցընելու
ըլլանք , ու կը նայինք որ ուժերնիս
չօգտէր , մէկուն կ'աղաչենք որ մեզի
օգնէ , կամ որ նոյնն է , անոր ուժը մե-
զի ընկեր կ'ընենք :

Երբոր որ և իցէ ձեռնարկութեան
մը սկսելու համար պէտք եղած ինչ-
քը չենք ունենար , ուրիշէ փոխ կ'առ-
նենք կամ կը վարձենք , կամ որ նոյնն
է , անոր ինչք մեզի ընկեր կ'ընենք :

Եւ ասանկ , որ բանին վրայ որ տարբեր մարդոց խելքը՝ ուժը՝ ու ինչքը կը միաւորին՝ այն բանը ընկերութիւն կատարուած կը սեպուի : Ուստի ընկերո-թիւնը՝ որոշեալ վաճառի Տը հասնելու համար , երկու համարեւեալ անջանց Ռիշի-թիւն Ռի-թիւնն է :

Հաստման այս երեք տարբերքը (խելք , ուժ , ինչք) մէկ մարդու ձեռք գտնուելը՝ գրեթէ անհնար դիպուած մը ըլլալուն , ընկերութիւնը թէպէտ ամէն տեսակ գործառնութեանց պէտք է , բայց մանաւանդ ճարտարարուեստական ու վաճառականական ձեռնարկուեց աւելի պէտք է անոր օգնութիւնը . որովհետեւ այս վերջի կարգէ եղող գործառնութիւններուն աւելի մեծ չափով պէտք են այն տարբերք , անանկ որ , այս տեսակ մեծ գործքերը սկսելու ու յառաջ տանելու մինակ հիմը ու հնարքը ընկերութիւնն է :

Արդարեւ , աշխարհի մէջ կայ մի անանկ մէկը՝ կը հարցընէ տնտեսական

մը , որ էն հարուստ գործարանէն մինչեւ էն աղքատ կրպակին պէտք եղած գործքերը կարող ըլլայ մինակ կատարելու . — անշուշտ չէ :

Կայ մի անանկ սեղանաւոր մը՝ որ կարող ըլլայ ինքնիրեն դրամ հատուցանելու , ընդունելու , թղթակցելու ու իր գործառնութիւնները գրի առնելու . — անշուշտ չէ :

Կայ մի անանկ արհեստաւոր մը որ կարող ըլլայ իր արհեստին պէտք եղած բոլոր նախնական նիւթերը գնելու , գործելու ու անոնք գործուած վաճառելու . — անշուշտ չէ :

Կայ մի անանկ վաճառական մը՝ որ ինքնիրեն կարող ըլլայ իր բոլոր վաճառքը գնելու , կրկին վաճառելու , իր գնածներուն գինը վճարելու ու վաճառածներունն ալ ժողովելու . — անշուշտ չէ :

Թէ որ այս խորհրդածութիւնը ամէն կարգ արհեստի ու գործքերու համար ալ ընելու ըլլանք կը նայինք , որ քիչ մը վերը ըսածիս պէս աշխար-

հի մէջ բան չիկայ՝ որ առանց ընչից՝
խելքին և ուժին միաւորութեանը
կատարվին . և որովհետեւ այս երեք
աննահանջելի տարերքը մէկ մարդու
ձեռք գտնուելը անհնարի պէս է , ու-
րեմն ստոյգ է ըսածս՝ որ առանց ըն-
կերութեան աշխարհի մէջ բան մը չի
չինուիր : Ասիկայ մեղի համար ալ ըս-
տոյգ է , հակոտնէից համար ալ :

Ինչքը , խելքը , ու աշխատութիւ-
նը կամ ուժը ինքիբեւեռնուն մէյմէկ հը-
զօր զօրութիւններ են . բայց թէ որ
անոնք իրարու հետ միանան , աւելի
հզօր կ'ըլլան , մեծամեծ գործքեր կը
կատարեն , մինակ մնալով՝ շատ ատեն
կարողութիւննին կը տկարանայ ու կը
ոչընչանայ , անպիտան կը մնան , վասն
զի , միտքը՝ այս երեք հզօր միջոցները
մէկէն չունենալուն շատ անգամ իր
օգտակար խորհուրդները չի կրնար կա-
տարել :

Եւրօպացիք այս ճշմարտութիւն-
ները ամէնէն առաջ ճանչնալով՝ ամէն
բանի մէջ նայեր են որ մտաւորական

կարողութիւնն իմացական կարողութիւններնուն հետ միաւորեն ու միաբանեն, անովէ որ իրենց բնական կազմութեանը նայելով մեր վրայ առաւելութիւն մը չունեցած, այսչափ մեծամեծ գործքեր կը կատարեն, ու մեր ըրածներուն նայելով՝ մեր ուժը տըղայական ուժ կը նմանի անոնցինին քով: Կը նայինք որ վիպասանութեց մէջ պատմուած կախարդական գաղտնիք մը ունեցողներու պէս, իրենց նախորդներուն ձգած բոլոր գանձերը կը վայելեն, ձեռվընին մնացածը հազարապատիկ եւելցընելով իրենք ալ յաջորդներուն կը ձգեն որ անոնք ալ իրենց կարգին վայելեն, ուր մենք տարտարոսին մէջ դատապարտեալ մեղաւորներուն պէս ջուրը հեռուէն կը տեսնենք, բայց չենք կրնար մեր պապական շրթունքը՝ անով զովացընելու, վասն զի մեր չի հասած բաներուն՝ խելք ու ջանք չենք ըներ ուրիշի օգնութիւնով մօտենալու: Այս մասին ուրիշները մեզի «հէմ աղքատ են հէմ

հպարտ և ըսեն նէ թող սիրտերնիս չի
նեղանայ, վասն զի, դժբաղդաբար
ստոյգ է :

Եւ տեղը՝ ընթերցողներուս ընկե-
րութիւնը առաջարկելով՝ միտքս եր-
կու կամ երեք հոգինոց ընկերութիւ-
ները չէ՛, որ արդէն ՚ի վաղուց մեր
երկրին մէջ կան գրեթէ ամէն կարգ
արհեստաւորներուն մէջ : Ամանապէս,
միտքս այն արուեստական ժողովնե-
րուն համար ալ չէ, ուր մէկ քանի
ձեռնարկու գլուխ եղեր կը հրամայէ
ու մնացած մարդիկը՝ որ սոսկ վարձ-
կաններ են անոնց կը հնազանդին : Իմ
ըսածս՝ այն ընկերութիւններուն հա-
մար է, ուր չորսէն՝ հինգէն շատ աւե-
լի անձինք կրնան միաւորիլ վաստակին
միօրինակ բաժանորդ ըլլալով : Ասն
զի, առաջին կարգի ընկերութեանց
մէջ, ընկերները մէկ երկու հոգի միայն
ըլլալուն՝ միաւորած միջոցներն ալ
ուսմանաւոր կ'ըլլայ, մանաւանդ մեր
երկրի մարդոց ունեցածներուն նայե-
լով, ու հետեւաբար ալ, ոչ միայն

մեծամեծ գործքերու ձեռք զարնելու
կարող չեն կրնար ըլլալ, այլև շատ
անգամ պզտիկ գործ մըն ալ յաջողու-
թեամբ առաջ տանելու պէտք եղած
միջոցները չեն կրնար կոր ճարելու.
ուստի այս տեսութեամբ ընկերու-
թիւնը աւելի փնասակար կ'ըլլայ ճար-
տարարութեամբ տական ձեռնարկութիւն-
ներու քան թէ օգտակար:

Երկրորդ կարգի ընկերութեանց
կամ մանաւանդ արուեստական ժո-
ղովքներուն կապը՝ միայն Կարօպո-թի-նն
է. անոնց մէջ հասարակաց շահ (որ օրի-
նաւոր և յաջողելիք ընկերութեանց
մինակ հիմն է) չըլլալուն ասոնցմով
ձեռք գալիք վաստակն ալ քիչ կ'ըլլայ,
վաստրկողն ալ:

Իսկ երրորդ կարգէ եղած ընկե-
րութիւնները (որոնց վրայ ետքը կըր-
կին պիտի խօսիմ) ամէնէն աւելի յար-
մար եղածներն են ճարտարարուես-
տական մեծամեծ գործքերը սկսելու
ու կատարելու, մանաւանդ ընկերու-
թեան համար դեռ չի հասած խակ

երկրի մը մէջ : Այս տեսակ ընկերու-
թիւններով ո՛չ միայն հաստման երեք
տարեքը (ինչք , խելք , ուժ կամ աչ-
խատու թիւն) պէտք եղածին չափ կը
հաւաքին ու միւսնոյն վախճանի հա-
մար իրարու կ'օժանդակեն , այլ և ա-
մէն մէկ ընկերին յորդոր մը՝ ջանք մը՝
խրախոյս մը՝ յոյս մըն ալ կուգայ ընկե-
րութեան օգուտը առաջ տանելու ,
վասն զի գիտէ որ այն օգտին ինք ալ
մասնակից պիտի ըլլայ :

Ասանկ փոխադարձ օժանդակու-
թեան մը ներգործութիւնը անկշռելի
է : Ասով է որ եւրոպացիք օր օրի ա-
ռաջ կ'երթան , նախ գիտութեամբ ,
երկրորդ այս գաղտնիքովն է որ շատ
բաներու մէջ հիները անցան , ու ա-
նոնց հրաշալի երեւցած Աղեքսանդ-
րիոյ փարոսէն (ֆէնէս) ու Անահտայ
տաճարէն շատ աւելի հրաշալի գործ-
քեր ամէն օր կը շինուին , և ան ալ
չէ թէ արքունի գանձերուն կարու-
ղութեամբ , այլ սոսկական մարդոց
ընչիւքը , վասն զի , ընկերութեան ու

Ժը անանկ կարող բան մըն է , որ Լը-
րոպայի մէջ ընչից կողմանէ կառավա-
րութեանց անձեռնհաս եղած բանե-
րը՝ սոսկական մարդիկ կը շինեն ու կը
քալեցընեն :

Ընկերութիւն ,

ՄԱՍՆ Բ .

Ընկերութիւնը ըստ ինքեան այս-
չափ աղէկ ու այսչափ ազդու հնարք
մը ըլլալէն ետեւ , մեր երկրին մարդու
ցը ուշադրութեանը արժան չըլլալը՝
ու մանաւանդ շատերուն մինչեւ վախ-
նալու կամ ատելու բան մը ըլլալը՝
զարմանք չէ . երբոր մտմըտանք նախ ,
որ աշխարհի մէջ բան մը չիկայ , որ որ-
չափ գէշ ալ ըլլայ՝ տակաւին կուսա-
կիցներ ու ուղողներ չունենայ . ինչ
պէս որ բան մըն ալ չիկայ , որ որչափ
աղէկ ալ ըլլայ՝ միօրինակ ամէնքը զա-
հիկայ ու զեն ու սիրեն : Լըկրորդ , ինչ
պէս որ փողոցի մը մէջ քալող մարդոց

ամէնը դէպ 'ի մէկ կողմ չեն երթար ,
մէկը դէպ 'ի վար կ'երթայ մէկալը
դէպ 'ի վեր , մէկը յաջ կը խոտորի մէ-
կալը յահեակ , ասանկ ալ կը նայինք որ
ամէն մարդ իր կենացը ընթացիցը մէջ
թէսկէ տ սրարապ չէ , զբաղեր բան մը
կը գործէ , բայց նպատակը միւսնե-
րուն նպատակէն տարբեր է : Ուստի
'ի հարկէ քաղաքը տանող ճամբան
մարդս դաշտն ալ չի կրնար հանել ու
հետեւաբար ալ միւս նոյն ճամբան մէ-
կին համար ուղիղ , մէկալին համար
ծուռ կ'ըլլայ : Ասանկով ընկերութիւ-
նը երկու կերպով մարդկանց ատելի
կ'ըլլայ . որ մէկը անոր օգուտը աղէկ
չի ճանչնալով՝ չուզեր կամ բանի տեղ
չի դնէր . որ մէկն ալ անոր օգուտը
ինձմէ աղէկ գիտնալով՝ իր բանին չի-
գար որ զանիկայ գովէ կամ ուրիշնե-
րը անոր յորդորէ :

Անշուշտ օր պիտի ըլլայ , որ ու-
րիշ շատ իրաց պէս , ընկերութեանց
օգուտը՝ մեր ազգին մէջ ալ պիտի
ճանչցուի , ու անոր յարգը կարող պի-

տի ըլլայ ամէնուն աչքին յայտնի երեւ-
նալու : Երբոր այն երջանիկ օրը հաս-
նի , ազգայնոց եղբայրական կապակ-
ցութիւնը արեգական պէս մարդատե-
ցութեան խաւարը պիտի ջնջէ , լու-
սաւորեալ շահախնդրութիւն մը ա-
ռանձնական չար շահը պիտի փոխա-
նակէ : Այն ժամանակը պիտի նայինք
որ մինակ մնալով՝ տկար , անհանգիստ
եղող մարդիկ , սիրով միաբանած շատ
բաներու կարող պիտի ըլլան , թեւեւ
նին պիտի ընդարձակի , ու իրենց վի-
ճակին ներած ամէն աղէկութեանը
ձեռնհաս պիտի գտնեն զիրենք : Ո՛հ
երանի թէ այն օրը շուտ գար , գար
ժամ մը առաջ , որ ընկերութիւնները
հաստատելու սարերքը բաւական հը-
զօր գտնալով՝ շուտով զարգանային :

« Ամենեւին ուրիշ հնարք մը չե-
ր զած ատենը՝ միմիայն ճարտարու-
թիւնը ընկերութեան օգնութեամբ
որք բաւական է մարդկային ազգին
բազդը փոխելու » : Ասիկայ յիրաւի
շատ մեծ խոռոտմունք մըն է , բայց ի-

բաւ է . ընկերութիւնը բաւական է
այսքան մեծ աղէկութիւններ ընելու ,
որովհետեւ անոր փորձերը շատ տես-
նուեր է ուրիշ երկիրներու վրայ թէ
քաղաքական , թէ կրօնական և թէ
ճարտարարութեամբական իրողութեանց
մէջ :

Կան անանկ մարդիկ , որ մարդս
երջանիկ ընելու համար քանի մը խօս-
քով խրատ մը տալը՝ բաւական կը սե-
պեն , ընկերներին՝ ձեռք բերուիլը ան-
հրնար ըլլալիք միջոցներու կ'ուղղեն ,
և երբոր խեղճերը անհրնար եղածին
ետեւէն երթալով սլարասլ տեղը կը
հոգնին , այն ժամանակն ալ յանցան-
քը այն խեղճերուն կը վերագրեն :
Բայց ես՝ ճարտարութեան վերաբե-
րեալ իրաց վրայ այնչափ չեմ ուղեր
բանաստեղծի պէս մտմբտալ որչափ որ
ես ինքս բանաստեղծ չեմ : Ստացա-
ծին ձեւերով աննիւթ ապարաններու
մէջ ամէն ատեն չինստուիր : Երբոր
գոյնզգոյն ծաղիկներով զարդարուած
գեղեցիկ մարդագետինի մը վրայ աչ-

քերս կ'սփոփեցընեմ. երբոր հեղիկ ու հանդարտ վտակի մը եզերքը նստելով անձս կը զովայընեմ, կամ ասպնջական անտառի մը ստուեր նստելով թռչնոց երգերը կը վայելեմ, այն ժամանակը Ռայն կը կարդամ գեղեցիկ հովուաբանութիւնները ու տուարածականները. այն ժամանակը Ռայն քանի մը վայրկեան անձս կը խաբեմ ու գեղջկական կենաց պարզութիւնը միտքս կը յափշտակէ, մինչեւ անգամ ես սլինքըդինքս հովիւ ու մշակ եղած կը կարծեմ, աչքիս այծեմարդեր կ'երեւնան ու դաշտերուն չաստուածներն ալ առջիս պար կը բռնեն :

Բայց երբոր բազմամարդ ու ցամաք քաղաքի մը մէջ ապրելով կը նայիմ որ չորս դիս աղքատները առեր են, երեւակայած վտակիս հեղիկ ջրերուն ու ծաղկանց վրայ եղած մարգարտափայլ ցօղերուն տեղը՝ մարդկանց աչքի արցունքները կը տեսնեմ. երբոր սոխակներուն երգոցը տեղը՝ կը նայիմ որ լսածս իմ նմաններուս, իմ ազգա-

կիցներուս լալու ու հառաչանաց
ձայներն են, այն ժամանակը ալ ես այն
Լիլիւսեան դաշտերէն կ'ելլեմ, ու մը-
տածութեան չոր ու ցամաք դաշտե-
րը մտնալով՝ կ'զգամ որ մարդս երջա-
նիկ ընելու համար երեւակայութեան
գեղեցիկ պատկերներէն ուրիշ բաներ
պէտք է. կը նայիմ որ առժամանակեայ
տուրքերը՝ չոր խրատները՝ ցամաք խը-
րախոյսը ու պարապ յոյսը բաւական
չեն մարդս գոհ ընելու : Այն ժամա-
նակը կ'զգամ որ մարդս երջանիկ ընե-
լու համար աւելի բանաւոր ու ազ-
դու հնարքներու կարօտ է, և այս հը-
նարքներուն էն աղէկն ալ մարդիկը
միաբանելով՝ իրարու օգնական ընե-
լով կ'ըլլայ : Այո, այս աշխարհի մէջ
մարդիկ վայելելու համար՝ Աստու-
ծոյ իրենց պարգեւ ըրած աղէկութի-
ւոններուն ամէնուն ալ ընկերութեան
միջոցով կը հասնին ըսեմ չափազանց
խօսած չեմ ըլլար : Տես ինչ կ'ըսէ եւ-
րոպացի մը իրենց երկրին վրայ խորհը-
դածելով :

“ Սա յիսուն տարուան մէջ ամէ-
 ” նէն շատ ծուռ կարծիքներ ջրող,
 ” ընդդիմութիւններ յաղթող ու ար-
 ” գելքներ խորտակողը ճարտարու-
 ” թիւնը եղաւ : Այս աղէկութիւ-
 ” ներուն շատը՝ ճարտարութեան դեռ
 ” տկար , կաշկանդեալ ու տգէտ եղած
 ” ատենը ըրաւ , վասն զի , ընկերութիւն
 ” անոր օգնական էր եղեր : Այլ ընկե-
 ” րութիւնն ալ օրինաւոր ըլլալէն ե-
 ” տեւ , բնաւ երբէք տկար ու տգէտ
 ” չի կրնար ըլլալ , վասն զի , ընկերու-
 ” թիւնը հարկաւ իր էն խելացի ան-
 ” դամէն շատ գիտէ . հարկաւ իր էն
 ” ժիր անդամին ըրածէն շատ աւելի
 ” գործք կը տեսնէ ” :

Տասը տարիէն ՚ի վեր , մեր երկ-
 րին մէջ ճարտարութեան զարգացմա-
 նը համար ծախսված ստակին ու աշ-
 խատութեան մէկ չորրորդ մասն ալ
 ընկերութեան ոգին ալ թէ որ ծա-
 ւալելու համար ըլլար , հիմակու մեր
 երկրին ճարտարութիւնը ևս առա-
 ւել առաջ գացած կ'ըլլար : Սեր եր-

կիրը՝ ամէն տեղէն աւելի ընկերու-
թեան կարօտ է, ըստ որում հաստ-
ման երկու գլխաւոր տարերքը (գի-
տութիւն ու ինչք) մեր երկրին մէջ
խիստ սահմանաւոր են:

Ընկերութիւն:

ՄԱՍՆ Գ.

Ընկերութեան օգուտներուն վը-
րայ խօսելէն ետեւ թէպէտ շատ յար-
մար կուգայ անոր այլ և այլ կերպե-
րուն վրայ ալ խօսիլ, բայց գործքիս
սահմանը չի ներեր որ անոնց ամէնուն
վրայ մանրամասնաբար խօսիմ. ուս-
տի ճարտարարուեստական ձեռնար-
կութեանց յաջողութեանը ամէնէն
աւելի յարմար եղածը (մանաւանդ
ճարտարութիւնը նոր զարգանալու
սկսած երկիրներուն մէջ) որն է նէ՝ ա-
նոր վրայ համառօտ կերպով մը հոռ-
անցնելու կը պարտաւորիմ և ան ալ
այն ընկերութիւնն է, որով ստացուած

վաստակին քիչ շատ ամէն ընկեր մասնակից կ'ըլլայ : Այս կերպ ընկերութեան օգուտը անձամբ փորձողները այսպէս կը խորհին անոնց վրայ :

« Երբոր կը տեսնես որ մեծ ձեռնարկութիւն մը իր մասանցը մէջ այն չափ կարգով յառաջ կ'երթայ՝ որչափ որ իր բոլորին մէջ, ստոյգ գիտցիր որ անոր առաջնորդը ընկերութիւնն է . պնդէ որ այն գործը կատարող գործաւորներուն ամէն մէկը՝ այն գործին թէ յաջողութեանը և թէ ձախորդութեանը մէջ մաս մը ունի :

« Եւսեւ կ'ուզենք թէ այս է ընդհանուր կանոնը և առանց յանդգնութիւն մը բռնած ըլլալու, կրնանք ալ ըսել թէ, սեղանաւորութեան, վաճառականութեան ու արուեստից որչափ երեւելի ընկերութիւններ կան նէ՝ բոլորն ալ շատ աւտէն գործածած մարդիքնին բռնած վաստակնուն մասնակից կ'ընեն, ամէն մէկին բռնած աշխատութեանը փոխարէն համեմատաբար բաժին տա-

Եւ որ ընկերութիւնն ալ որ
 հնարքը գործածեց զարմանալի
 կերպով մը իր յաջողութեան հնարա-
 ւորութիւնը աւելցուց :

Այս հնարքին օրինակները մին-
 չեւ հիմայ մեծամեծ ձեռնարկուեց
 մէջ միայն տեսնուեցաւ , բայց պէտք
 է որ մանր ու խոշոր ամէն գործառ-
 նութեանց մէջ ալ գործածուի . և
 ինչո՞ւ ալ չըլլայ , որովհետեւ գոր-
 ծաւոր , արուեստագէտ ու ձեռնար-
 կու , վաստակ մը ձեռք բերելու
 համար միաբան պիտի աշխատին ,
 ուստի պէտք է որ ամէնն ալ ասկէ
 մաս մը ունենան : Այն ժամանակը
 միայն երկրագործութիւն՝ արհեստ-
 ները ու վաճառականութիւնը որ
 երկրի մը նիւթական պիտոյքը կը
 ներկայացընեն , քաղաքականութեան
 ապարդիւն մէջ գեղարուեստից ու
 գրականութեան հետ հետամուտ
 կ'ըլլան , ու մարդկային ազգը կառա-
 րելագործելու կը թելակոխեն : Այս
 տեսակ ընկերութեան ջանքը ու

” վախճանը ըլլալն ու հետք եղածին չափ
” հանգիստ ըլլալն է ” :

Վերջապէս, որ և իցէ ձեռնարկու
թեան մը համար ընկերութիւն մը
հաստատելու պէտք եղած բոլոր տա
րերքը թէ և պատրաստ ալ ըլլան, մինչ
չեւ որ ընկերներուն մէջ կարգ՝ կանոն՝
ուղղութիւն՝ մաքանութիւն ու հընթեք
չըլլայ՝ անհնար է այն ընկերութեան
առաջ երթալը :

Աս ճշմարտութեան աւաղելի փոր
ձերը քանի քանի անգամ ազգերնուս
մէջ տեսնուած է այլ և այլ տեսակ ըն
կերութեանց մէջ. և թէ որ հաստատ
ուելին ու ոչնչանալին մէկ եղած ըն
կերութիւնները աղէկ մը քննելու ըլ
լանք, կընայինք որ անոնց ամենուն ա
ռաջին պատճառը՝ ընկերութեան կա
տարելիք գործքին համար բաւական
ըլլալիք հարստութիւն խելք ու ուժ
մէկտեղ չի բերվիլն է, ու երկրորդ գըւ
խաւոր պատճառն ալ՝ վերոյիշեալ չորս
բարոյական յատկութիւններուն պա
կասութիւնն է :

Արդարեւ, կարգ ու կանոն չունեցող ընկերութիւն՝ կողմնացոյց (փուտուլա) չունեցող նաւու կը նմանի, քիչ մը ժամանակ խարխափանօք երթալէն ետեւ, փոքրիկ պատահարով մը կը մոլորի ու կը խորտակի:

Երբոր ընկերները՝ ընկերութեան վախճանին վրայ համամիտ ու համակամ չեն ըլլար, ամէն մէկը մէյմէկ միտքի կը ծառայեն, պատճառ կ'ըլլան, որ ընկերութիւնը իր նպատակին չի հասնիր, մէկը արեւելք կը քաշէ մէկալը արեւմուտք, ընկերութիւնը իր սւժը ամփոփ չի կրնար պահել կը բլդկտի:

Ինչպէս որ ամէն մարդ միւսին նիւթական ուժը չունի, ևս առաւել ալ ամէն մարդ միւսին մտաւորական հարստութիւնը չի կրնար ունենալ: Ուստի երկու հոգի մէկտեղ եկած ժամանակնին մէջերնին բնականաբար տարբերութիւն մը կը պատճառի, մէկը մէկալին վրայ կերպիւ մը կը գերադանցէ. այս պակասութիւնը լեցու-

Նեւու համար 'ի հարկէ մէջերնին հը-
լուծիւն կամ հնազանդութիւն պի-
տի ըլլայ՝ որ անոնք միաբանելով գոր-
ծը առաջ երթայ : Հատերը դժբաղ-
դաբար հնազանդոթիւն բառը՝ սարկո-
թիւն կամ Գերոթիւն հասկընալով՝ ոգ-
ւով չափ կ'աշխատին , որ ինչ գործքի
մէջ կ'ըլլայ թող ըլլայ խելիքնին հասնի
չի հասնի մեծութիւն ցըցունեն , ի-
րենցմէ առաջ խօսող մը չըլլայ , իրենց
ընկերին պղտիկ մէկ խրատը՝ յորդորը՝
հրաման մը կուգայ իրենց : Չեն մըտ-
մըտար որ հըլուծիւնը ամօթ մը չըլլա-
լէն 'ի զատ մարդուս փառք մըն ալ է .
որովհետեւ , իրարու խօսք մօտիկ ընե-
լը՝ կամ որ նոյնն է իր կամքը իրմէ լու-
սաւորեալ ընկերի մը հպատակ ընել
աւելի այն երկիրներուն մէջ կը տես-
նուի , ուր մարդիկ քաղաքականութե
մէջ բաւական առաջ գացեր իրենց
կատարելութեանը կը մօտենան :

Կրնան ըլլալ անանկ ընկերութիւն .
նէր ուր ամէն մարդ խօսքի խառ-
նուի , ու առասպելներուն մէջ կար-

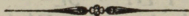
դացուած վիշապներուն պէս մէկ տուտ
(պօջ) եօթը կամ տասներորս գլուխ
ունենայ, բայց անանկ ընկերութիւն
ները այն խաղարկունքներուն կը նմանին
որ թէպէտ գլուխը ոտք ու ոտքը գը-
լուխ ընկելով՝ գլխի վրայ կը քալէ,
բայց այն խոտորնակ ընթացքով Ռէ-
իլի-լուի միայն կրնայ քալել. յետոյ
կը հոգնի կ'իյնայ:

Վերջապէս մինչեւ որ ընկերները
իրենց բարոյական ընչից մէկ գլխաւոր
մասն ալ ուղղութիւնը չընեն՝ ոչ ի-
րենց մէջ կրնան իրենք իրարու վրայ
վստահութիւն ունենալ, և ոչ ալ ու-
րիշներուն վստահութիւնը ստանալ:
Եւ մինչեւ որ ալ ընկերութեան մը
մէջ վստահութիւն չըլլայ՝ ոչ անոր
գործերը կրնան դիւրաւ կատարուիլ,
և ոչ ալ կրնայ երկար ժամանակ հաս-
տատ մընալ. և այս վստահութիւնը
վաստըկելու համար ալ իրօք անոր ար-
ժան ըլլալու է, որովհետեւ «վստա-
հութիւնը բռնութիւն չստացուիր»:
Ընդհանրօք որ ընկերութեան լեզ-

ւէն ամէն ուրիշ ազգերէն աղէկ կը
հասկընան, իրենց ընչիցը մեծ մասը
ուղղութիւնը ըրած են ու հետեւա-
բար ալ անոնց ընկերութիւնները յա-
ռաջացընող պատճառներուն մէկ գըւ-
խաւորն ալ Հսպահո-Յիւնն է :

Ուրեմն մէկտեղ բերենք ազգեր-
նուս մէջ ցրուեալ բոլոր հնարքները,
մէկտեղ հաւաքենք բոլոր մանր մունր
գրամագլուխները անոնցմով մեծ դը-
րամագլուխներ կազմենք, խելացի
ու արդար ճամբաներով իրարու կը-
ցորդենք մեր նիւթական ու իմացա-
կան կարողութիւնները, զօրաւոր ու
անզօր՝ ընկերութիւն ընենք մէջերնիս,
որովհետեւ մինակ մնալով էն զօրաւոր-
նիս տկար է, միանալով միայն ամէն
բանի բաւական ու կարող կրնանք ըւ-
լալ: Այն ժամանակը ազգերնիս եր-
ջանիկ կ'ըլլայ, որովհետեւ ընկերու-
թեամբ՝ ազգին ամէն մէկ անհատը
պիտանի կ'ըլլայ, անոր ամէն մէկ կարո-
ղութիւնը կը գործածուի, ազգը ժիր,
արթուն, հարուստ, հզօր ու խաղաղ

կ'ըլլայ . այսինքն , ազգին ամէն մէկ
անհատը՝ ամէնուս ցանկացած վիճա-
կին կը հասնի առանց ուրիշի մնասե-
լու :

Հ Ա Տ Ո Ւ Ա Տ Ի Գ .

Բազմամարդութիւն :

I. Ս ու հետեւեալ հատուածին
մէջի նիւթը ամէնէն կարեւորը կըը-
նանք համարել , որովհետեւ անոնց
մէջ մարդոն վրայ պիտի խօսիմ , որ թէ-
պէտ ամէն գիտութեանց՝ բայց մա-
նաւանդ քաղաքական տնտեսութեան
գրեթէ միակ նպատակն է :

II. ինչեւ որ ժԸ երորդ դարոյն վեր-
ջերը եկաւ նէ , մարդիկ կը կարծէին
որ տէրութիւն մը որչափ շատուոր ըլ-
լայ՝ այնքան աւելի հզօր կ'ըլլայ . կամ
մարդս՝ ամէն ընչից էն պատուականը
համարելով՝ կը կարծէին , որ ամէնէն
հարուստ տէրութիւնը՝ ամէնէն շատ

ժողովուրդը ունեցողն է, ու հետեւա-
բար ալ շատ տէրութիւններ ոչ միայն
բաղմաթիւ զաւակ ունեցող մարդոց
թոշակ կապեցին ու կերպ կերպ օղ-
նութիւններ ըրին, այլև ատեն եղաւ
որ Անգղիայի տէրութիւնը՝ ամբի-
կեցողներուն վրայ արդէ ալ դրաւ :

Թէպէտ իրաւցընէ մարդս երկրի
մը ամէնէն պատուական ու սխիտանի
հարստութիւնն է, (թէ որ կրնանք այս
անուամբ կոչել Աստուծոյ այս ամէնէն
ազնիւ գործը) ու ամէն օրէնսդրու-
թեան ու կառավարութեան վախճա-
նըն ալ պէտք է որ ան ըլլայ . բայց այս
ալ գիտնալու է, որ այն ժամանակը
միայն ժողովուրդ մը իր երկրին՝ իր
տէրութեանը օգուտ կ'ընէ, երբոր
կրնայ ինքըզինքը իր աշխատութեամբ
բը ապրեցընել, իր կեանքը ուրիշի
բեռ չընէր, կամ իր սպառածին փոխա-
րէնը ինք ալ իր աշխատութեան սը-
տուղովը կը հատուցանէ : Աստի ա-
ռանց այս վերջի սրայմանը մէջ բերե-
լու, անուարբեր կերպով մը բաղմա-

մարդութեան խրախոյս տալը՝ անտե-
սական օրինաց դէմ գործք մըն է : Բա-
ւական է որ կառավարութիւն մը ու-
տելիք հաց ճարելու նայի , այն հացը
ուտելիք բերանը ինքիրեն կը պատրաս-
տուի : Այսն զի , ինչպէս որ ուրիշ ա-
մէն իրաց շատութիւնը՝ յարգերնին
կը կորսնցունէ , ասանկ ալ մարդիկ
շատ ատեն այնչափ կը շատնան՝ որ ե-
ղած տեղերնուն օգուտ մը չեն ըներ :
Թէպէտ մեր երկիրներուն մէջ մինչև
այս օրս աս ըսածիս օրինակը չէ՛ տես-
նուեր , բայց Աւրոպայի մէջ շատ ա-
տեն տէրութիւնները իրենց ժողո-
վուրդը հատուած հատուած ասդին
անդին ցրուելու կը պարսպաորին , որ եր-
թան իրենց երկիրներուն ամայի տեղ-
ուանքը լեցունեն : Այս հատուածնե-
րուն Գաղիսիան կ'ըսեն , և այս գաղթա-
կանները ղետեղելու համար ալ տե-
րութիւնները իրենց գանձէն ծախք
կ'ընեն , մինչև և անգամ գացողին վարձք
ալ կուտան . վասն զի գիտեն որ այն
մարդիկը իրենց եղած տեղը աւելի

են, բանի մը պէտք չեն, յարգ չունին, ու թէ որ եղած տեղերնին մը նան՝ չքաւորութիւնը ղերենք պիտի պարտաւորէ խռովութիւններ հանելու ու ժողովուրդին մէտս հասցընելու, թէպէտ գիտեն որ անոնք ալ մարդ են ու մարդն ալ Աստուծոյ ըստեղծած արարածոց ամենէն պատուականն է, բայց ինչ չա՛հ, անոնք ալ օգին ջուրին ու լոյսին պէս կրնան շատնալ ու քաղաքական յարգերնին կորսընցունել:

Ժողովուրդ մը շատ է կամ քիչ է ըսուելու համար Բաղարշապի չափ մը չիկայ: Ռուսաստանի պէս արգասաւոր երկրի մը մէջ մէկ քաղաքի մը համար 100,000 հոգին կրնայ ըլլալ որ քիչ ըսուի, ու նոյն ժողովուրդին երեք չորրորդ մասը կամ 75,000 հոգին Արաբիայի մէջ մի և նոյն ընդարձակութեան բերրի տեղի մը վրայ կրնայ շատ՝ ու նաև չափազանց ըսուիլ: Մտել կ'ուզեմ թէ, ժողովուրդի մը թիւը որչափ կ'ըլլայ թող ըլլայ, բանի որ իրեն շա-

տուութեանը համեմատ գործք ու բա-
ւական կերակուր չի դնայ, չափազանց
կը սեպուի, ու իր ազգին կամ աէրու-
թեանը հարստութիւն մը ու զօրու-
թիւն մը չըլլալէն ՚ի զատ՝ զանիկայ ճըն-
շող ծանր բեռ մը կ'ըլլայ: Ինչպէս որ
ըսի, Լւերոսպայի կառավարութիւններ
ըը մինչեւ տասներութերորդ դարուն
վերջերը հասան նէ բազմամարդութե-
այս ամենակարեւոր խնդիրը, կամ բազ-
մամարդութեան բնական օրէնքը չի
ճանչնալնուն՝ իրենց ժողովուրդին սը-
նունդէն աւելի թիւը շատցնելու
նայեցան, ու այս ներհակ ճամբով հի-
մայ Լւերոսպայի մէջ առհասարակ տես-
նուած խռովութիւններուն պատճառ
եղան: Իսամիկը կը նայի, որ Փարիզու,
Լօնտոնայի, Իռլանտայի, Լատիմպուր-
կի, Կլասքոյի, Ֆիլանտրոպի և այլն մէջ
ժողովուրդը ոտքի ելեր է, արիւնհե-
ղութիւններ ըրեր է, ասոր պատճառը
չի կրնար որոշել « իրենց կառավա-
րութենէն գոհ չեն կ'ըսէ » . բայց ին-
չ՞ - գոհ չեն, չի կրնար հասկընալ: Բա-

ղաքսկան տնտեսութեան տեղեկու-
թիւնն չունեցող կարգացողներն ալ այս
խռովութիւնները տեսան ու իրենց
գիտցածներովը այս կարեւոր խնդիրը
լուծելու չի կրնալով՝ շատ այլանդակ
մտածութիւններու գացին, որոնց
մէկն ալ մօտ օրերս կը կարծէր, որ
Փարիզի ու Վիէննայի մէջ բանուոր-
ներուն ոտք ելլելը՝ խռովութիւնն հա-
նելը ու արիւն թափելուն պատճառը՝
կրօնական վարդապետութենէն տեղե-
կութիւնն չունենալնին էր ¹, ասանկ
այլանդակ դատումները թէպէտ ա-
մէն ատեն ընկերութեանց կը վնասեն,
բայց որչափ առաւել պիտի վնասէին
թէ որ ասանկ խորին քաղաքագէտնե-
րը կառավարուէց գլուխ ըլլային...
Ուստի պէտք է որ ասանկ ծանր խըն-
դիրներու մէջ մեր ուղած կամ մեր
գործքին յարմար եկած մէկ սկզբուն-
քը պատճառ չի բռնենք՝ այլ ամէն ե-
րեւոյթին բուն իսկ պատճառը փնն-

¹ Տես Արշալոյս Արարատեան թիւ 338.

տըսե՞նք : Կարձ խօսքով ըսել կ'ուզեմ
թէ Լշերոպայի հիմակու խառնութի-
ներուն շատին պատճառը ատենօք
այն տեղի կառավարութիւններուն
բազմամարդութեան օրինաց դէմ գործ
ենին է :

Արդարեւ, յայտնի բան է, որ կերա-
կուրը ժողովուրդին որքանութեանը
հետ համեմատ չեղած երկրի մը մէջ
10 հոգւոյ ուտելիքը 20 մարդ մէջեր-
նին պիտի բաժնեն, ու հետեւաբար
ալ ամէն մարդ անօթի պիտի մնայ :
Կամ տնտեսականաց լեզուով խօսելով՝
անանկ երկրին մէջ հարկաւ գործա-
ւորներուն շատութենէն մէջերնին
հետամտութիւն մը կը պատճառի,
վարձոց գինը կը նոսալի, ու հետեւաբար
ալ շատերուն վրայ ընդհանուր չքա-
ւորութիւն մը կը բռնանայ . շատերը
գործք չեն կրնար գտնալ, ու աւելի
բաղդաւոր ըլլալով գործք գտնողներն
ալ կուշտ ու կուռ կերակուր չեն կրը-
նար գտնալ : Հիմայ ո՞վ կրնայ երկ-
բայիլ որ ասանկ կիսամեռ բազմաթիւ

Ժողովուրդ մը ունենալու տեղը՝ աղգ
մը թէ որ անոնց կէսին չափովը կու շտ ,
առողջ ու զօրաւոր ժողովուրդ մը ու
նենայ իրեն աւելի աղէկ է : Աստուա
րու թիւնները՝ ժողովուրդին շատ ըւ
լալը զօրք ընելու համար կը ցանկան ,
բայց սլատմութիւններուն մէջ անհա
մար օրինակներ կան , որ կը հաստա
տեն թէ կերակուր չունեցող անօթի
զօրքերը որչափ շատ ալ ըլլան՝ անպի
տան կ'ըլլան ու կը յաղթուին :

Արեմն աղգի մը երջանկութեանը
ստոյգ ասպացոյցը՝ իր ժողովուրդին շա
րուիւնը չէ , այլ ծննդոյ լոռոյն հետ բաղ
դասաբար նայելով Ռուսոյ լոռոյն նաւաղ
լիւնն է :

Հետեւեալ հատուածին մէջ պի
տի տեսնենք թէ որո՞նք են ժողովուր
դի մը մէջ մեռելներուն թիւը աւել
ցընող կամ սլակեցընող պատճառ
ները :

Բաղմամարդու թեան արդէլքները :

Ասկէ առջի հատուածին մէջ զուր-
ցածներու սնայելով՝ մեռելներուն թի-
ւը շատցնող սրտածառները՝ պէտք է
որ ամէն բանէն աւելի մեր ուշադ-
րութեանը արժան սեպենք : Աստի
համառօտ կերպով մը տեսնենք որոնք
են անոնց գլխաւորները :

Ա. Թէպէտ մինչեւ հիմայ ճիշդ մը
չէ գիտցուեր եթէ ջերմ երկիրներուն
մէջ արդեօք շատ մարդ կը մեռնի՝ թէ
ցուրտ . բայց արդի քանի մը վիճակա-
գիրներուն քննութիւններուն նայե-
լով՝ բարեխառն երկիրներուն մէջ մե-
ռելներուն թիւը աւելի քիչ է , և թէ
ձմեռը աւելի շատ մարդ կը մեռնի
քան թէ ամառը , ու ձմեռուան
խիստ ցուրտ ու ամառուան խիստ տաք
եղած ժամանակները՝ նոր ծնած տը-

ղաք աւելի շատ կը մեռնին քան թէ
ուրիշ բարեխառն ժամանակներ, և
ասիկայ աւելի գիւղերը՝ աղքատ ժողովրդոց մէջ աւելի զգալի կերպով մը
կը տեսնուի, որոնց աղաքը կենաց հար-
կաւոր եղած հանգստութեան մեծ
մասէն զրկուած են :

Բ. Աղքատութիւնն ու մարդու
ընկերական վիճակն ալ մեծ ազդեցու-
թիւն ունի կենդանութեան վրայ :
Տնտեսականաց քննութիւններուն նայե-
լով փորձուեցաւ որ աղքատաց տըղա-
քը՝ հարուստներուն աղտը նայելով
կրկնապատիկ ու եռապատիկ աւելի
շատ կը մեռնին կոր, մանաւանդ գիւ-
ղերուն մէջ : Արդարեւ, հասարակա-
բար քաղաքներուն մէջ շատ գերդաս-
տանին ամէնէն աւելի պակաս եղածը՝
օգն ու մտաց անդորրութիւնն է . բայց
գիւղերուն մէջ ամէնէն աւելի պակ-
սածը կերակուրն է ¹ :

¹ Ով որ կ'ուզէ աղքատութենէ պատճառած
սոսկալի կոտորածները փորձով տեսնել, թող կարդայ
« Տարեգրութիւն Իտալական բժշկութեան և հասարակ-

Գ. Բժշկութիւնը չի զարգացած երկրի վրայ անտարակոյս մարդիկ չատկը մեռնէին : Այս մասին երկար խօսելու տեղը հոս չըլլալուն՝ կարճ խօսքով այսչափ մը ըսեմ, որ մի միայն պատուաւոր (աշ) գտնուելէն ՚ի վեր Աւրոպայի մէջ մեռնող տղայոց թիւը խիստ շատ պակսեցաւ : () Երինակի համար , 1779 ին Շուէտի մէջ ծաղիկէն 15,000 հոգի մեռաւ , վասն զի պատուաւորի սովորութիւնը գեռ հոն չէր մտած . իսկ 1822 ին նոյն ախտէն միայն 11 հոգի մեռան , վասն զի այն ժամանակը պատուաւորի սովորութիւնը այն երկրին մէջ մտեր էր :

Դ. Ուրիշ պատահական պատճառներ ալ կան որ կենաց վրայ չարաչար ազդեցութիւն մը ունին . ինչպէս եւ տարափոխիկ ախտերը՝ սովերը՝ պատերազմները և այլն : Վասն զի այս պատճառներն ալ ք. պատճառին պէս կե-

նաց ասուլ ջապահուիւան րտում յիշատակարանին մէջ Վիլլըմէ և Պէնօասթօն տը Հաթօնէօֆ վիճակագիրներուն գրածները , հատոր երրորդ երես 5 և 294 .

րակուրի պակասութիւն կը պատճառեն , ըստ որում հիւանդութիւն ու պատերազմները հարկաւ աշխատութիւնները կը խանգարեն ու հետեւաբար ալ կերակրոց սղութիւ կը պատճառեն :

Ե . Արդի բժիշկները հաստատած են հիմայ , որ լիճերը (կէօլ) ճահիճները (պաթախ) կամ որ և իցէ տեսակ նեխեալ ջրերը՝ մեծ ազդեցութիւն ունին մեռելներուն թիւը աւելցընելու ոչ միայն օդը պղտորելով ու հիւանդութիւններ պատճառելով՝ այլ և բուն իսկ ծննդոց արգելք ըլլալով :

Զ . Արդուս կենացը վրայ չար ազդեցութիւն ունեցողներէն երեւելի են գինեմոլութեան , անբարեխառնութեան , որկրամոլութեան , և ուրիշ ասոնց նման բարոյական պատճառները , որոնց հասուցած փնասներուն վրայ խօսող միշտ պակաս չըլլալուն՝ ես հոս զանց կ'ընեմ :

Է . Այնպէս բնակութեանց խրտուտիւր՝ (որգլըք) փնասակար կերակուրները՝ յարմար ու ըստ հագուստ

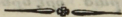
ներուն պահասութիւնը՝ մարմնաւոր
անմաքրութիւնը՝ տուներուն ու փողոցներուն
խոնաւութիւնը և այլն ,
մէյմէկ անյագ ու անխնայ մանգաղներ
են մարդուս կեանքը չի հասած հըն-
ձեւու :

Սեռեղներուն թիւը շատցնող
պատճառները ասանկ հասկընալէն ե-
տեւ , մարդասիրութիւնը մեզնէ կը
պահանջէ որ ամէն մարդ իր ձեռքին
եկածին չափ (մանաւանդ կառավա-
րութիւնները որ անհատ մարդոցմէ
աւելի կարող են) այն վնասակար պատ-
ճառներուն չար ազդեցութիւնները խա-
փանելու կամ դոնէ մեղմելու նային :
Իսկ որովհետեւ աներկբայելի կեր-
պովմը հիմակու տնտեսականները ա-
ղէկ հաստատեցին որ մէկ կողմէն մար-
դիկ հետզհետէ յանչափս բազմանա-
լու վրայ են ու միւս կողմէն ալ կերա-
կուրը հետզհետէ կը սրտախի , ուստի
մենք ալ կամ պէտք է որ մարդկանց
չատնալուն չի ցանկանք , կամ հետզհե-
տէ կերած կերակուրնուս չափը քիչ

ցունենք : Այլ որովհետեւ կերած կե-
րակուրնուս չափը քիչցունելը անհը-
նար է , ուստի կը պարտաւորինք որ
խոհեմութեան թելադրած ամէն ըզ-
գուշութիւնները ընելով՝ մարդկանց
չափը միշտ կերակրոց չափին համե-
մատ ընենք . կամ որ նոյնն է անունդ-
նիս օր օրի առատ ընելու աշխատինք :
“ Ո՛ր գետնի մը վըայ խուրձ մը
” ցորեն եւեւ կը բուսցընէ՝ գիրք մը
” շինողէն տւելի մեծ ծառայութիւն
” մը ըրած կ'ըլլայ մարդկային ազգին ” :
Պէտեառտէնի այս խօսքերը ոչ միայն
ուղիղ տնտեսութեան բոլորովին հա-
մեմատ է , այլև իմ ամէն ատենի կար-
ծիքս կը հաստատէ , եթէ անօրի փորով
Գիրս չի կարգացուիր :

Աւստի կրկին կ'ըսեմ , բազմամար-
դութեան մասին թէ սոսկական մար-
դոց և թէ կառավարութեանց բըռ-
նելիք կանոնը պէտք է որ այս ըլլայ :
“ Կերակուրը պէտք է որ բազմամար-
” դութենէ առաջ ըլլայ և ոչ թէ բազ-
” մամարդութիւնը քան զկերակու-

ըրո՞ւ : Այս բնական ու խոհեմ կանոնին չի հնազանդող ոչ տանու տէրը իր գերդաստանը կրնայ երջանիկ ընել, և ոչ քաղաքավարը իր ժողովուրդը, և այս ճշմարտութեան ապացոյց ըլլալու համար, քանի մը տարիէ ՚ի վեր եւրոպայի գործաւորներուն վիճակն ուրիշ գործքերնին բաւական են :

ՀԱՏՈՒԱԾ Ի Ե.

Ազատ փոխանակութեան դէմ եղած արգելքները :

ՄԱՍՆ Ա.

Առեւտրական կշիռ :

Այսին ազգ՝ իրեն պարագայներուն տարածին համեմատ քաղաքական օրէնքներ ունի, որով իր անհատներուն ընկերական շահը կը կառավարէ : Ասանկ ալ ամէն ազգ՝ տնտեսական օրէնքներ ունի, որով իր անհատներուն ազգային շահը կը կառավարէ : Թէպէտ ասանց երկուքին ալ վտխճանք

հասարակաց շահն է, բայց մէկը՝ մասնաւորէն ընդ հանուրին, կ'ելլէ ու մէկալը՝ ընդ հանուրէն մասնաւորին կ'իջնայ: Այս երկու տեսակ օրէնքներն ալ խոհական կամ օգտակար ըլլալու համար, պէտք է որ Ռեփազայն Բարին ու Ռեփազայն Մասին օգոստոսը փնտռեն:

Քաղաքական օրինաց մէջ, որ օրէնքնադիրն որ իր դրած օրէնքներուն հիմը մարդուս բնական իրաւունքը չըրաւ, դիտմամբ կամ անդիտութեամբ աւանկ ըստ հաճոյից կանոններ աւանդեց՝ որով իր խնամել ուղած ժողովուրդը երջանիկ ընելու չիկրնալէն ի զատ՝ անոր թշուառութիւնը աւելի ծանրացընելու կամ գոնէ երկարելու պատճառ եղաւ:

Ամանասէս տնտեսական օրինաց մէջ որ նախարարն որ իր օրինաց հիմը՝ ճարտարութեան զարգացումը ու ըստացուածոց կատարեալ ասպնջութիւնը ու ազատութիւնը չըրաւ, աւանկ միասակար կանոններ ու դրուլութիւններ վճռելու սխալներու մէջ ին-

կաւ , որոնց աւագելի հետեւութիւն-
ները իրենց ասեմի ճարտարութեանը
զարգացումը արգիլելէն ու ժողովուր-
դին առատութեանը աղբիւրները չոր-
ցրնելէն 'ի զատ , իրենցմէ ետքը գա-
լիք մարդոց աղքատութեանը , ան-
հանգստութեանը ու կորստեանը սեր-
մերը իր ձեռքը ցանած եղաւ :

Աս բաժնեւորս փորձելը յայտնի
տեսած կ'ըլլանք , թէ որ կառավարու-
թեանց մինչեւ հիմայ հարկերու , մաք-
սերու , մենավաճառութեանց (ետի-
վահիտ) դրամի , վաճառականութե ,
ստացուածոց , ժառանգութեանց ,
գրաւներու և այլն վրայ հին ժամանա-
կէն 'ի վեր հաստատած օրէնքները
քննենք . բայց այս քննութիւնը ման-
րամասնաբար ուրիշ աեղ ընելու թո-
ղելով՝ առայժմ միայն առեւտրական
կշիռն ու մաքսերը և ապրանոց վրայօք
եղած ուրիշ արգելքներուն ազդեցու-
թիւնը պիտի քննեմ :

Արդիկ ճշմարիտ հարստութեանց
ինչ ըլլալը աղէկ մը չի ճանչցած ատեն-

նին , հարստութիւն ըսելով միմիայն
ոսկին ու արծաթը կը հասկընային ու
հետեւաբար ալ ամէն մարդ կը ջա-
նար որ կրցածին չափ այն սլատուա-
կան մետաղներէն գանձէ :

Նոյն սխալին վրայ կառավարու-
թիւններն ալ մտորելով՝ առեւտրական
կէ-¹ անունով ծիծաղական ու անհի-
մըն դրութիւն մը երեւակայեցին , ու
րով կը ջանային իրենց երկրէն դուրս
ելած վաճառքներուն յարգը՝ ներս մը
տածներուն յարգէն աւելի ընելու ,
անանկ որ , տարի գլխուն իրենց ըրած
փոխանակութեանց տարբերութիւնը՝
օտար աղբաց դրամով վճարել տան ,
ու այն ժամանակը առեւտրական կը-
շիւը իրենց երկրին յաջող կը սէպէին :
Ինդ հակառակն , թէ որ իրենց ըրած
փոխանակութեանցը համեմատուէր
նայելով՝ տարի գլխուն իրենք օտար
աղբաց դրամ վճարելու հարկադրէին ,

¹ Այս դրութիւնը Ճէ երրորդ դարուն վերջե-
րը Քօլպէն հնարեց , որ գաղղիացեաց Լուդովիկոս
Ճէ երրորդ թագաւորին եկամտից պաշտօնեան էր :

կամ որ նոյնն է , թէ որ իրենք վաճառածնուն աւելի վաճառք գնած ըլլային , այն տարւան առեւտրական կը շնոր իրենց երկրին անյաջող կը սէպէին :

Քաղաքական տնտեսութեան ծաղկելէն 'ի վեր թէպէտ այս սխալը՝ Եւրոպայի կառավարութեան շատին քով շնորհուեցաւ , բայց տակաւին շատին մէջ ռամիկը կը կարծէ թէ իրենց երկրին մէջ դրսէն միշտ դրամ դայ ու որ որի աւելնալու ըլլայ՝ երկիրնին երջանիկ կ'ըլլայ , վասն զի կը կարծէ որ հարուստ ըլլալու համար շատ դրամ ունենալու է , ու չի մտմըտար որ մինչեւ մէկը՝ կենաց հարկաւոր եղած բարիքներով հարուստ չըլլայ , դրամ ալ չի կրնար ունենալ :

Ուստի կառավարութեանց շատը՝ մինչեւ մօտ ժամանակները ոգւով չափ աշխատեցան , որ կըցածնուն չափ օտար երկիրներէն ներս ոսկի ու արծաթ մըտցունեն ու այս ծուռ վախճանին հասնելու համար ալ հետեւեալ միասակար հնարքներուն ձեռք ղարկին :

Նախ՝ ոսկին ու արծաթը՝ իրենց երկրէն դուրս ելլելը արգիլեցին :

Ներքորդ , իրենց երկրին մէջ ձեռք բերելը հնարաւոր եղած վաճառքը դրսէն ներս մըտցընելը արգիլեցին , կարծելով՝ որ ազգ մը իր վաճառածէն աւելի օտար երկրէ մը վաճառք գընելու ըլլայ , հարկաւ իր գնածին աւելի մասին գինը դրամով պիտի վճարէ :¹

Ներքորդ , իրենց երկրին մէջ հաստուէնին անհնար եղած վաճառքներն ալ ներս ընդունելու համար վերանին ծանր տուրքեր դրին , որով գընէ ներս մտած վաճառքներուն արժէքը քիչ մը թեթեւնայ :

Վերջապէս , ամէն ազգ նայեցաւ որ մասնաւոր առեւտրական շահաւորու-

¹ Այս կարծիքը ճշմարիտ կ'ըլլար թէ որ իրացընէ ամէն տարեգլխոյն ազգերը իրենց մէջ առածնուն գինը ճիշդ մը իրարու վճարէին . բայց իրօք եղածը անանկ չէ , միշտ մէկ ազգը մէկալին պարտական կ'ըլլայ ու հետեւեալ տարին ուրիշ նոր բերքերով կը հասուցանէ :

Եւ իր բնիկ հաստուածները օտար երկիրներ խրկէ . և ասոր համար ալ քիչ արիւնհեղուծիւններ չեղաւ ազգաց մէջ : Ամանք ալ՝ վաճառքնին դուրսերը խրկելու գրգիռ մը կամ հըրապոյր մը տալու համար վաճառականներուն վարձք կապեցին ու անանկով ալ մէկ քանի վաճառական գոհ ընելու համար , իրենց ժողովուրդին մեծ մասը գժգոհ ըրին կամ զրկեցին . վասըն զի , անոնց տուրքը զուր տեղը ըստառել էր :

Այս չորս գլխաւոր հնարքներէն ազդաց որչափ վնասներ եղաւ , չեմ կրնար հոս մէջ բերել , որովհետեւ անոնց պատմութիւնը շատ երկար է . սակայն առեւտրական կշռոյն որչափ ծուռ ու փուճ խորհուրդ մը ըլլալը ցրցունելու աշխատած ատենս , կը յուսամ որ միանգամայն ալ որչափ վնասակար եղած ըլլալը կը հասկցուի . վասն զի յայտնի բան է , որ «Խալճ» ալ մէն բանի մէջ վնասակար է , մանաւանդ երբոր ազգային շահուց տըն-

տեսութեանը կը վերաբերի :

Եւ որովհետեւ առեւտրական կըշ-
ռոյն մտացածին դրութիւնը՝ ճշմա-
րիտ հարստութիւն ինչ բլալը չի ճանչ-
նալէն առաջ եկեր է , ուստի այն դը-
րութիւնը հերքելու համար , նախ՝
պէտք է քննենք թէ « ո՞րն է ստոյգ
հարստութիւնը » :

ՄԱՍՆ Բ .

Ո՞րն է ստոյգ հարստութիւնը :

« **ՍԱՐԴՈՒՍ** պիտոյքը իր բնուէր
» ու իր նիւթական կազմուածքին հար-
» կէն առաջ եկած են , ու իր հան-
» դամանացը նայելով կը տարբերին :
» Երբոր մարդս միմիայն նիւթական
» ու բոլորական կեանք մը վարելու ը-
» լայ , սնունդէն զատ իր լեցընելիք
» պիտոյքը խիստ քիչ կ'ըլլան : Բայց
» երբոր քաղաքականացեալ ազգի մը
» մէկ մասը ըլլայ , անոր պիտոյքն ալ
» քաղմաթիւ ու բազմազան կ'ըլլան :

“ Այս երկու վիճակին որին մէջ ըլ-
 “ լայ , և ինչ տեսակ կեանք ալ կը վա-
 “ րէ թող վարէ , մինչեւ որ այն կեան-
 “ քին հարկաւոր եղած պիտոյքը չի յա-
 “ գեցընէ , անոր մէջ չի կրնար շարու-
 “ նակել :

“ Հոս պէտք է գիտել , որ երբոր
 “ յագեցընելիք պէտք մը կ'ունենանք՝
 “ անոր հետ մէկ տեղ ցաւ մըն ալ կ'ըզ-
 “ գանք . և երբոր այն պէտքը կը լե-
 “ ցընենք , հետն ալ հեշտութիւնն մը
 “ կ'զգանք : Ասկէ կը հետեւի որ պէ-
 “ րէնիս հոգալ , վայելչիս շաքիւնել ու-
 “ նաւ ակորթիս հաճել խօսքերը՝ մի
 “ և նոյն տեսակ իմաստներ են , ու ի-
 “ րարմէ տարբերութիւննին խիստ
 “ քիչ է ” :

“ Արդիկ իրենց պիտոյիցը հետ
 “ մէկ տեղ զանոնք լեցընելու միջոցներ
 “ ալ ունին , այս միջոցները իրենց գոր-
 “ ծածած այլ և այլ իրերն են որ Բարիս
 “ կամ Հարսպո-թիւնս կ'ըսուին ” : (Ժ. Պ. ՍԷ)

Այս խորհրդածութիւնէն յայտ-
 նի կը հասկցուի , որ հարստութիւն

ըսելով՝ բոլոր այն նիւթական բարիքը,
կամ այն օգտակար իրերը պիտի իմա-
նանք որ, որ և իցէ կերպիւ մարդուս
պէտքերը լեցընելու կը ծառայեն: Որ
և իցէ կերպիւ ըսի, վասն զի հարստու-
թեանց ամէն տեսակը չեն կրնար միօ-
րինակ մեղի ծառայելու: Կան որ ինչ-
պէս են կերակուրը՝ հագ ուսոնները՝
դեղերը և այլն որ անմիջապէս կամ ի-
րենք իրենց կրնան մէկ պէտքերնիս
լեցընել: Աւրիշներ ալ կան որ ինչպէս
են ամէն արհեստի վերաբերեալ գոր-
ծիքները՝ դրամը՝ երկիրը և այլն որ ի-
րենք իրենց չեն կրնար մեղի օգուտ
մը ընել՝ մինչեւ որ ուրիշ անմիջապէս
գործածվելիք բանի մը հետ նախ չի
փոխանակվին. զորօրինակ երկրագոր-
ծին բահը՝ բրիչը՝ հիւսան ուրագը՝ գը-
ջիրը թէպէտ չեն ուսովիր՝ չեն բը-
նակվիր, բայց մէկը ցորեն բըօցունե-
լու կը նպաստէ մէկալը տուն չինելու
որոնց երկուքն ալ մեղի խիստ հարկա-
ւոր են, ուստի անոնց հաստմանը նը-
պաստող գործիքներն ալ ՚ի հարկէ բա-

րիք են՝ հարստութիւն են :

Ուստի , թէ որ նախ մտմբտալու
ըլանք , որ երկրի երեսը՝ ամէն կենդա-
նի իր տեսակին պահպանութեանը
համար մինչեւ որ իր բնութեանը պի-
տոյքը չի լեցընէ չի կրնար ապրիլ . երկ-
րորդ , թէ որ մտմբտալու ըլանք , որ
աշխարհի մէջ բան մը յարգելու ամէ-
նէն ուղիղ ու բանաւոր (խելքի մօտ)
կանոնը նոյն իրին իր օգտակար-վէտն
լաին է , իսկոյն կը խելամոխք , որ մեր
պիտոյքը անմիջապէս լեցնող իրերը՝ պէտք
է որ առաջին կարգ բարիք կամ հարը-
տութիւնք սեպուին , ու դրամը և ու-
րիշ անոր պէս իրերը՝ երկրորդ կարգի
բարիք սեպուին :

Առեւտրական աղատութեւր դէմ
հնարուած օրէնքներուն բոլորն ալ
վերոյիշեալ երկու կարգ հարստութիւք
իրար խառնելէն ծագած են : Արդա-
րեւ , դրամը փոխանակութեան ընդ-
հանուր միջոց մըն է ըսինք , և անոր
ամէն տեղ այսչափ փնտռվելուն կամ
հարստութեանց մէջ այսչափ նախա-

պատիւ սեպւելուն պատճառները հա-
մառօտ կերպով մը երրորդ հատուա-
ծին մէջ ցըցուցինք, որոնց խիստ մե-
ծագոյնը՝ ամէն իրաց հետ Դի-Դա-Փո-
խանակվելու կարողութիւն մը ունե-
նալն էր, եթէ ոչ դրամը ոչ կ'ուտվի,
ոչ կը խմվի և ոչ կը հագնելվի, ըսել
կ'ուզեմ թէ ըստ ինչեան բանի մը օգուտ
չունի ու հետեւաբար ալ այն մարդը
ու այն երկիրը ճշմարիտ հարուստ կ'ըս-
ւի, որ իր կենացը հարկաւոր եղած
բարիքը առատօրէն ունի :

Այսպէս մէկը կրնայ շատ ոսկի ու-
նենալ ու ինքը ազքատ սեպուիլ, նախ
թէ որ այն ոսկիին հետ փոխանակելիք
բարիք չունենան, ինչպէս են այն վայ-
րենի ազգերը՝ որոնց երկիրը հարուստ
հանքեր կը ծածկէ, բայց իրենց հետ
հաղորդակից ազգեր չըլլալուն՝ չեն կր-
նար զանոնք ուրիշ օգտակար իրաց
հետ փոխանակելու : Արկրորդ, երբ որ
այն ոսկին ուրիշ բարեաց հետ փոխա-
նակել չուզէ ու երեսը նայի, ինչպէս
ապահ մարդիկը կ'ընեն : Այսին ղի,

Հարստութիւն բառը՝ անտես սական ու միանգամայն ուղիղ նշանակութեամբ առնելով շատ մետաղի կտորներ ու նեցող ըսել չէ, այլ իր պիտոյքը առատ կերպով մը լեցընելու կարող ըսել է։ Աստի կ'ուզէ մէկը նախ օսկի ունենայ ու անոր միջոցով իրեն պէտք եղածները ձեռք բերէ, կ'ուզէ օսկիին տեղը՝ անմիջապէս իրեն պէտք եղածները ունենայ, Տօրինակ Հարուստ է. միայն սա տարբերութիւնը կայ, որ ետքի դէպքին մէջ գտնուողը՝ առաջինէն դիւրին ու անաշխատ կերպով մը կը լեցընէ իր պիտոյքը։ Այս երկու վիճակին մէջ ասկէ ուրիշ տարբերութիւն մը գտնալը՝ մտադրածին խորհրդներու ձեռք զարնել է. ինչպէս որ հետեւեալ հատուածներուն մէջ զօրաւոր փաստերով պիտի հաստատեմ։

Խօսքին կարգը կը պարտաւորէ մեզի հետեւեալ հատուածին մէջ քըննելու թէ « ազգ մը՝ իր վաճառած ապրանքներուն փոխարէնը օտար երկիր

« ներէն դրամ չառնէ նէ՝ իրօք կը վը-
« նասի մի արդեօք :

ՄԱՍՆ Գ .

Ազգ մը՝ իր վաճառած ապրանքներուն փոխարէնը
օտար երկիրներէն դրամ չառնէ նէ՝ իրօք
կը վստփ արդեօք :

Քօլպերեանք կամ առեւտրական
կըշռոյն կուսակիցները կը կարծեն , որ
ազգ մը՝ օտար ազգի վաճառած վա-
ճառներու (մաթա՛հ) փոխարէն դրամ
առնելու ըլլայ , ուրիշ ամէն տեսակ
վաճառք առածէն աւելի կը վաստրկի :

Այս կարծիքին ստոյգ յարգը հաս-
կընալու համար , նախ՝ քննելու ենք ,
թէ ի՞նչ կը վաստրկին դրսի երկիրնե-
րու հետ առուտուր ընող վաճառա-
կանները . յետոյ պէտք է քննենք , թէ
ի՞նչ կը վաստրկին ազգի մը միւս կար-
գերը (այսինքն , ձեռնարկուները՝ ար-
ուեստագէտները՝ գործաւորները ,)
դրսի առուտուրէն . վասն զի , մինչև
որ ազգի մը մէջ կարգ մը մարդիկ չի

վաստրկին , այն ազգը վաստրկեցաւ
կարծելն ալ մեծ անտեղութիւն է :
Նրկրորդ , քննելու ենք թէ , դրամնե-
րը ներս բերուելէն ազգի մը վաստա-
կը իրօք կ'եւելնայ մի . կամ անոնց
դուրս ելլելէն այն վաստակը իրօք կը
պակսի մի :

Այս երկու կարգ խնդիրներն ալ
Ե . Պ . Սէ երեւելի տնտեսականը ա-
զէկ լուծերէ հետեւեալ հատուածին
մէջ , որուն պարզութեանը ու միան-
գամայն ազդեալութենը նայելով արժան
ու բաւական համարեցի հոս թարգ-
մանելը : Իայց մէջի իմաստը ազէկ մը
ու դիւրաւ հասկընալու համար՝ նախ
պէտք է գիտնանք որ , տնտեսականաց
լեզուով երկրէ մը դուրս ապրանք խոր-
կելու գործողութեանը փարածական վա-
ճառականութիւն կ'ըսուի . ու օտար երկ-
րէ ներս ապրանք բերելու գործողու-
թեանը ներածական վաճառականութիւն
կ'ըսուի : Նմանապէս դուրս խրկուած
ապրանքներուն առաջնութիւնն ու անոնց
տեղը ներս մտածներուն ալ փոխադար-

Յ-ԲԻ-ՆԿ Կ'ըսեն . վասն զի , ՚ի հարկէ
ամէն առաքում փոխադարձութիւն
մը պիտի ունենայ և առանց այս կրկ
նակի գր ծողութեան փոխանակութի
չըլլար , եղածը նուիրել կամ ընծայել
կ'ըլլայ որ մեր նիւթէն դուրս բան է :
Պանք ըսած հատուածիս :

« Լ'մէն վաճառական վաստրկած
» կ'ըլլայ՝ երբոր ընկալած փոխադար
» ձութեանց յարգը՝ իր առաքմանցը
» յարգէն աւելի կ'ըլլայ : Թէ որ 100
» հազար ֆռանքնոց առաքման մը փո
» խարէն 90 հազար ֆռանքնոց ար
» ժէք¹ միայն ընդունելու ըլլամ , այս
» արժէքը թէև ոսկի ալ ըլլայ՝ ան
» շուշտ է և ամէնուն ալ յայտնի բան
» է որ 10 հազար ֆռանք կորուսած
» կ'ըլլամ , բայց թէ որ 110 հազար

1 Արժէք բառը այս և ասոր նման իմաստներու
բէջ « յարգ ունեցող նիւթ մը » նշանակելու համար
գործածուած է . ինչպէս որ սոսկ ԺԵՅԲ բառին
դէմ ալ միշտ յարգ բառը գործածեր եմ , որով զբը
ցովաճքի երկարութիւն կամ իմաստի շիւթութիւն
չըլլայ :

“ Թուանք յարգ ունեցող վաճառք ըն-
 “ դունիմ ու այն վաճառքներուն մէջ
 “ թէեւ ունկի մը ոսկի կամ արծաթ
 “ սլէ զի գտնուի , ՚ի հարկէ 10 հազար
 “ Թուանք վաստըկած կ'ըլլամ : Ան յե-
 “ տին վաճառականն անգամ ասոր ճըշ-
 “ մարտութեւ չի համոզված չի կրնար
 “ ըլլալ , խօսքը՝ սոսկ մէկ զուրցեւով մը
 “ ինքնիրէն կը հաստատուի ” :

“ Այն վաճառականին համար ստոյգ
 “ եղածը՝ երկուքին , հարիւրին , ամէ-
 “ նուն համար ալ ստոյգ է : Ա՛ստըկող
 “ մարդիկ , իրենց առաքածէն աւելի
 “ արժող փոխադարձութիւներ կ'ընդու-
 “ նին : Այլ որովհետեւ չի ենթադրուիր
 “ որ ազգի մը վաճառականներուն մեծ
 “ մասը՝ սովորաբար իրեն մնասաբեր ըլ-
 “ լալիք առուտուր մը ընէ , ու ստիպէտք
 “ է ընդունել , որ ամէն երկրի մէջ ,
 “ փոխադարձութեանց յարգը՝ առաք-
 “ մանց յարգէն աւելի կ'ըլլայ : Այլ որ-
 “ չափ ալ առուտուրը վաստակաւոր
 “ ըլլայ , այնչափ ալ փոխադարձութեց
 “ յարգը՝ առաքմանց յարգէն աւելի

“ Կ’ըլլայ ” :

“ Սակայն կ’ուզէ մէկը հիմայ հաս-
 “ կրնալ, թէ վաճառական մը որ 100
 “ հազար ֆութանքի ոսկի ու արծաթ
 “ դուրս խրկելով տեղը 110 հազար
 “ ֆութանքի ասորանք ընդունի ու ինք
 “ վաստըկի նէ՝ իր երկիրն ալ նոյն չա-
 “ փով կը վաստըկի մի ” :

“ Այս մասին հանգիստ ըլլալու հա-
 “ մար սա պարզ մէկ խորհրդածուծին
 “ ալ բաւական է ” :

“ Արկիր մը փնտած չի կրնար ըլ-
 “ լալ մինչեւ որ անոր բնակիչներէն
 “ մէկը փնտս մը չի կրէ : Անհար է
 “ միտք առնելը, թէ ինչպէ՞ս կրնայ ըլ-
 “ լալ, որ Գաղղիոյ¹ մէջ մէկը փնտս մը
 “ չի կրած Գաղղիա փնտսած ըլլայ : Աւ-
 “ տեսները 100 հազար ֆութանք դուրս
 “ հանելէն ո՞վ կամ որ կարգ մարդիկ
 “ կրնան փնտսիլ ” :

¹ Հեղինակը Գաղղիոցի ըլլալուն իր խորհրդա-
 ծուծիւնները Գաղղիոյ վրայ յարմարցուցեր է . բայց
 ընթերցողը նոյն խելամուծիւնները որ երկրին վրայ
 ուզէ կրնայ յարմարցնել :

“ 11⁰ վ որ այն դրամը դուրս խրկեց
 ” նէ չի վնասեցաւ , ասոր համոզվե-
 ” ցանք . բայց այն դրամը անոր մա-
 ” տակարարողն ալ չի վնասեցաւ մի
 ” արդեօք . — ամենեւին : Վասն զի ,
 ” անտարակոյս դրամը մատակարարողն
 ” ալ զանիկայ տուած ժամանակը փո-
 ” խարէն համայարգ արժէքներ և հա-
 ” լանական է որ տուած դրամէն մե-
 ” ծայարգ արժէքներ տուած է . վասն
 ” զի , յայտնի է որ եթէ բան մը չի
 ” վաստըղկեր , այն փոխանակու թիւնն
 ” ալ չէր ըներ ” :

“ Արդեօք անոր վնասը դադըղիացի
 ” սպառողներուն մի կը դաչի : Արդեօք
 ” օտար երկրէ ներածուած վաճառք-
 ” ներուն դրամ տուող առնող անձիւնք
 ” մի կը կրեն այն վնասը . — ամենեւին
 ” ոչ : Ամէն սպառող՝ իր եկամտիցը՝ իր
 ” վաստակին աղբիւրը ինչ կ'ըլլայ թող
 ” ըլլայ , անոնց մէկ մասը կը ծախե-
 ” (կը խարճէ) որ իր պիտոյքը լեցընե-
 ” լիք իրեր ձեռք բերէ : Արեւոր սպա-
 ” ռող մը՝ Վաղըից բնիկ մէկ հաստ-

„ ոււածին տեղը՝ օտար երկրէ եկած
 „ հաստուած մը կը գնէ , անտարակոյս
 „ զանիկայ աւելի աժան կամ աւելի
 „ լաւ կամ աւելի գեղեցիկ համարե-
 „ լով կը գնէ , վերջապէս այն փոխա-
 „ նակուծենէն իրեն օգուտ մը յու-
 „ սալով այն իրը կը գնէ : Աւրեմն այն
 „ դրամներուն դուրս խաւրուելն ալ
 „ իրեն վնասակար չի կրնար ըլլալ , ըստ
 „ որում այն յոյս ըրած օգուտը իրեն
 „ պիտի վաստըկցունէ : Թէեւ երկրին
 „ բնիկ մէկ հաստուածն ալ գներ ու
 „ սպառելու ըլլար , տակաւին այն դը-
 „ րամը իրեն համար կորսուած պիտի
 „ ըլլար ” :

.

“ Կարելի է պիտի պնդեն՝ թէ դը-
 „ րամ դուրս ելլելով ձեռք բերուած
 „ վաստակը՝ երկրին հաստողներուն կը
 „ վնասէ , ու թէ որ մեր սպառողնե-
 „ րուն քսակէն ելած ու վաճառական-
 „ ներնուս ալ դուրս խրկած դրամը
 „ երկրին մէջ մնար , օտար երկիրներէ

, գնած ու սպառած վաճառքնիս մեր
 , բնիկ հաստողները կը վաճառէին :
 , Բայց չեն մըտմըտար որ նոյն իսկ ոս-
 , կին ու արծաթն ալ օտար երկրի վա-
 , ճառքներ են , մինչեւ որ անոնց տե-
 , ղը՝ մեր երկրին ու մեր ճարտարու-
 , թեանը մէկ հաստուածը չի տանք՝
 , չենք կրնար զանոնք ստանալ , ու մեր
 , հաստողներն ալ կարող չեղան այն
 , արծաթը ձեռք բերելու մինչեւ որ
 , փոխարէն՝ իրենց հաստուածներէն
 , հաւասարայարգ հաստուած չի տը-
 , ւին , վասն զի , առուտուրնուս մէջ
 , գործածած դրամնիս մեզի ձրի չի
 , տրուեցաւ :

“ Իրօք եղածը սա է որ , ամենեւին
 , դուրսը (օտար երկիր) բան մը չենք
 , կրնար գնել՝ մինչեւ որ անիկայ մեր
 , մէկ հաստուած ուլը չի վճարենք : Աս-
 , ե անիկայ դրամով վճարած ժամա-
 , նակնիս ալ անանկ է , վասն զի , փո-
 , խարէն վճարած ոսկինիս ու արծաթ-
 , նիս ալ , առանց տեղերնին հաստ-
 , ուած տալու չեն ստացուեր : Կարե-

„ լի է մէկը ըսէ , որ դրամով վաճառք
 „ գնելը՝ մեր արդէն գանձած դրամը
 „ կը հատցընէ , որն որ մեր ձեռքը պի-
 „ տի մնար թէ որ այնպէս չընէինք :
 „ Բայց ասանկ խորհելը՝ առեւտրական
 „ ընթացքէ ամենեւին չի հասկընալու
 „ ապացոյց մը տալէ . վասն զի , ինչ
 „ պէս կրնայ մէկը՝ երկրի մը պէտք ե-
 „ ղած դրամը չըսեմ հատցընելու , այլ
 „ նաև կտոր մը պահսեցընելու՝ առանց
 „ անոր յարգը , օտար երկիրներու մէջ
 „ արժածէն աւելի չի բարձրացընելու
 „ որով զանոնք դուրս խրկող վաճառա-
 „ կանները կը մնասին ու ներս բերել
 „ տուողները կը վաստըկին : Արեմն
 „ մարդուս անձնական շահը անվրէպ
 „ երաշխաւոր մըն է որ ամէն ազգ միշտ
 „ իրեն պէտք եղածին չափ դրամը ու-
 „ նենայ :

“ Արոյիշեալ այլև այլ կարգ մար-
 „ դիկ ազգին բովանդակութիւնը կը
 „ բաղկացընեն : Արքոր օտար երկրէ
 „ վաճառք գնած ժամանակնիս (նաև
 „ անոնք դրամով վճարելով) ան մար-

“ Դոց մէկը չի մնասիր նէ , ազգը ինչ
 “ պէս մնասած կ'ըլլայ : Ուսաստան
 “ կամ Հնդկաստան դրամ խրկելով վա-
 “ ճառք բերել տուողը՝ չի մնասեցաւ .
 “ այն խրկած դրամը մատակարարողն
 “ ալ չի մնասեցաւ . նմանապէս , իր բը-
 “ նիկ երկրին հաստուածները գործա-
 “ ծելու տեղը՝ օտար հաստուած ըս-
 “ պառողն ալ չի մնասեցաւ . վերջա-
 “ պէս ազգին հաստող մասն ալ (ար-
 “ ուեստագէտներ , ձեռնարկուններ)
 “ չի մնասեցաւ . վասն զի , ազգայինք
 “ օտար երկրէ հաստուած մը գնելու
 “ համար պէտք եղած դրամը՝ հար-
 “ կաւ նախ իրենց հաստուածները ու-
 “ րիշի վաճառելով վաստըկեցան կամ
 “ պիտի վաստըկին ” :

“ () օտար երկրէ վաճառք առնելէն
 “ աւելի՝ դրամ առնելը ազգի մը շա-
 “ հաւորագոյն համարելու նախապա-
 “ շարու մը՝ այսչափ ճշմարիտ երեւցը-
 “ նող պատճառը՝ ուրիշ բան չէ , այլ
 “ գիւրին ու ծուռ բաղդատու թիւ-
 “ նով մը լման մէկ ազգը՝ կրպակաւոր

” վաճառականի մը նմանեցընելն է ,
 ” վասն զի , այն վաճառականը իրաւ-
 ” ցընէ պատճառներ ունի դրամը նա-
 ” իսապատիւ համարելու ” :

“ Չեն ուշ գներ , որ ազգի մը ու
 ” վաճառականի մը մէջ տեղը այս տար-
 ” բերութիւնը կայ , որ վաճառակա-
 ” նը՝ մինակ մէկ անձ մըն է ու մէկ տե-
 ” սակ առուտուր կ’ընէ , շատ տեսակ
 ” իրեր չառներ տար : Թէ որ անոր
 ” մետաքսեայ գուլպաներուն (չօրասլ)
 ” տեղը՝ իրեն ամսեայներ (փիաթա)
 ” առաջարկես , քնչպէս կ’ուզես որ ա-
 ” նոնք ընդ ունէ , անիկայ անօթեղինաց
 ” վաճառական չէ . մէկը չիտէ որ ա-
 ” նիկայ անօթեղէն կը վաճառէ . այն
 ” առուտուրէն չի հասկընար , ընէ նէ
 ” կը վնասի : Իսկ ազգ ըսածդ անանկ
 ” չէ : Ենոր մէջ ամէն տեսակ վաճա-
 ” ռական կը գտնուի : () Կար երկրէ
 ” վաճառք բերել տուած ժամանակ
 ” նին՝ վաճառած ապրանքնուն վճարքը
 ” ընդունած ըլլալու համար չեն ըներ ,
 ” այն գործողութենէն վաստըկելու

“ Համար կ'ընեն , առած ասորանքնուն
 “ վաճառականն են , անիկայ իրենց
 “ բեռ մը չըլլալէն 'ի դատ , իրենց վաս-
 “ տակին աղբիւրն է ” :

“ Իրաւ է որ երբոր սակարկութիւն
 “ մը կը կատարուի , իր վաճառքը տը-
 “ ւողը՝ իր արծաթը տուողէն աւելի
 “ բազդաւոր կը համարի . նաև արծա-
 “ թը տուողը՝ ճիշտ մը առած վաճառ-
 “ քին արժածին չափովն ալ տուած
 “ ըլլայ , նոյնն է : Արծաթը մանաւանդ
 “ դրոշմըվելէն ետեւ ուրիշ ամէն ար-
 “ ժէից վրայ ստացողին սա առաւել-
 “ լութիւնն ալ կուտայ , որ մինակ մէկ
 “ փոխանակութիւնով ամէն ցանկա-
 “ ցածը իրեն ձեռք բերել կուտայ ,
 “ ուր , ուրիշ որ և իցէ հաստուածով
 “ (նաև այն հաստուածին յարգը՝ տըր-
 “ վելիք դրամին գումարին հաւասար
 “ համարելով) նոյն վախճանին հասնե-
 “ լու համար , երկու փոխանակութի
 “ ընելու է : Այն մարդը՝ որ ցորեն կը
 “ բըսցընէ , ու անով կերպասներ առ-
 “ նել կ'ուզէ , նախ կը պարտաւորի իր

” ցորենը վաճառելու (որն որ մէկ փո-
 ” խանակու թիւն մը ընել է) ու յետոյ
 ” կերպասներ առնելու (որ ան ալ
 ” երկրորդ փոխանակու թիւն մըն է) ” :

Բայց այս խորհրդածու թիւներ վա-
 ճառականներու գործառնու թեանցը
 յարմարցնելը մեծ սխալ է : Անոնց
 արհեստը փոխանակու թիւններ ընել
 է : Անոնցմէ վախնալնուն տեղը՝ իրենք
 զանոնք կը փնտռեն : Ահա վաճառ-
 (տեօշէմէճի) մը յաճուրդ (մէզատ)
 գացած ժամանակը շատ բաղդաւոր կը
 սեպէ զինքը , թէ որ իր դրամը կահե-
 րու հետ փոխանակէ : Ամանապէս ,
 երբոր վաճառական մը՝ դու մտք մը դը-
 րամի փոխարէն օտար երկրէ տեսակ
 մը վաճառ առնելու հաճի , ստոյգ
 գիտցիր , որ այն վաճառը իր օգուտնե-
 րովը հանդերձ իրեն այնչափ ցանկալի
 է , որչափ որ իր դրամը է իր օգուտ-
 ներովը հանդերձ :

“ Ա՛յ Վաճառականները՝ ապրանքին
 ” դրամով վաճառելու օգուտը անանկ
 ” ճիշդ մը կշռած են , որ մէկը իր ապ-

» բանքը ստակ մը վար չխտար : Թէ որ
» գրամով վաճառելը միշտ վաստակա-
» բեր ըլլար , ամէն գտած գինովը կը
» վաճառէր » :

Ուրեմն պէտք է խելամոտինք , որ
ազատ վաճառականութիւնով ազգի մը
ամենեւին փնտս չըլլար . փնտսը այն
ժամանակը կ'ըլլայ , երբոր օտար ազ-
գերը աւելի հզօր ըլլալով իր ապրանք-
ները գան բռնի կամ ձրի ձեռքէն
առնեն . ձրի չըլլալէն ետեւ , ըրած
փոխադարձութիւննին կ'ուզէ դրամ
ըլլայ՝ կ'ուզէ ուրիշ տեսակ վաճառք ,
ամէնը մէկ է , միայն թէ բաւական է
որ երկու կողմի վաճառականներն ալ
ազատ ըլլան , որ ըրած առաքմանցը փո-
խարէն՝ ընդունելէք փոխադարձու-
թիւննին իրենց երկրին՝ վիճակին ու
ժամանակին յարմար գալիք հաստ-
ուածներովը առնեն . վասն զի , ինչ
պէս որ վերը տեսանք , ամէն մար-
դուն իր անձնական շահը՝ առհասա-
րակ անվրէպ երաշխաւոր մըն է իր յա-
ջողութեանը համար միշտ զինքը մը-

տադիր ընելու , և որովհետեւ ստոյգ
գիտենք ալ որ միշտ որ և իցէ ազգի
մը վաճառականաց մեծ մասը՝ իր գործ-
քը գիտէ , յայտնի վնասներու մէջ
ղինքը չի միսեր . ուստի կրնանք թէ՛
տեսական և թէ՛ գործնական կերպով
հաստատել , որ ազատ վաճառակա-
նութիւնը՝ ազգի մը բարօրութեանը
մէկ առատ աղբիւրն է (բաց ՚ի մէկ
երկու դէպքերու նկատմամբ՝ որոնց
վրայ ետքը պիտի խօսիմ) կամ որ նոյ-
նն է առեւտրական կշիռը բոլորովին
վնասակար դրութիւն մըն է , ու մա-
նաւանդ սուտ ու հաստատուելն ալ
անհնար է՝ ինչպէս որ հետեւեալ հատ-
ուած ին մէջ պիտի տեսնենք :

ՄԱՍՆ Դ .

Ազգաց մէջ առեւտրական կշիռ մը որոշելը
անհնար է :

Առեւտրական կշռոյն վրայ մինչև
հիմայ խօսածներնուս նայելով՝ պէտք
է որ անոր այս սահմանը տանք . առեւ-

արշական կշիւը՝ ներածեալ հասարակաց յարգիւն՝ պարածելոց յարգիւն հետ ունեցած համապատասխանն է : Եւ որովհետեւ առեւտրական կշիւը բոլորովին այս համեմատութեանը վրայ հիմնեալ է, ուստի, անոր որչափ անհիմն կարծիք մը ըլլալը՝ վերջին անգամ աղէկ մը հաստատելու համար բաւական է ցրցունելը՝ որ Քօլպերեանց փնտռած բուն իսկ համեմատութիւնը որոշելը անհրնար է . և ասոր գլխաւոր պատճառները սրվոնք են :

Ա. Այդ մը՝ մինչեւ տարի գլուխ որչափ ապրանքներս բերէ և որչափ դուրս խրկէ նէ՝ մաքսի արձանագրութիւններէն (տէֆթեր) ուրիշ տեղէ չի գիտցուիր : Բայց նոյն իսկ արձանագրութեանց ինչպէս կրնանք վրատահիլ, երբոր հաստատ գիտենք, որ ամէն երկրի մէջ վաճառականք, (առանց չափազանց խօսելու) խրկած ու առած ապրանքնուն յարգը՝ գոնէ $\frac{3}{4}$ պակաս կը ծանուցանեն իրենց սեպհական կառավարութեանցը . և շատ

անգամ կը պատահի , որ $\frac{1}{4}$ միայն $\frac{1}{3}$ մասը՝ այլ և $\frac{1}{3}$ մասը , ու աւելին չեն զուրցեր , և կառավարութիւններն ալ մինչեւ հիմայ ասոր առջին առնելու ճար մը չեն կրցեր գտեր :

Բ . Կառավարութիւն մը որչափ ար-
թուն ու մտադիր ըլլայ , անհնար է որ
իր երկրէն անցած վաճառքներուն ամէ-
նը՝ իր մաքսը մտցընելու կարողանայ ,
անոնցմէ շատ բան առանց իր գիտութիւն
երկրին մէջ կը մտնեն ու կ'ելեն :

Գ . Ենթադրենք թէ վաճառական-
ները դուրս խրկած ապրանքներն գի-
նը իրենց կառավարութեանը ճիշդ
մը ծանուցանեն , բայց ասով կըր-
նանք մի առած ու ծախած ապրանք-
նուս գինը ճիշդ մը հասկըցած ըլլալ ,
երբոր մըտմըտանք , որ շատ ատեն
վաճառքները նաւերուն , ու սայլե-
րուն մէջ կը կորսնցնեն , կը գողցուին ,
կը պակսին , կ'աւրին , կ'այրին ու կը
յափշտակվին , ու հետեւաբար ալ (օ-
րինակի համար) Վաղղիոյ մաքսին ար-
ձանագրութեանցը մէջ մեր երկիրը

խրկուած վաճառաց գինը 100 հազար
ղուռուշի ելած ատենը՝ իրօք մեր եր-
կիրը մտածը 80 հազար զուռուշ մի-
այն կ'ըլլայ :

Դ. Լենթադրենք թէ երկրէ երկիր
խրկուած վաճառքները լման ու անա-
րատ երթան տեղերնին հասնին , բայց
ասով դարձեալ կրնա՞նք մի ստղառած
կամ ուրիշի վաճառած վաճառքնուս
գինը ճիշդ մը որոշած ըլլալ , երբոր
մըտմըտանք , որ սնանկութեան պատ-
ճառաւ գրեթէ միշտ՝ թէ՛ խրկած և
թէ՛ ընդունած ապրանքներնուս գինը
լման ոչ կրնանք սունել և ոչ վճարել :

Ե. Լղգի մը մէջ բերուած վա-
ճառքները իրենց տեղը որչափ արժեն ,
հարկաւ ներածողը անոր վրայ ուրիշ
չառ ծախքեր ալ կ'ընէ , որով անոնց
գինը՝ առնող ու տուող ազգին մէջ
խիստ չառ կը տարբերի : Լոսանկով
անգղիացին՝ Պօլիս տարին 100 հազար
ղուռուշի ապրանք խրկեց կարծած ա-
տենը՝ պօլսեցին կը նայի որ 120 հազար
ղուռուշի ապրանք հասեր է , հարիւ-

րին քսան վրան ծախք հաշուելով :

Վերջապէս , ազգ մը՝ ըրած վաճառականութենէն կը վաստըկի՝ կոր թէ չէ հասկընալու համար՝ ներածեալ ու տարածեալ ապրանաջ ցուցակը բաղդատելը այնքան փուճ բան է , որ Տրսէնշաման տնտեսականին մինակ սահետեւեալ հանճարեղ օրինակը բաւական է աղէկ մը մեզ համոզելու :

“ Վիցուք թէ գաղղիացի վաճառականին մէկը 50 հազար ֆռանքի վաճառք բեռքնէ ու օտար երկիր մը խրկէ . գիցուք թէ անոր առուծախը այնքան յաջող ըլլայ , որ անոնց տեղը իր ներածած վաճառքներուն յարգը՝ 200 հազար ֆռանքի ելլէ : Այսու ամենայնիւ թէ որ առեւտրական կէտը քննելու ըլլաս , տարածեալ ապրանաջ գաւաղանին մէջ 50 հազար ֆռանք կը ցըցունէ ու ներածելոց գաւաղանին մէջ 200 հազար , ու անանկով կը փորձէ որ մենք (գաղղիացիք) 150 հազար ֆռանք կորուսեր ենք : Այս հաշիւները

" դիպուածով մը կրնայ փոխուիլ : թէ
 " որ վաճառականին ներածած 200
 " հազար ֆռանքնոց վաճառքը՝ ալէ-
 " կոծութիւնով մը ընկղմելու ըլլան ,
 " ներածելոց գաւազանին մէջ չեն
 " գտնուիր , անանկով տարածելոց գա-
 "ւազանը կը փորձէ , որ մենք 50 հա-
 "զար ֆռանք վաստըկեր ենք " : Այս
 օրինակին վրայ՝ ալ աւելի բան խօսելը
 բոլորովին պարապ բան է . ուստի հե-
 տեւեալ դիտողութիւնով ալ այս
 հատուածը կը վերջացընեմ :

Ամենեւին տարակոյս չիկայ որ Անգ-
 ղիոյ ու Ռազդիոյ մաքսերուն արձա-
 նագրութիւնները խիստ կարգաւոր
 կերպով բռնուածներէն են . այսու
 ամենայնիւ , անոնց երկուքն ալ մին-
 չեւ այս օրս կարող եղած չեն առաձ-
 նուն ու տուածնուն յարգը ճիշդ մը
 հասկընալու : Այսին դի , անոնց եր-
 կուքն ալ , իրենց մաքսին մէջ մտած
 ու ելած անհամար տեսակ վաճառք-
 ներուն գինը՝ ամէն ատեն մէկիկ մէ-
 կիկ հասկընալու ու որոշելու չի կրը-

նալով՝ անգղիացիք 1694 ին ու գաղղիացիք ալ 1826 ին ամէն տեսակ վաճառքի համար մէյմէկ հասարակութեան գին որոշեցին ու մինչեւ հիմայ նոյն գիներուն վրայ կը հաշուեն առած ու տուած վաճառքինն : Բայց որովհետեւ ամէն ապրանքի գինը տարուէ տարի կը փոխվի զանազան պատճառներու համար, ուստի յայտնի բան է, որ անգղիացիք այս տարուան (1849) խրկած վաճառքնուն գինը՝ 155 տարի առաջ (1694) եղած ապրանաց գինին հետ բաղդատելով, ու գաղղիացիք 23 տարի առաջ (1826) եղածին հետ բաղդատելով՝ առածնուն ու տուածնուն գինը ճիշդ մը չեն կրնար հասկընալ : Եւս մասին ուրիշ ազգաց բռնած ճամբուն սխալն ալ աս երկու ազգին բրածին վրայ խորհելով կրնանք մակարեբել :

Ուստի որ կառավարու թիւնը կ'ուզէ որ իր առած ու տուած վաճառքներուն ստոյգ յարգը՝ հնար եղածին չափ ճիշդ մը իմանայ, պէտք է որ ա-

մէն տարի անոնց գինը ստուգէ , ինչ
պէս որ 1847 ին Պէլճիքայի կառավա-
րութիւնը որոշեց ընելու : Ասկէց ՚ի
զատո , ազգ մը՝ թէ որ կ'ուզէ ու-
րիշ ազգաց հետ ունեցած առեւտը-
րական կցորդութեանց ճիշդ վիճակը
հասկընալ , պէտք է որ իր ու անոնց
ամէն մէկին ընդհանուր ¹ վաճառակա-
նութիւնը մասնաւորէն որոշէ , ու առ-

1 Ներածեալ վաճառքներուն համար ազգի մը
ընդհանուր վաճառականութիւնը կը պարունակէ բո-
լոր այն վաճառքները՝ որ թէ ծովէն և թէ ցամաքէն
ներս կը մտնեն կ'ուզէ հոն մթերելու համար , կ'ու-
զէ կրկին տարածուելու համար , և կ'ուզէ իր մէջէն
ուրիշ տեղ փոխադրուելու համար , այսինքն առանց
անոնց վերջին վախճանը նկատուելու : Իսկ ճասնաւոր վա-
ճառականութիւնը՝ միմիայն իր մէջը սպառուածը
կը պարունակէ :

Տարածեալ վաճառքներուն համար , ազգի մը
ընդհանուր վաճառականութիւնը կը պարունակէ բո-
լոր այն վաճառքները՝ որ անխտիր թէ բնիկ ըլլան և
թէ օտար , իրմէ կ'ելլեն ուրիշ ազգի կ'անցնին : Իսկ
ճասնաւոր վաճառականութիւնը կը պարունակէ Բ .
բնիկ կամ ազգային վաճառքները , ու Բ . այն օտար
հաստուածները՝ որ ներս մտած առեւտնին տուրք մը
կը վճարեն ազգայնոց կարգը կ'անցնին , ու յետոյ
պէտք ըլլայ նէ՝ կրկին դուրս կը տարածուին :

եւ տրական կշիւը փնտռել ու զած
ժամանակը միայն մասնաւոր վաճա
ռականութիւնը քննէ . չէ՛նէ գաւառ
ներուն մէջ երկրին բնիկ հաստուածնե
րը՝ օտար երկրէ եկած ու իրենց մէ
ջէն անցնելով կրկին օտար երկրներ
գացածներուն հետ կը շփոթին , որով
տակաւին անհնար կ'ըլլայ իրենց սեպ
հական ճարտարութեան բուն ար
դիւնքը որոշելու : Բայց այս հնարք
ներուն բոլորն ալ՝ առեւտրական կըշ
իւն Կէսի Տը սխալը քիչ մը պարբերա
համար է . ասոնց պէս 100 հատ ալ
ըլլայ՝ անոր բոլորովին անհիմն , սուտ
ու փաստակար դրութիւն մը ըլլալը
չի կրնար գոցել :

Բնդհանրապէս ազգի մը առեւտր
ական յաջողութեանը միակ հնարքը
ազատ փոխանակութիւնն է , և այս
դրութեան անգրգռուելի հիմն ալ ա
ռանց հասարակաց հասարակ չափոյնի
ըսուած ոսկեղենիկ սկզբունքն է :

Բաժանվածության պարզեցման վրայ .

Այս առթի հատուածին Ա. մա-
տին մէջ ըսի , որ կառավարութիւննե-
րը՝ առեւտրական մտացածին կշռոյ մը
ետեւէ մոլորելով , օտար ազգաց շա-
սաւորանք վաճառելու ու իրենք իշխե-
նելու համար արգելիչ օրէնքներ ու հար-
կեր հնարեցին , որով օտարին վա-
ճառքը՝ կամ բոլորովին արգիլեն ներս
մտնալու , կամ մտածներուն վնասն ալ
տուած տուրքերնուն համեմատու-
թեամբը սակսեցնեն ,

Այլ կրորդ , բնիկ կամ ազգային վա-
ճառքները տարածելու համար արգե-
նի (վաւաստիքստիտութաստիոն) ու ան-
հատարձո-թիւն արոյ (ուստիթիւստիոն
տիւստիոն) հնարեցին , որ ընդհանուր
անուամբ արգիւտ-իւտ Բաժան-
վածութեան ,

Արգելիչ օրինաց ու մտից տուրքե-
րուն ազգեցութիւնը՝ մաքսի վրայ խօ-

սած ժամանակս պիտի քննեմ, ու այս
հատուածը միայն քաջալերութեան
պարգեւներուն պիտի պահեմ: Բայց
անոնց ամէն տեսակը մէկէն քննած ըւ
լալու համար, պէտք է գիտնալ, որ
քաջալերութեան պարգեւները՝ միայն
տարածելի վաճառաց համար տրուած
ները չեն, այլ ուրիշ տեսակ մըն ալ
կայ, որ կառավարութիւնները բուն
իսկ ազգային հաստուածները հաս
տոյններուն կամ կատարելագործողնե
րուն կուտան, ուստի կրնանք անոնք
ալ մասնաւոր անուամբ պարգեւ հնարա
գիտութեան անուանել, ու մենք ալ կար
գաւ առաջ երթալու համար այս վեր
ջիններէն սկսինք քննելու:

Բնդհանրապէս ինչ բան որ աշխա
տութիւն ու ջանք կ'ուղէ, հարկաւ
քաջալերութեան կարօտ է, բայց այս
քաջալերութիւնը օգտակար ըլլալու
համար պէտք է որ բռնի չըլլայ, բնա
կան ըլլայ, կամ ինչպէս կ'ըսեն, « իր
ուրաւը գայ »:

Հաստուածաց համար հնարաւոր

եղած բնական քաջալերութիւն՝ հաստ-
ուածին բուն իսկ պիտանոթիւնը կամ
սպառողաց կարօպոթիւնն է : Թէ որ
հաստուած մը իրօք պէտք է , զանոնք
հաստել տալու համար պարգեւ կամ
քաջալերութի տալը՝ անօգուտ ծախք
մը ընել է . վասն զի , անանկով այն
հաստուածին գինը կ'եւելնայ ու հա-
սարակաց գանձը զուր տեղը կը պար-
պրվի : Թէ որ հաստուած մը իրօք
պէտք չէ նէ , պարգեւ կամ քաջալե-
րութիւն տալով զանկիայ բռնի հաս-
տել տալը՝ մնասակար ծախք մը ընել
է , վասն զի , այն եղած ծախքը աւել-
ի պիտանի ձեռնարկութեան մը գոր-
ծածելով՝ անկէ ելլելիք օգուտը ազ-
գին համար կորսուած կ'ըլլայ :

Բաժնեբէս գիւրին կը հասկըցվի ,
որ քաջալերութեան պարգեւներուն
ազդեցութիւնը կրկնակի է , օգուտ
ալ կրնան ընել մնաս ալ :

Այս տեսակ պարգեւները ազգի
մը այն ժամանակը օգուտ կ'ընեն , եր-
բոր անոնք տրուելով՝ նախ , անանկ

Հաստուածներ ձեռք կուգան , որ
թէպէտ առջի բերանը շատ վաստա-
կաւոր չեն երեւնար , կամ դժար կ'ե-
րեւնան , բայց մէկ մը անոնց հաստման
կերպը կամ արհեստը զարգանալէն ե-
տեւ , երկրին մեծամեծ օգուտներ
կ'ընեն :

Երկրորդ , անանկ հաստուածներ
կը հասցընեն , որ որչափ սուղի տը նըս-
տին՝ պիտանութէ՛ կամ աղգային ապա-
հովութեան համար պէտք են . զորօրի-
նակ , վառօդագործութիւնը , ղինագործու-
թիւնը և ուրիշ այս կարգէ եղող ար-
հեստները . որոնց համար ստակ խը-
նայելը իմաստութիւն չէ :

Երրորդ , քաջալերութեան պար-
գեւներուն օգտակար աղդեցութիւ-
նը՝ գիտութեանց ու գրականութեան
զարգացմանը համար ալ չի ստուիր :
Ա՛յ խեղճը գլուխը մարդ , գիտունի
մը կամ ընտիր հեղինակի մը՝ իր հան-
ճարին կամ աշխատասիրութեանը ան-
սովոր ճգնացը համար հրապարակա-
կամ ծածուկ տրուած պատիւը ու

վարձքը արժանաւոր չի սեպեր ու ա-
նիկայ ուրիշի բարինախանձը գրգռե-
լու և ընդհանուր ճարտարութեան
զարգացմանը նպաստամատոյց հնարք
մը համարելով չի ուրախանար :

Այս դիպուածներէն դուրս ճար-
տարութեան քաջալերութիւն տալը
բոլորովին անօգուտ ու վնասակար է :
Սարգուս իր անձնական շահէն աւելի
իրեն քաջալերութիւն չի կրնար ըլլալ :
Սը մարդ , շահելը խելքը չի կտրած
գործի մը ձեռք զարնել կ'ուզէ : Ամէն
արգասաւոր ճարտարութեան բնական
պաշտպանը՝ այն ճարտարութիւն հաստ-
ուածոցը սպառողներն են , թէ որ այս
պաշտպանութիւնը բաւական չէ , ա-
նիկայ ուրիշ կերպ քաջալերելով ծաղ-
կեցընելն ալ՝ անօգուտ ու վնասակար է
ինչպէս որ վերը պատճառովը ցրցուցի :

Քաջալերութեան սլարդեւաներուն
երկրորդ կարգը՝ ազգային հաստուա-
ծոց տարածվելուն համար տրուածնե-
րն են ըսինք :

Կառավարութիւնները՝ այս քաջա-

լերուծիւնը իրենց վաճառականներ
 րուն կուտան, որ աղատ ազգաց հե-
 տամտութեանը դիմանալու կարող ը-
 լան, կամ որ նոյնն է, կը ջանան, որ
 հաստուածները Բռնի ու իրենց փաստվը
 աժան ընեն՝ որ օտար ազգերը իրենց
 մէ գնեն: Այս ճամբով իրենց մօտքը
 վաճառք տարածել ըսելը՝ վաստակել
 ըսել չէ, այլ օտարներու համար տա-
 րապարհակ (անկարեայ) բեռ կրել, և
 շխտակը՝ շատ ատեն ըրածնին ատանկ է:

Արդարեւ, թէ որ Անգղիայի վա-
 ճառական մը Պօլիս տեսակ մը վաճառք
 խրկէ, ու իր արհեստին վաստակովը
 հանդերձ իրեն 100 լիրայի արժէ, և
 թէ որ նոյն քաղաքին մէջ՝ նոյն վաճառ-
 քը գաղղիացի վաճառական մը 90 լի-
 րայի ծախելու ըլլայ ու սօլսեցիք ալ
 միայն այս վերջինէն առնելու ըլլան նէ
 զարմանք չէ. վասն զի, կը հասկըցուի
 որ Վաղղիոյ տերութիւնը՝ իր վաճա-
 ռականին 10 լիրէ սօրդեւ տուեր է
 այն վաճառքը տարածած ժամանակը՝
 որով Անգղիացւոյ հետամտութեանը

դիմանայ, որ թէպէտ իրօք ան ալ կը
դիմանայ, իրենը կը վաճառէ, բայց
բանին տակը քննելու ըլլանք՝ կը նայինք
որ՝ Գաղղիոյ տէրութիւնը իր ֆեոդալը
Պօլսոյ սպառողները 10 լիրայով խրա-
խացուցեր է (զիտֆէթ ընել) :

Այս առուտութէն գաղղիացի վա-
ճառականը քան մը չի կորսնցընէր .
վասն զի, իր 100 լիրանոց վաճառքնե-
րուն գինը ճիշդ մը կ'ըստանայ, միայն
սա տարբերութեամբ, որ մէկ անձէ մը
կամ մանաւանդ մէկ աղբիւրէ մը հա-
նելուն տեղը՝ երկու զատ աղբիւրնե-
րէ կը հանէ . այսինքն 90 լիրան Պօլսոյ
ժողովուրդէն կը հանէ ու 10 լիրան
ալ իր կառավարութեան գանձէն, կո-
րուստը միայն իր ազգին կ'ըլլայ, որով
հետեւ 100 լիրայի վաճառք կը տարա-
ծէ ու փոխարէն 90 լիրայի վաճառք
կամ գրամ կ'առնէ :

Այսու ամենայնիւ, այս կարգ քա-
ջալերութեանց մէջ մասնաւոր տեսակ
մը կայ, որ ազգին վաճառականու-
թիւնը զարգացընելու խիստ օգտա-

կար ու ազգին ալ շատ շահաւոր է :
 Այս տեսակ քաջալերութիւնն ալ
 կառավարութիւնները հետեւեալ ա-
 ռիթով միայն կուտան իրենց վաճա-
 ռականներուն :

Այն ազգաց գործարաններուն մէջ
 շինուած հաստուածոց շատին նախ-
 նական նիւթերը՝ օտար երկիրներէ
 կուգան . այն նիւթերը ընդհանրապէս
 ներս մտած ժամանակնին մօտից տուրք
 մը կը վճարեն , որով իրենցմէ շինուած
 հաստուածոց գիները կը ծանրանայ :
 Կառավարութիւնները երբոր կը տես-
 նեն , որ այս կերպով իրենց ազգային
 վաճառքները ծանրագին եղած են ,
 դիւրաւ չեն վաճառիր , անոնց վաճառ-
 մանը նպաստելու համար , տարած-
 ուած ժամանակնին քիչ շատ տուրք
 մը կուտան իրենց վաճառականնե-
 րուն , որով անոնց գինը կը թեթեւ-
 նայ , տարածուելու կարող կ'ըլլան ու
 օտար ազգաց հետամտութեանը հետ
 կրնան մրցիլ , ու հետեւաբար ալ ա-
 ռանց ազգային գանձը ստրպելու

Ճարտարութիւնն ու վաճառականութիւնը կը զարգանայ ¹ :

Այս վճարած տուրքերնին՝ որովհետեւ նախնականնիւթոց ներս մտած ժամանակը՝ վաճառականներուն տըւած տրոց մէկ մասն է որ կրկին իրենց ետ կը տրըրվին, տնտեսականները միւս տեսակներէն որոշելու համար անդրադարձովն արդ կ'անուանեն :

Այս վերի դիպուածէն դուրս մէկ դիպուած մըն ալ կայ որ քաջալերութեան արժանի է : Այսինքն, Էթիոպիոյ մը վաճառականութիւնը շահաւոր է, բայց տեղին հեռաւորութեա-

1 Գաղղիոյ կառավարութիւնը՝ տրոց անդրադարձութեանը համար վճարեր էր իր վաճառականներուն ,

1828 ին 10.022.000 ֆռանք .

1829 " 12.961.000 "

1830 " 14.641.387 "

1831 " 17.000.000 "

1832 " 25.000.000 "

Այսպէս 1831 էն մինչեւ 1832՝ մէկ տարուան մէջ 8.000.000 ֆռանք աւելցեր էր . որ ըսելէ հարիւրին 50 վաճառականութիւնը զարգացեր էր :

ներ, վաճառքներուն, ու դժուարութիւններուն համար ազգային վաճառականները չեն ուղեր անոր ձեռք զարնելու. այն ժամանակը՝ կառավարութիւնները պէտք է որ իրենց հաստատածոցը նոր վաճառանոց մը բանալու համար պատշաճ զոհ մը ընեն. առանկ առիթով մը ծախք ընելը որչափ իմաստութիւն է նե՛ չընեն ալ այնչափ անխոհեմութիւն է :

Վերջապէս, ազգի մը խոհական տնտեսութիւնը ուրիշ կերպով չըլար, այլ անոր հանգստութեանը համար հնարուած օրէնքներուն ամէնն ալ ժամանակին, տեղին, գործքին նկատմամբ վերցընելով՝ ամփոփելով՝ ընդարձակելով. կարճ խօսքով, կառավարութիւնը պէտք է որ, իր գիտութիւնը դիպուածներուն յարմարցընէ, անոր իմաստութիւնը՝ բոլորովին այս դժար արուեստին վրայ կը կայանայ :

Մարտ

ԱՌԱՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ երբոր դեռ չէին գիտեր, որ առանց հաստուածի հաստուած չի ստացուիր, կամ ամէն առաքում հարկաւ փոխադարձութի մը կ'ունենայ, սկսան նախ, իրենց երկրէն ելած բերքերուն տարածուիլը արգիլել, որով պէտք եղած իրերը չի սպիտին: Եւրոպայ ալ առեւտրական կըշռոյ մը ետեւէն մոլորելով՝ դուրսէն ներս մտած ապրանքները արգիլեցին, որ երկրին հարստութիւնը դուրս չելլէ, ասանկով ամէն երկիր մաքսեր ունեցան:

Մարտի կարգադրութիւններուն աւմէնը՝ երկու կարգ օրէնքներէ կը բաղկանան: Կան որ, Բաղարշապէս կ'արգիլեն հաստուածոյ տարածուիլը կամ ներածուիլը: Կան ալ, որ հաստուածոյ վրայ մասնաւոր փոքրիկ կապելով անոնց ներածուիլը կամ տարածուիլը

կը թողուն :

Այս երկու կարգ օրէնքները աղգաց ճարտարուէը վրայ կրկնակի աղդեցութիւն ունին . երբեմն օգուտ կ'ընեն , երբեմն կը վնասեն , կամ միւսնոյն օրէնքը՝ աղգի մը օգուտ ըրած ժամանակը՝ մէկ ուրիշին ալ կը վնասէ : Ուստի իմաստուն ու աղգասէր իշխան մը՝ այս օրէնքները օգտիւ իր աղգին ճարտարութեանը գործածելու համար՝ նախ պէտք է , որ իր աղգին ճարտարութեան յաւաքագիմութեանը կամ յետախաղաց ընթացքին ամէն մէկ քայլը դիտէ , անոր շարժումը ժամը աչքին առջեւէն չի սրկսեցընէ : Արկրորդ , աղէկ սորվի թէ մաքսի վերաբերեալ օրինաց ամէն մէկ տեսակը կամ կարգը ի՞նչ աղդեցութի կըրնան ունենալ այս ինչ կամ այն ինչ աւտոիճան զարգացած ճարտարութեան մը վրայ . վասն զի , մաքսի օրէնքներուն աղէկ կամ գէշ ըլլալը՝ մեծ մասամբ իրենց արգիլած կամ սլաշտսլանած ճարտարութեան յաւաքագիմութեանը

չափէն կախուած է :

Ուստի մենք ալ հիմայ մաքսերուն ներգործութիւնը երկու տեսութիւն պիտի քննենք : Ա. Պիտի նայինք թէ ինչ ազդեցութիւն կ'ունենան արդէն զարգացած ճարտարութեան մը վրայ : Բ. Պիտի նայինք թէ ինչ ներգործութիւն կ'ունենան դեռ չի ծաղկած կամ նոր սկսած ճարտարութեան մը վրայ :

Ա. Երբոր ազգի մը ճարտարութիւնը զարգացեր թեւ առեր է , այն ազգին հաստուածոցը բացարձակապէս արգիլուելուն հետեւանքները սրվոնք կ'ըլլան :

Այն երկրին ձեռնարկուները (արուեստանոցի ու գործարաններու տերերը) իրենց գիտութեանը ու ընչիցը ազատ գործածելու կարողութիւնը կը կորսնցնեն : Ասկէ ոչ միայն սեպհական ստացուածոց իրաւունքը բռնաբարել մը կ'ելլէ , (որովհետեւ ամէն մարդուն իր հմտութիւնը՝ իր ճարտարութիւնն ալ իր սեպհական ստացուածքն է) այլ և ժողովուրդը՝ տա-

րած ու ելնին արգիլուած հաստուած-
ներուն ճարտարութիւնը թողելով
ուրիշ քիչ վաստակաբեր ձեռնարկու-
թիւններուն կը պարտաւորին ձեռք
զարնելու, և շատ անգամ այն քիչ վաս-
տակն ալ ընելու չի կրնալով՝ մեծամեծ
փնաւներ կը կրեն։ Ասան զի, ինչպէս
որ է. հաստուածին մէջ բոլինք, ճարտա-
րութեան ամէն մէկ ճիւղը՝ իր գլու-
նուած երկրին ու մէջի բնակչացը բը-
նական ու ստացական հանգամանացը
յարմարելով իրենց կրնայ յաջողիլ։ Հա-
զար տարի աշխատէ, որ Անգղիոյ մէջ
պարկ մը բամպակ հասցընէս, կամ
ողկոյզ մը խաղող ստանաա իր այգիներ-
րէն։ Աշխատէ ու զամիդ չափ որ Ռու-
սաստանի սառնասպառ դաշտերուն
մէջ լիման նարինջ և ուրիշ ասանց նը-
ման ջերմ նահանգներու մէջ հասնել
լիք պտուղներ ստանաա։ Աւստի երկ-
րի մը ճարտարութեան ու վաճառա-
կանութեան ընթացքը փոխելով՝ այն
երկրին ու բնակչացը յարմարութիւն-
ներն ալ չենք կրնար փոխել. որ դի

դառնանք, թէ՛ երկիրը և թէ՛ մէջի բը-
նակիչները՝ տակաւին իրենց կրցած
հաստուածները կը հաստեն : Թէ որ այն
հաստուածները ուրիշի վաճառելու
չի կրնան նէ իրենք պիտի սպառեն, և
մի միայն իրենց պիտոյիցը համար ըլ-
լալուն՝ հարկաւ քիչ ալ պիտի հաստեն,
ու անանկով հաստողներն ու սպառող-
ները պիտի վնասին : Այսին զի, հաստ-
ուած մը որչափ շատ մէկէն շինուի,
այնքան աւելի աժան կ'ելլէ, ու հե-
տեւաբար ալ հաստողները շատ կը
վաճառեն շատ կը վաստրկին, ու սպա-
ռողներն ալ շատ ու աժան կը գնեն ու
առատ ու աժան կը վայելեն :

Թէ որ այն հաստուածները իրենց
գործածելու բանը չէ ու միայն օտար
հաստուածոց հետ փոխանակվելիք մի-
ջոց մը պիտի ըլլարնէ՝ անոր տարած-
ուիլը արգիլուած ըլլալուն, անով ըս-
տացուելիք հաստուածոց վայելումէն
կը զրկուին, կամ իրենք հաստելու պի-
տի հարկադրին, որ ինչպէս վերը ըո՛ր՝
շատ անգամ վնասներու պատճառ կ'ըլ-
լան :

Ուստի ըսածներս նորէն հոս բռնականակեցիւ ի կը հետեւցընեմ, որ ճարտարութիւնը զարգացած երկրի մը մէջ, հաստուածոց տարածումը բացարձակապէս արգիլելուն բնականաբար տուղները սըվոնք են : Ա. Նորտարութեան ու գոյից անարգասաւոր ու շատ անգամ միասաբեր գործածութիւնը : Բ. Հաստման ամփոփուիլը կամ սեղմիլը : Գ. Պէշ ու սուղ հաստուածներ : Դ. Շատ վայելքներէ զրկուիլ ու ընդհանուր անհանգստութիւն : Վ. Երջապէս, աղգաց մէջ ատելութիւններ ու թշնամութիւններ :

Այս մեծամեծ չարիքը կառավարութիւնները իրենց փորձովը կամ ուրիշի վրայ յայտնի տեսնելով՝ ճարմը ընել ուղեցին, ուստի, հաստուածոց շատին դուրս չելլելու արգելքները մեղմելով՝ վրանին ելլց Գոմի մը կապեցին, ու թող տուին որ տարածուին : Այս արտառոց հնարքին վրայ անհրեար է խորհիլ ու չծիծաղիլը, որովհետեւ աղէկ մը քննելու ըլլանք՝ տա-

կէն ուրիշ բան չեւէր, այլ ժողովուրդի մը պէտք եղած իրաց պակասութիւնը՝ նոյն իսկ ժողովուրդին վրայ աւելի հարկ մը կապելով լեցընել ուզել: Ուստի յայտնի է, որ ժողովուրդին՝ այս հընարքէն ալ օգուտ մը չըլլալէն ՚ի դատ, սա գէշութիւնն ալ ունեցաւ, որ հաստուածոց գինը բարձրանալով աւոնց վաճառումը սեղմեցաւ:

Գանք ներածելի վաճառաց: Ղարտարութիւնը զարգացած տեղերը՝ օտար հաստուածոց ներածումը բացարձակապէս արգիլելը՝ նոյն տեսակէ եղած բնիկ հաստուածոց վրայ մենավաճառութիւն մը հաստատելէ, որ գտնուած տեղի ժողովուրդը հետամըտութե օգուտներէն կը զրկէ: Այսին ինչպէս որ ուրիշ անգամ ալ ըսած եմ (տես հաստուած է.) արուեստները կատարելագործելու ու հաստուածոց գինը աժանցընելու ամէնէն հզօր գրգիռը հետամտութիւնն է: Արեւիկին մէջ այս օգտակար սկզբունքը կը պակսի, ստոյգ գիտցիր, որ այն

երկրի հաստողներուն քով տեսածդ՝
ծուլութիւնը՝ անհոգութիւնը՝ ու ան-
յաջողակութիւնն (չօլբալըք) է . ժո-
ղովուրդին մեծ մասը խեղճութեան
ու չքաւորութեան մէջ կ'իյնայ ու ճո-
խութիւնք միայն քանի մը հոգւոյ
ձեռք կը ժողովուին :

Աղաւ փոխանակութեան մասին
մեր կառավարութիւնը 'ի վաղուց
հետէ եւրոպացւոց նախանձելի եղած
է . վասն զի , օսմանեան տէրութեան
նաւահանգիստները ամէն ազգի , ա-
մէն աշխարհի բերքերուն բաց են ,
զանոնք անտարբեր կ'ընդունին . ու
այս լուսաւորեալ կարգադրութենէն
իր վաճառականութիւնը ամենեւին
մնասած չունի : Յիրաւի մեծ պար-
ծանք է մեր տէրութեանը , երբոր
մըտմըտանք , որ անոր մաքսերը՝ ներա-
ծելի վաճառաց վրայ բացարձակ ար-
գելք ըսուած օրէնքները ամենեւին
չեն ճանչնար :

Ներածելի վաճառաց վրայ բա-
ցարձակ արգելքները՝ ամէն ժամանակ

ուչ միայն ճարտարութեան զարգացմանը արգելք եղած են, այլ և ազգաց մէջ երկպառակութիւններու, փոխադարձ վրէժխնդրութիւններու, ու արիւնահեղ պատերազմներու պատճառ եղած են. ինչպէս որ Սպանիայի, Սեքսիքայի, Հօլանտայի, Վաղղիայի ու Անգղիայի պատմութիւններովը կը հաստատուի: Ա՞յլ չիտէ թէ որչանի երկիր արեամբ չի թրջեց Նաբօլէոնի յամաքային Դրո-Ռի-նը (սիստէմ քօնթիւնանսիէլ). :¹

Ներածելի վաճառաց վրայ աւելի մեղմ օրէնքներ դնելով ալ՝ ազգերը աւելի երջանիկ չեն կրնար ըլլալ: Արդարեւ երբոր տէրութիւն մը բացարձակ արգելքներուն տեղը՝ հաստուածոց վրայ ճիշտ փոքր մը դնելով ներած-

¹ Նաբօլէոն՝ անգղիացւոց վաճառականութիւնը կործանելու մտօք Ժ.Թ. երրորդ դարուն սկիզբը (1806) ցամաքային դրութիւնը հանեց, որով իր տիրած ու իրեն դաշնակից եղող երկիրներուն կ'արգիլէր Անգղիայի հետ առևտուր ընելու, ո՛չ թող կուտար որ Անգղիայէն այն երկիրները ապրանք մտնէ, և ո՛չ ալ անոնցմէ Անգղիա ստակի մը ապրանք երթայ:

ուեւըլ թոյլ կուտայ, այն ժամանակն
ալ իր բնիկ հաստողներուն արտօնու-
թիւն մը տուած կ'ըլլայ, որ իրենց
հաստած միւսնոյն հաստուածին գի-
նը՝ արդ չափովը ե-եւեմէն : Սկսն զի,
թէ որ օտար հաստուածոց վրայ այն
մտից տուրքը չըլլար, յայտնի էր որ
բնիկ հաստողը՝ օտարին հետամտու-
թեանէն վախնալով՝ իր ճարտարութեա-
նը առարկան եղած հաստուածին գի-
նը չէր եւեւցուներ : Նիցուք թէ հաս-
տողը՝ իր օգտին համար իր հաստուած-
ներուն գինը՝ ճիշդ մը մտից տուրքե-
րուն չափովը չեւեւցընէ, բայց տա-
կաւին ստոյգ է, որ քիչ շատ բան մը
կ'եւեւցընէ, և այն եւեւցուքն ալ ա-
նօգուտ ու անիրաւ հարկ մըն է, որ
սպառողները կամ ժողովուրդին մեծ
մասը՝ հաստողին կը վճարեն :

Հիմակ ալ մաքսերուն՝ ճարտարու-
թեան չի զարգացած երկիրներուն վը-
րայ ունեցած ազդեցութիւնը քննենք :

Ազգի մը մէջ նոր ճարտարութիւն
մը՝ բոլորովին բոյնի մը մէջ նոր ծնած

Թռչունի մը կը նմանի : Ինչպէս որ նոր
 ծնած Թռչուն մը մէկէն 'ի մէկ չի կրնար
 Թռչիլ, այլ անոր փետուր, Թեւ, և ոյժ
 պէտք է, ու ասոնք ստանալու համար
 ալ բնութեան ու իր մօրը խնամօցը ու
 հոգողութեանը կարօտ է, ասանկ
 ալ երկրի մը մէջ նոր ճարտարութիւն
 մը յառաջանալու ու արդիւնաւորե-
 լու համար կառավարութեան ջանիցը
 ու խնամօցը կարօտ է : Թռչունները՝
 մինչեւ որ իրենց ձագերուն Թռչելու
 ժամանակը գայ նէ՝ անոնց ոտիւնները
 կը կապեն, վրանին կը հսկեն, զանոնք
 Թեւերնուն վրայ կ'առնեն ու Թռչել
 կը սորվեցնեն : Ասանկ ալ կառավա-
 րութիւնները՝ մինչեւ որ իրենց երկ-
 րին ճարտարութեանցը զարգանալու
 ժամանակը գայ նէ, այսինքն Ռեյ-
 օպար ազգաց հեղափոխութեանը անձնաւ
 նալու ասիւճանին հասնին նէ՝ պէտք է որ
 տեսակ տեսակ քաջալերութիւնով զա-
 նոնք պաշտպանեն, և այս քաջալերու-
 Թեանց ամէնէն ազդու կերպն ալ
 ազգին գործարանները ուրիշ ազգաց

Հետամտութենէն պաշտպանելն է , որ աս ալ՝ անոնց միւսնոյն տեսակէ եղած հաստութեանց վրայ՝ բացարձակ արգելք կամ մտից տուրք դնելով կ'ըլլայ , մինչեւ որ ճարտարութիւնը իր ուժը գտնէ : Այս ցանկալի աստիճանին հասնելէն ետեւ՝ ալ ազատ թուելու է , որ ինքնիրեն ուրիշի հետամտութեանց հետ մաքրուելով զօրանայ , ուժ ստանայ , ինչպէս որ թրուշունն ալ զօրաւոր թեւ ունենալէն ետեւ թող տալու է , որ երկնի ազատ օդը շնչելով ուժ ու կենդանութիւն ստանայ :

Թէպէտ աս ըսածներէս կը հետեւի , որ ճարտարութեան չի զարգացած տեղերն անգամ , ներածելի վաճառացի վրայ մաքսի արգելքները պէտք է որ խմանակաւոր ըլլան , այսու ամենայնիւ կարծեմ անտեղի չէ դիտելը՝ որ երկրին պաշտպանութեանը ու ապահովութեանը համար հարկաւոր իրաց վրայօք բնաւ երբէք օտար ազգաց կամքէն կախուելու չէ , անոնց խոստ

մունքին հաւատալու չէ . այլ պէտք է որ այն իրերը՝ ազգը սուղ աժան ինքը ճարելու ջանաց : Ուստի անոնք պէտք է Քրիստոսի հետամտութենէն զերծ պահել , զանոնք հաստոյններուն պարգեւներ ու քաջալերութիւններ տալ , ու մանաւանդ արգելքներով ու մտից տուրքերով ազգային դործարանները պաշտպանել :

Վերոյիշեալ քանի մը դիպուածները դուրս առնելով՝ մաքսի վրայօք կառավարութեանց « արգելքներուն նը » պատակը պէտք է որ սպառողաց օգուտը ըլլայ . որովհետեւ անիկայ « ամէն շահուն հետ համակիր է , հիշմէկուն դէմ չէ : Վաճառականութեան ընդհանուր օրէնքը՝ ազատ փոխանակութիւնն է » (Վանիլ) : « Նարտարութեան ու հարստութեց » առողջ վիճակը՝ իրենց ազատ վիճակն է . ուր շահերը ինքնիրեննուն կը պաշտպանուին : Պետութեանց իշխանութիւնը՝ միմիայն բռնութեան դէմ կրնայ զանոնք օգտիւ պաշտպանել » : (Ժ . Պ . Սէ :)

Ընչասիրութեան նպատակը՝ տահմանը և ազ-
դեցութիւնը :

Առաջին հատուածէն սկսելով մինչեւ հիմայ խօսածներս հարստութե , հարստութիւն վաստակելու , գանձելու , անոնք շատցընելու հնարքներ գտնալու , դիւրացընելու , գործածելու , դիւրակեցութեան , վայելից , հանգստութեան և այլն՝ վրայ էին . ա-նանկ որ , կրնայ մէկը վեր 'ի վերայ հաս-կընալով կարծել , որ քաղաքական տըն-տեսութեան գիտութիւնը՝ ոսկեղէն որ-թոյն պաշտօն տանել սորվեցընող գի-տութիւն մըն է , ու բարկանալով ինձ հարցնել :

Քաղաքական տնտեսութիւնը սա՞ծ գիտութիւնդ՝ որ այդչափ կը գովես , մի թէ մարդուս բոլոր գործքը՝ վաս-տակել , հարստանալ , ուտել խմել հագնել ու հեշտանալը մի կը համարէ : Վրե՛թէ բոլոր այս խրատները՝ մար-դուս նիւթական վիճակին կը վերա-

բերին, բարոյական մարդու՛ն համար
բան մը չի կայ, թէ որ նիւթական
մարդու՛ն վրայ այսչափ հոգ ու խնամք
տանինք նէ՛ ուր թողունք բարոյական
մարդը՝ որ կրօնքին ու բարոյականին
աչքին նիւթական մարդէն շատ պատ-
ուական է. « հոգի առաւել է քան
զմարմին » : Թէ որ ասանկ միշտ և հա-
նապաղ հարստութեանց հաստմանը՝
մարդկանց մէջ անոնց բաժանմանը ու
սպառմանը վրայ խելքերնիս ու ջան-
քերնիս դնենք, և անոնց օրէնքները
սորվելու և սորվեցնելու աշխատինք,
աշխարհի մէջ բոլոր զբաղմունքնիս ա-
ռուտունն ու շահիլը ընելու յորդոր
մը և օրինակ մը տուած չէ՛նք մի բը-
լար, ու այս տեսութեամբ՝ քաղաքա-
կան տնտեսութիւնը մարդուս նիւ-
թական վիճակը շիտկածին չափ՝ մար-
դուս բարոյական վիճակն ալ չա՛ւրեր
մի, և այլն :

Ասանկ մոմտուք մը կամ երկիւղ մը
միամիտ ընթերցողի մը կողմանէ ըստ
ինքեան իրաւ շատ գովելի ու արդար

զգացմունք մըն է , բայց երբոր այս
երկիւղը քաղաքական տնտեսութեան
սորվեցուցած խրատներուն կը վերա-
բերի , այն ժամանակը անհիմն ու ա-
նիրաւ կասկած մը կ'ըլլայ : Աստի այս
մասին միամիտ ընթերցողը հանգիստ
ընելու համար՝ տուալիկայ և հետեւ-
ւեալ հատուածները կը հրատարակեմ
մանաւանդ ապացուցանելու համար
թէ ո՞րչափ անիրաւ զրպարտութիւն
է տգէտ կամ կեղծաւոր մարդոց տըն-
տեսական գիտութեանց դէմ խօսած-
նին որոնցմէ ոմանք խարդախութեամբ
իրենց շահուն համար ուրիշները հա-
մոզել կ'ուզեն թէ հարստութիւնք
նիւթական հեշտութենէ ուրիշ բա-
նի գործիք չեն կրնար ըլլալ , մարդուս
բարոյականին վրայ անոնցմէ օգուտ
սպասելը պարասլ յոյս մըն է , և այլն :
Ոմանք ալ կարծմտութեամբ՝ ամէն
բան իրենց ըզեղին տուած կանգունու-
վը չափելով , քաղաքական տնտեսութիւնը
սորվողին սիրտը՝ Ղօլտայ կնոջը պէս
կը քարայրնէ կը կարծեն , ու տընտե-

տական գիտութեամբն մէկ սկզբունքը քանի որ միտքը մտնէ՝ մէկ կողմէն ալ հետզհետէ, հայրենասիրութեան մեծանձնութեան, մարդասիրութեան կարճ խօսքով բոլոր աշխարհական զգացմունքները դուրս կ'ելլեն կարծելով՝ երեւելի տնտեսական մը աչքովնուն շիդրայի մը նման կ'երեւնայ: Բայց ինչ շահ, տակաւին մարդուս բնութեանը լաւ տեղեակ ըլլողները՝ երբոր այն կեղծաւոր մարդոց կը հանդպին ու կը տեսնեն, որ դիւրակեցութեան օգուտները ծածկելու կ'աշխատին, ինքըղինքնին սակաւապետ ու չափաւոր կըլլեցնել կ'ուզեն, հարստութիւնք ատել ու արհամարհել կը ձեւացունեն, չեն խաբուիր, գիտեն որ ըրածնին խաբեբայութիւն է ու հովիւներուն օրօր ըսելնին միայն ոչխարները յափշտակելու համար է: Աւ միւս կողմին ալ դառնալով՝ կը ջանան որ քաղաքական տնտեսութեան նպատակը ու օգուտը անոնց հասկըցնելով կարծիքնին ուղղեն, զուր տեղը չի

բամբասեն , չարհամարհեն անանկ
գիտութիւն մը՝ որ բոլոր երեւելի ազ-
գաց կառավարութեան առաջնորդը
եղած է : Ուստի ես ալ այս հատուա-
ծիս մէջ սա երկու ճշմարտութիւն-
ները հաստատելու պիտի ջանամ :

Ա. Դիւրակեցոթիւնը ճարտաս բարոյա-
կանին ՏԺՌՄՔՈՒՆԻՆ : Բ. Ճարտարոթեան
ո՞վ ճառահանոթեան զարգացոթը՝ ճարտաս
բանականոթեանը չի փափելն եպեթ , կ'օգ-
նէ ալ :

ՄԱՍՆ Ա.

Դիւրակեցութեան նիւթական օգուտը :

Ա. Հարստութիւնք կամ դիւրա-
կեցութիւնը ժողովուրդի մը մէջ ընդ-
հանրապէս տարածուելով՝ անոր բա-
րոյականութեանը մեծապէս կ'օգնէ ¹ ,
առիկայ անանկ ճշմարտութիւն մըն է՝
որ հին և նոր անցքերը անդադար ա-

¹ « Որ գողանայրն մի ևս գողացի , այլ մանաւանդ
ո՞վստակեցէ գործել ձեռք իւրովք զբարի , զի բա-
րեւական իցէ տալ ում պիտոյ իցէ ո : (Եփէս . դ . 27) :

պացուցանելով՝ անոր հաստատութիւնը
վրայ մեզի տարակոյս մը չեն թողու-
ցած : Այսու ամենայնիւ , այս խօս-
քէն հետեւցնելու չէ , թէ Բարոյական
Գիտութիւնը Բոլորովն Դիւանագիտութեան հա-
խալէ . կամ Բարոյական ըլլալու համար
հարուստ ըլլալու է , կամ թէ աղքատու-
թեան մէջ Բարոյականութիւն չըլլար . (վա-
սըն ղի , անանկ մարդիկ եկան գացին
որ թէպէտ թուով խիստ սակաւ էին ,
բայց յետին աղքատութեան մէջ կա-
տարեալ սրբութեամբ ու գոհութե-
ապրեցան) այլ միայն ըսել կ'ուզեմ թէ
գիւրակեցութիւնը մարդոց ուղիղ վա-
րուց մէջ պահելու մեծ օգուտ մը կըր-
նայ ընել . և շատ ատեն նոյն իսկ ու-
ղիղ վարքը իրեն սորվեցունելու գոր-
ծիք մը եղած է . վասն զի , հարստու-
թիւնք թէ որ արգարութեամբ վաս-
տրկուին ու օրինաւոր կերպով մը գոր-
ծածուին՝ մարդիկ կը թելու , լուսաւո-
րելու գործիք կ'ըլլան ու աղքատու-
թենէ պատճառած բոլոր չարեաց առ-
ջին կ'առնեն ու կը խափանեն . և ո՞վ

ալ չիյտէ թէ աղքատութիւնը ինչ չա-
 րիք չի հասցներ մարդուս : « Չքաւո-
 ՞րութիւնը մարդս անհանգիստ՝ տը-
 ՞ստուր ու անիրաւ կ'ընէ իր տանը ու
 ՞ իր առանձնական կենացը մէջ, իսկ
 ՞ ռովայոյզ ու դժգոհ կ'ընէ հասարա-
 ՞ կութեան մէջ, խիստ՝ անհամբոյր ու
 ՞ անգութ կ'ընէ վրէժխնդրութեան
 ՞ մէջ : Օրուութենէ որչափ մոլու-
 ՞ թիւն կը ծագի, նոյնչափ ալ չքաւո-
 ՞րութիւն կը ծագի : Չքաւորութիւնը՝ տգի-
 ՞ տութիւն, ցաւ, հիւանդութիւն, տկարութիւն,
 ՞ մեղք, ու ամէն կերպ խոտորիլ (պօ-
 ՞ ղուլմաք) ըսել է : Չքաւորութիւնը
 ՞ մարմնոյն նուազմանը ու հետեւա-
 ՞ բար ալ սրտին ու մտքին նուազելուն
 ՞ պատճառն է : Աս աշխարհի մէջ ար-
 ՞ տասուաց ձորը փորողը՝ չքաւորու-
 ՞ թիւնն է » : (Փէքէօն)

Ամէն բարեկարգ ընկերութեան
 մէջ երեք էական տարերք կան, որոնց
 մէկը պակսելու ըլլայ, կատարեալ կամ
 բարեկարգ ընկերութիւն ալ չի կրնար
 ըլլալ : Այս տարերց առաջինն է՝ հա-

բըստուժեանց հաստատուիլ ու ժողո-
վըրդեան մէջ բաշխուիլը, երկրորդն է՝
այն ժողովուրդին բնաւորութեանը
յօրինուիլը կամ դաստիարակութիւ-
նը, ու երրորդն ալ՝ այն ժողովրդեան
կառավարութիւնն է: Այս երեք զատ տա-
րերքը մինչեւ որ ՚ի միասին ու միօրինակ
կատարելագործելով՝ անանկ պատշաճ
չափով մը իրարու հետ չի միաւորին՝
որ անոնցմէ թէ՛ ընդհանուրին և թէ՛
անհատին մեծագոյն օգուտ ու դիւ-
րակեցութիւն ելլէ՝ ընկերութիւնն
ալ չիկրնար յառաջագիմութիւն գըտ-
նալ: Անոր համար, բաց ՚ի միջին դա-
րու մէջ տեսնուած նախապաշարեալ
ու կեղծաւոր վարդապետութիւննե-
րէն՝ մէկ ժամանակ մը տեսնուած չէ՛
որ ուղիղ փիլիսոփայութիւնն ու սուրբ
կրօնքը՝ կարօտութեան յագուրդը ու
դիւրակեցիկ ըլլալու փափաքը ապօ-
րինաւոր սեպեն, չիկայ անանկ իմաս-
տութիւն մը՝ կրթութիւն մը՝ վարդա-
պետութիւն մը՝ որ պատրուակեալ՝ տը-
գէտ չըլլալէն ետեւ, աղքատութիւ-

ներ ու նիւթական բարիքներէ զըկուիւ
լը ընկերականութեան հասարակութեան մէկ
օրէնքը սեպէ :

Արոնք որ միամտութեամբ ծուռ
կը հասկընան կամ խարդախութեամբ
ուրիշները խաբել կ'ուզեն, հարըս-
տութիւնք ու դիւրակեցութիւնը
արհամարելի ցըցունելու համար, չա-
փազանց ընչասիրութեան ու ազա-
հութեան դէմ սուրբ կրօնքին վճիռ-
ները մէջ բերելով մեզի կը հարցու-
նեն, — չե՞ս գիտեր որ սուրբ գիրքը
կ'ըսէ :

“Արեկ իսկ եկի ես յորովայնէ մօր
իմոյ, և մերկանդամ դարձայց անդ-
րէն” : (Յովթ. ա. 21) “Ա՛խ սիրէք
զաշխարհ, և մի՛ որ ինչ յաշխարհի է” :
(Յովհ. Բ. 15) : “Այ դք կարէ երկուց
տերանց ծառայել . . . ոչ կարէք Աս-
տուծոյ ծառայել և մամոնայի” : (Ղուկ.
Ժ. 16) : “Ա՛խ գանձէք ձեզ գանձս
յերկրի . ուր ցեց և ուտիճք ասպակա-
նեն, և ուր գողք ական հատանեն
և գողանան, այլ գանձեցէք ձեզ գանձ-

ձըս յերկինս և այլն » : (Սաք . Դ . 19) :
 « Օ խաբդ դժուարին է՝ որ զինչսդ ու-
 նին , մտանել յարքայութիւն Աստու-
 » ծոյ » : (Սարկ . Ժ . 23) : « Եթէ կա-
 » միս կատարեալ լինել երթ վաճա-
 » ռեա զինչս քո՝ և տուր աղքատաց
 » և ունիցիս գանձս յերկինս , և եկ
 » զկնի իմ » : (Սաք . ԺԷ . 21) . « Դիւ-
 » րին է մալխոյ մտանել ընդ ծակ աս-
 » ղան , քան մեծատան յարքայութի
 » Աստուծոյ մտանել » : (Անդ . ԺԷ .
 24) : « Տեսէք և զգոյշ լերուք յամե-
 » նայն ագահութենէ , զի ոչ եթէ ՚ի
 » մթերից ընչից ուրուք իցենկեանք նո-
 » րա » : (Դիւ . ԺԷ . 15) : « Այլ հո-
 » գայք ընդ ոգւոյ՝ թէ զինչ ուտիցէք
 » և մի՛ ընդ մարմնոյ՝ թէ զինչ զգե-
 » նուցուք . զի ոգի առաւել է քան ըզ-
 » կերակուր և մարմին քան զհանդերձ :
 » Հայեցարուք ընդ ագռաւս զի ոչ
 » սերմանեն և ոչ հնձեն , որոց ոչ գոն
 » շտեմարանք՝ և ոչ համբարանոցք , և
 » Աստուած կերակրէ զնոսա . որչափ
 » ևս առաւել զձեզ՝ որ լաւ էք քան

” զԹռչունս ” : (Լև. 23) : “ Եւ
 ” օգնեսցեն ինչք յաւուր բարկութե
 ” այլ արդարութիւն փրկէ ՚ի մահ
 ուանէ ” : (Լու. 4) :

Սուրբ գրոց այս՝ և ասոնց նման ու
 ըիշ բոլոր վճիռները՝ որ մեր քրիստո
 նէական բարոյականի ծաղիկներն են ,
 մեզի սա հասկըցնել կ'ուզեն որ , աշ
 խարհային վայելքնուս մէջ չափաւո
 րութիւն պէտք է , ու հոգեւոր պի
 տոյքնիս նիւթականներէն վեր դասե
 լու է միշտ : Իսկ մոլորեալ Թարգ
 մանները՝ մեզի կըլեցնել կ'ուզեն թէ
 սուրբ կրօնքը նիւթական բարիքների
 բոլորովին հեռանալ կը խրատէ , մեր
 պիտոյքը բոլորովին ոտքի տակ առնել
 կը քարոզէ (որ ըսել է մեզ մեր բնու
 թենէն ելլելու կը հրաւիրէ) ու ա
 նանկով քրիստոնէութեան օգտակար
 խրատները՝ սնասլաշտութեան դառն
 վճիռներու կը նմանցունեն :

Սուրբ գիրքը այսպէս մեկնելը՝ ոչ
 միայն քրիստոնէութեան ոգիէն հե
 ռանալ է , այլև , նոյն իսկ սուրբ գիր

քը հակասութեան ենթակայ ընելէ .
որովհետեւ , չէ՞ մի որ սա վճիռներն
ալ տուողը դարձեալ սուրբ գիրքն է :

« Լ՛մբիծք բաժանեցեն ղբարու
« թիւնս և անօրէնք անցցեն առ բա-
« րու թեամբ և մի՛ մտցեն ՚ի նոսա » :
(Լ՛ւսի . իւ . 10) : « () րհնութիւնք
« տեառն ՚ի գլուխս արդարոց և նոյն
« մեծացուցանէ » : (Լ՛նդ . Ժ . 22) :
« Իմաստութեամբ շինի տուն և հան-
« ճարով կանգնի . և խորհրդով ընուն
« շտեմարանք ամենայն մեծութեամբ
« պատուականաւ և բարեօք » : (Լ՛նդ .
իդ . 3) : « Որ գործէ ղերկիր իւր՝ լցի
« հացիւ . և որ ղհետ երթայ դատար-
« կութեան՝ լցի տնանկութեամբ » :
(Լ՛նդ . իւ . 19) : « Օգեցցի պատառա-
« տունս ամենայն քնէած » : (Լ՛նդ .
իգ . 2) : « Բաց ղաչս քո և յագեաց
« հացիւ » : (Լ՛նդ . ի . 12) : « Բըր-
« տամբք երեսաց քոց կերիցես ղհաց
« քո » : (Օ՛ննդ . Գ . 19) : « Լ՛ղաջեմ
« ղձեղ եղբարք՝ առաւել ևս առաւել
« լուլ և առատանալ հանդարտել , և

“ գործել զիւրաքանչիւր , և գործել
 “ ձեռօք ձերովք , որպէս և պատուի .
 “ րեցաք ձեզ , զի գնայցէք պարկեշտու
 “ թեամբ առ արտաքինսն , և մի իւիք
 “ կարօտեալք իցէք ” : (թիւսալ . Դ . 11) :
 “ Երթ առ մըջիւն ո՛ր վատ , և նա
 “ խանձեա ընդ ճանապարհս նորա , և
 “ լէ՛ր իմաստնագոյն ևս քան զնա : Օ՛հ
 “ նորա ո՛չ գոյ հողագործութիւն , և
 “ ոչ հարկագիր , և ոչ ընդ տերամբք
 “ է : Եւ պատրաստէ ամարանի զկե
 “ րակուր , և բազում համբարս գնէ
 “ ՚ի հունձս : Կամ երթ առ մեղուն և
 “ ուսիր՝ զիա՞րդ գործօն է , և գործ նո
 “ րա որպէս պարկեշտութիւն գործի , զո
 “ րոյ զվաստակն թագաւորք և տնան
 “ կըք ՚ի բժշկութիւն մատուցանեն ” :
 (Լւկա . Գ . 6) : “ Խեղամտութեամբ
 “ խեղամուտ լիցես անձանց խաշանց
 “ քոց , և հաստատեսցես զսերտ քո ՚ի
 “ վերայ երամակաց քոց . զի ոչ յաւի
 “ տեան է առնոյժ , և զօրութիւն , և
 “ իշխանութիւն , և ոչ տուեալ են նը
 “ մա ազգաց յազգս : Խնամ կալ բան

“ ջարոյ ՚ի դաշտի , և հնձեցես խոտ ,
 “ և ժողովեա զխոտ դալար . զի եղե-
 “ ցին քեզ ոչխարք ձորձաբերք , դար-
 “ մանեա զդաշտս՝ զի եղիցին քեզ դա-
 “ ռինք ” : (Լև. 23—26) : “ Եւ
 “ առ տէր Աստուած զմարդն զոր ա-
 “ բար , և եդ զնա ՚ի դրախտին փափ-
 “ կութեան գործել զնա և պահել ” :
 (Օհն. Բ . 15) : “ Եւ եհան արձա-
 “ կեաց զնա տէր Աստուած ՚ի դրախ-
 “ տէ անտի փափկութեան՝ գործել
 “ զերկիր ուստի առաւ ” : (Լև. 4 .
 (23) :

Սուրբ գիրքին ասոնց նման վճիռ-
 ներն ու հրամաններն ալ միւսներուն
 հետ բաղդատելով բարեմիտ ընթեր-
 ցողը երբոր կը տեսնէ , որ անոնց որ
 մէկը՝ նիւթական բարիք մարդուս կե-
 նացը օգտակար ու մանաւանդ հար-
 կաւոր համարելով՝ զանոնք ձեռք ձը
 գելու համար աշխատել կը պատուի-
 րեն , ու որ մէկն ալ իբր բոլորովին ան-
 պիտան նաեւ փնասակար համարելով
 մեզ անոնցմէ ետ կեցունելու խրատ-

ներ կուտան , ասոնք հակասութիւն
կարծելով պէտք է որ շփոթի , այլ
գիտնայ , որ սուրբ գիրքը՝ մեզի երկու
ծայրէն ալ փախչել , չափաւորութեան
մէջ մնալ կը սորվեցընէ ու կ'ուզէ հաս-
կըցնել թէ հարստութիւնք ըստ ին-
քեան գէշ բաներ չեն , այլ գէշը ա-
նոնց չարաչար գործածութիւնն է :
Ուստի երբոր կը նայինք , որ ոմանք ,
հարստութեանց չարաչար գործածու-
թենէն ծագած գէշութիւնները ար-
համարելու համար նոյն իսկ հարըս-
տութիւնք կ'արհամարհեն՝ կը խնդանք
անոնց ատելութեանը վրայ , վասն զի ,
անանկ մարդիկ այն խելացիներուն կը
նմանին՝ որ ոտքը գթելէ պահելու
համար կտրել կը խրատեն :

Իրաւ է որ մարդուս բարեկեցու-
թիւնը բարոյականով աւելի կը մեծ-
նայ , բայց աս ալ միօրինակ ստոյգ է՝ որ
մարդուս բարոյականն ալ բարեկեցու-
թեամբ աւելի կը հաստատուի : Օու-
լութիւնը թէպէտ ամէն կրօնք դատա-
պարտած են , բայց քրիստոնէութիւ-

նը զանհիկայ ամէնէն աւելի կ'ատէ ,
մինչեւ եօթը մահացու մեղաց
կարգը գրեր է : Աստի կը տեսնենք ,
որ ծուլութիւնը սուրբ գրոց մէջ ա-
մէն տեղ հոգւոյ և մարմնոյ փնասակար
ախտ մը սեպուած է : « Օվատ կործա-
նէ երկիւղ . անձինք կանայեաց
քաղցիցեն : (Լւսի . Ժ . 9) : « Տը-
նանկութիւն զայր խոնարհեցուցա-
նէ . ձեռք Ժրաց մեծացուցանեն » :
(Լւս . Ժ . 4) : « Ի վատութեան խո-
նարհեսցին հեծանաձգութիւնք և
ի դատարկութեան ձեռաց կաթեա-
ցէ տուն » : (Եղ . Ժ . 18) :

Աստի որչափ առաւել մարդս ժիր
ու աշխատասէր ըլլայ՝ այնչափ առաւել
խմաստութեան ճամբուն մէջ եղած
կ'ըլլայ , այնչափ առաւել քրիստոնէու-
թեան ոգւոյն համեմատ վարված կ'ըլ-
լայ . ու անոր պատուէրներուն համե-
մատ՝ կը մնայ անկէ ետեւ այն վաստկած
հարստութիւնը աւելի արդար կեր-
պով մը բաժնելու . այսինքն , ամէն
մարդ իր կարողութեանը ներածին չափ

կարօտելոց օգնելու և ուրիշ բարի գործքեր ընելու :

Աստի կրնանք առանց խղճելու հաւատալ ու սորվեցնել, որ մարդուս իղձերը աղէկ են. վասն զի, անոնց պատճառովը միայն բարիք կը հաստուին ու բաղմամարդութի կ'ըլլայ : Ամանապէս, իղձերուն օրէ օր աճիլն ալ գէշ բան մը չէ. վասն զի, առանց այս շարունակ աճմանը՝ մարդկային ազգը հարստութեան, բաղմամարդութեան, դիւրակեցութեան, լուսաւորութեան ու բարոյականի մէջ միշտ մէկ չափով կը մնար, ու հետեւաբար ալ՝ ազգաց օր օրի աւելի քաղաքականութիւնը անհրանարին վարկած մը կ'ըլլար : Իղձերը անանկ մարդոց համար գէշ են, որ բոլոր աշխարհք իրենց համար ստեղծուած դաշտ մը կը կարծեն, մէջի բռնակցաց բազմութիւն ալ զանիկայ գործելու մշակներ, որ իրենց համար մըշակեն, ցանեն ու հնձեն, ու իրենք ոտքերնին ոտքերնուն վրայ դնելով անոնց քաղած ստուղները վայելեն :

“Յանկուլթիւնք սպանանեն զվատ զի
 ” ոչ յօժարեն ձեռք նորա գործել
 ” զինչ ” : (Լուսի , Իս . 25) :

Իւշը այն իղձերն են որ տարապայ-
 ման անհամբեր ու կատարվելին ան-
 հընար է . վասն զի , անոնք գէտ ՚ի ա-
 ղէկուլթիւնը երթալու շարժումը կը
 խռովեն ու կ'ուշացնեն . վասն զի ,
 կ'ուզեն որ մէկէն ՚ի մէկ նոր հարըս-
 տուլթիւններ մէջ բերվին , գտնուա-
 ծէն ու տալու հնարաւոր եղածէն ա-
 ւելի կը խնդրեն , կ'ուզեն որ միշտ ա-
 պագան ներկային զոհվի :

Ուստի տարապայման ու ձեռք
 եղած միջոցներով լենալին անհնար ե-
 ղած իղձերը մէկդի առնելով՝ ժրու-
 թիւն ու բարենախանձ գրգռելու և
 մարդուս կարողութիւնները զարգա-
 ցնելու իղձերը արհամարհելը՝ իմա-
 ցական ու նիւթական թմբրութիւնը՝
 մարդուս օրինաւոր վիճակ մը սեպել
 է :

“ Իմաստութիւնը կը սորվեցնէ որ
 ” զըկուլթը մեղանչելէն աղէկ է , ան-

“ չահախնդրութիւնը՝ միմիայն իր օ-
 “ րդութեամբ փնտռելէն լաւ է, ու հոգ-
 “ ւոյն, մտքին ու սրտին պիտոյքը՝
 “ նիւթական վայելքներէն նախասպա-
 “ տիւ են. բայց կ'ուզէ որ ամէն մար-
 “ մին ալ իրեն պէտք եղածը ունենայ,
 “ ու ամէն կենդանական պիտոյք դիւ-
 “ րաւ իրենց յագուրդը գտնեն : Ի-
 “ մաստութիւնը՝ առաքինութեւ հետ
 “ մէկ տեղ առողջութիւնն ալ կ'ուզէ,
 “ կամ մանաւանդ առողջութիւնը կ'ու-
 “ ղէ առաքինութեան ակնածելով ” :

“ Ասիկայ անժխտելի ու յայտնի
 “ ճշմարտութիւն մըն է, որ ժողովուրդ-
 “ մը՝ չքաւորութեան մէջ հանճարեղ,
 “ լուսաւորեալ ու երջանիկ չի կրնար
 “ ըլլալ, ու մինչեւ որ մէկը իր նմանին
 “ պէս բարեկեցիկ չըլլայ՝ անկէ անկախ
 “ չի կրնար ըլլալ, ու մինչեւ որ ապրե-
 “ լիք չունենայ՝ չի կրնար ապրիլ : Աւս-
 “ տի մարդկանց մեծագոյն մասը ըն-
 “ չից տէր ընելը՝ ընկերական մեծ յա-
 “ ռաջադիմութիւն մը ու բարեպաշ-
 “ տական մեծ գործ մըն է ” :

“ Նշմարիտ ողորմութիւնը (մար-
 ” դասիրութիւնը) այնչափ կարօտ է
 ” ընչից , որչափ որ խեղճի ու գիտու-
 ” թեան . ուրեմն պէտք է որ ասկէ ե-
 ” տեւ անոր հետն 'ի վեր ճարտարու-
 ” թիւն , լուսաւորութիւն ու աշխա-
 ” տութիւն ալ ըլլայ ” :

“ Սարգկային տղգերը (ժէնէռասի-
 ” օն) իրարու ետեւէ հրաւիրուած են
 ” որ դան բարոյական օրէնքները ճանչ-
 ” նան ու յարգեն , բնական օրէնքներ-
 ” րը ճանչնան ու անոնք մարդուս պի-
 ” տոյիցը գործածելու աշխատին : (Ին-
 ” կերութիւնները հիմնել , մշտնջենա-
 ” ւորել ու զանոնք կատարելագործել
 ” տալ . ահա այս է անհատից սկսող
 ” քը ու ամէնուն շահը ” : (Փէքէօն) :

Վերը տեսանք թէ ինչ թշուա-
 ռութիւններ կը պատճառէր աղքա-
 տութիւնը , հիմայ ալ նայինք ինչ ա-
 ղէկութիւններ կը պատճառէ դիւրա-
 կեցութիւնը :

“ Սէկը դիւրակեցիկ ընել ըսելը՝
 ” անիկայ աղատ ընել , իր մեծութիւ-

“ նը իրեն տալ ըսել է . անոր սիրտը բա-
 “ նալ բոլոր ընկերական յօժարութի-
 “ ներուն ու ազնուական թելադրու-
 “ թիւններուն մատչելի ընել ըսել է .
 “ անոր երեւակայութեանը թեւ տալ
 “ ու բնութիւնը ամենապայծառ գոյ-
 “ ներով անոր համար ներկել ըսել է .
 “ կերպիւ մը առաքինութիւնը բեղմ-
 “ նաւորել է , առաքինութիւնը ամէն
 “ մէկ անհատին տալով՝ անիկայ աշ-
 “ խարհի քաղաքացի մը՝ յառաջագիւ-
 “ մու թեան գործիք մը ընել ըսել է ” :
 (նոյնն) :

Հասարակութիւնը գիւրակեցիկ
 ըլլալով գիտե՞ս ինչ աղէկութիւններ
 կը ծագի :

“ Թէեւ սոսկ գործաւոր մըն ալ է նէ՝
 “ ինքզինքին տէրը կ'ըլլայ , իրմէն վեր
 “ մէկէն անիրաւութիւն մըն ալ կրէ
 “ նէ՝ անոր գիմանալու կը կարողանայ :
 “ Իր մեծը (վարպետը) չի կրնար ըստ
 “ հաճոյից անոր վըսց բռնանալ . մէկ
 “ կողմէն ամբարտաւան պաշտպանու-
 “ թիւնը ու մէկալ կողմէն ծառայա-

Դ Կան խոնարհութիւնը կը վերնան ու
 Դ փոխադարձ եղբայրութիւն մը ու
 Դ մարդավարութիւն մը տեղը կը բըռ-
 Դ նէ : Տանուտէրը իրեն համար սա-
 Դ բապ կը գտնէ իր ուսմունքն ու բա-
 Դ րոյականը յառաջացընելու , ու իր
 Դ զաւկներուն համար ալ դաստիարա-
 Դ կութիւննուն սկէտք եղած գրամը ,
 Դ որով անիկայ (դաստիարակութիւ-
 Դ նը) ոչ կանխահաս կ'ըլլայ , ոչ վեր
 Դ 'ի վերոյ , ու արուեստական հրահան-
 Դ գին սլառուական սլարգեւոյն ալ կը
 Դ սլակի , վասն զի , անոր նախատե-
 Դ սութիւնը՝ մինչեւ իր զաւկներուն
 Դ վիճակը իրեն մոմտալ կուտայ , իդ-
 Դ ձերը կը չափաւորէ ու հետեւաբար
 Դ ալ բարեչափ բաղմամարդութեան
 Դ շարժմանն ալ ձեռննտու կ'ընէ : Բը-
 Դ նաւ երբէք մէկ տեղի մը , ու մէկ
 Դ տեսակ աշխատանքի մը տիրապէս
 Դ հսկատակ չըլլար : Տեղէ մը եկամուտ
 Դ մը , խնայութեան գանձանակին մէ-
 Դ կին մէջ գումար մը գրամ , կամ շա-
 Դ հաւոր ձեռնարկութեան մը մէջ բա-

Դ ժին մը ունենալով՝ գործաւորը ա-
 Դ մէն տեղ գործաւոր է , բայց տեղի
 Դ մը հպատակ , գերի , ստրուկ չէ . և
 Դ ձախորդութեան ժամանակ ալ կրը-
 Դ նայ սպասել , համբերել . որովադէկ
 Դ մը կը հաստատուի , որ գէշը վարձ-
 Դ ուոր ըլլալ չէ , այլ իր ձեռքին տակը
 Դ պզտիկ դրամագլուխ մը ունենան
 Դ է Դ : (նոյնն) :

Հարստութիւնը թէ որ աշխատու-
 թեամբ ու նախատեսութեամբ հաս-
 տուին ու հասարակութեան մէջ գիւ-
 րակեցութիւնը տարածելու ըլլան ,
 Ժողովուրդին առողջութեանը վրայ
 մեծ ազդեցութիւն մը կ'ունենան :
 Սննդաւոր , նոր ծնած տղայոց ա-
 ռողջութիւնը՝ իրենց կենացը սկիզբը
 ապահով կ'ըլլայ . ասկէ ոչ միայն մե-
 ծամեծ աղէկութիւններ կ'ելլէ անոնց
 բարոյականին՝ երջանկութեանը ու հա-
 ճութեանը համար , այլև , անոնց ըն-
 կերական առնչութեանց մէջ ալ դաշ-
 նակութիւն մը կը ծագէ . վասն զի ,
 մանկութեան կարօտութիւններն ու

զանցառու թիւնները՝ պատանեկու թե
ու մեծու թեան պակասու թիւններէն
(մահրումլուք) աւելի գէշ կերպով
մը կ'ազդեն ստորին կարգաց առողջ
ջութեանը ու բնաւորութեանը վրայ :

Թէ որ վերացեալ կերպով մը մի-
միայն մարդուս կազմուածքին ու ա-
նոր տկար բնութեանը վրայ ալ խոր-
հելու ըլլանք՝ կրնանք գիւրաւ խելա-
մըտիլ, որ չքաւորութիւնը ու ան-
հանգիստ կեանքը մարդուս շատ գէ-
շութիւններ կրնան նադրել . բայց
պատմական փորձերով ալ միշտ կը
տեսնենք կոր՝ որ մեծամեծ գէշութի-
ւները ու մեղքերը՝ շատ ատեն աղքա-
տութեան ամէնէն աւելի տիրած տե-
ղերը ու ատենները կը գործ վին կոր :
Եւ նայինք, որ անոնց պատճառը ուրիշ
բան է՝, այլ անպրելու հարկաւոր ե-
ղած իրերէն շարունակ զրկուիլ մը,
ու յուսահատութենէ և բարոյականի
թուլութենէ պատճառած անբարե-
խառն կեանք մը, որով կերպ կերպ
ախտեր ստորին կարգաց վրայ կը բըռ-

նանան, զանոնք նեղսիրտ՝ դաժան ու
բարբարոս կ'ընեն, իրենց առոյգ հա-
սակին մէջ մահուան ճիրանը կը ձգեն,
և մէջերնին շատերն ալ այն ախտերը՝
իբր միակ ժառանգութիւն իրենց
որդւոյը կը թողուն :

Առաջիկայ հատուածը գրած ժա-
մանակս՝ Աւրոսպայի շատ տեղերը ա-
րիւնհահեղ պատերազմներով տակն ու
վրայ կ'ըլլայ կոր, վասն զի բարեկեցու-
թիւնը դեռ ընդհանրապէս մէջերնին
տարածուած չէ, ժողովուրդին մեծ
մասը գոհ չէ՝ իր վիճակէն. շատերը
աղքատութեան պատճառաւ բաւա-
կան չեն եղեր ինքզինքնին կրթելով
նախապաշարումնին փարատել. այն
տեղի հարուստները համեմատութիւն
նայելով սակաւաթիւ ըլլալնուն՝ աղ-
քատներուն նախանձելի եղած են, ու
հետեւաբար ալ խռովութիւնը միշտ
մէջերնին պակաս եղած չէ. և ասանկ
ալ պիտի երթայ միշտ՝ քանի որ դիւ-
րակեցութիւնը ընդհանրապէս չի տա-
րածուի մէջերնին : Այսն զի, աղքա-

տու թիւնը՝ ստորին կարգաց կրթու-
թեանը արգելք ըլլալով՝ քաղաքակա-
նութիւննին պիտի ուշացնէ, որով մի-
այն կրնայ մարդս իր ստոյգ իրաւուն-
քը ճանչնալ, ուրիշներ յարգել սորվիլ,
իր կրիցը վրայ իշխանութիւն ստանալ,
կամ որ նոյնն է բարոյապէս ապրիլ:

Հարստութեանց երկրի վրայ շատ-
նալ ու հասարակութեան մէջ ծաւա-
լելէն թէ որ ուրիշ բանի մը օգուտ
չեւեր, սա քանի մը տարուան մէջ ըն-
կերական ըսուած սոսկալի աղանդաւոր-
ներուն դիւական խորհուրդը ջնջելու
միակ հնարքը ըլլալուն՝ պէտք է որ ա-
մէն բարի քաղաքացի իր ընկերը դիւ-
րակեցիկ ընելու ու հարստութեան
տէր մարդոց թիւը շատցնելու աշ-
խատի:

Այս աղանդաւորներուն միտքը՝
ընկերութեան բարոյական ու նիւթա-
կան վիճակը աղէկցնելու ու կատարե-
լագործելու երեւոյթով՝ քաղաքական
ընկերութեանց կարգը հիմն ի վեր
տապալել, մարդկանց մէջ հաւասա-

բութիւն հաստատել կեղծելով՝ հա-
րուստները կողոպտել, չքաւորութիւն
ու սովը ընդհանուր ընել, աշխատան-
քը կարգաւորել խոստանալով դրա-
մագլուխները և օրական վարձքերը չը-
քացունել, կարճ խօսքով՝ քաղաքակա-
նութեան միջոցով մարդկային ազգին
սկարգել եղած բոլոր ցանկալի կարգե-
րը, սահմանադրութիւնները ու վի-
ճակները ջնջելով՝ բռնութեան ու
հարստահարութեան միջոցով հաւա-
սարութիւն ու խաղաղութիւն հաս-
տատուէ, բայց անանկ հաւասարու-
թիւն մը ու խաղաղութիւն մը՝ որ ոչ
թէ ճշմարտութեամբ՝ սիրով ու մար-
դասիրութեամբ հաստատուալ, այլ
վրէժխնդրութեամբ, շահասիրութե-
նախանձութեամբ ու չարութեամբ:

Այս չար խորհուրդը կատարելու
համար, ընկերականք սկսան քաղաքա-
կանացեալ ընկերութեան երկու գըլ-
խաւոր օրէնքները քակելու աշխատիլ
այսինքն, գերդասպանն ու սեպհականու-
թեան իրաւունքը ջնջել:

Այս երկու օրէնքները՝ երկու աշ-
նանկ գլխաւ սր աղդեցու թիւններ են,
որ արարիչը ստեղծեր մարդսւս սըր-
տին մէջ գրեր՝ ու բնութիւնն ալ աշ-
խարհի հրատարակեր է : Ալ այնչափ
ալ մարդկանց երեւակայութենէն ու
հաճոյքէն անկախ են , որ անոնց որին
դպչելու ըլլանք , իսկոյն ընկերակա-
նութիւննիս կը կորսընցնենք , ու վայ-
րենութեան մէջ կ'իյնանք : ¹

“Վերդաստանը (Ֆամիլեա) Աստ-
” ուած ինք սահմանեց երկու տար-
” բեր սեռեր ստեղծելովը , որով մար-
” դըս կարող ըլլայ՝ յորդուց որդի երկ-
” րի վրայ մշտնջենաւորելու : Վեր-

1 Թէպէտ իմ միտքս հոս բարոյական փիլիսո-
փայութեան վրայ գրել չէր , (թէ որ կարող ալ ըլ-
լայի գրելու) սակայն կը յուսամ որ ընթերցողը այս
կարեւոր զարտուղութիւնը ինձ կը ներէ , որովհե-
տեւ ստիպեցայ այս հատուածը մէջ բերելու , որ լա-
կը հասկըցնէ գէրդաստանը՝ մարդուս Աստուածապար-
գեւ օրէնք մը ըլլալը ու անոր ջնջվելէն մարդկային
ազգին պատճառելիք տղէտները : ու միանգամայն
հիմն պիտի ըլլայ ասկէ ետքը սեպհականութեան ի-
րաւունքին վրայ ըսելիքներուս :

„ գաստանը՝ հայր , մայր ու զաւկէ կը
 „ բաղկանայ : Այս հօր ու մօր պատա-
 „ հումը թէ որ անակնկալ՝ վաղանցիկ
 „ ըլլայ , ու կրօնական ու քաղաքական
 „ օրինաց սրբելով ու վաւերացունե-
 „ լովը չըլլայ , այս պատահումէն թէ-
 „ պէտ զաւակը կ'ըլլայ՝ բայց գեր-
 „ դաստան չըլլար : Օգտակը ոչ իր
 „ հայրը կը ճանչնայ՝ և ոչ իր մայրը , ա-
 „ նոնցմէ ոչ խնամք կ'ունենայ՝ ոչ օգնուի
 „ ոչ աւանդուիք՝ ոչ սէր , և ոչ ալ ա-
 „ նոնց ինչքը յետ մահուան : Անիկայ
 „ երկրի վրայ կորսւած էակ մը կ'ըլլայ ,
 „ որ միայն մարդուն նիւթական ըզ-
 „ գայարանքները կ'ունենայ , ու բա-
 „ րոյականները չունենար , (որք են)
 „ սէրը՝ երախտագիտութիւնը՝ յար-
 „ գութութիւնը՝ գթութիւնը՝ որդիական
 „ սէրը՝ պարտքերն ու երջանկութիւնք
 „ (իգպալ) : Անիկայ անկատար մարդ
 „ մը՝ պակասաւոր էակ մըն է : Անասնոյ
 „ պէս ըստ դիպաց կ'ապրի , հայրենի
 „ ստացուածքով ոչ անցեալին հետ
 „ կասլ ունի , և ոչ ալ իր ժառանգու-

Դ թեամբը ասպագային հետ, թշուառ
 Դ ու միայնակ՝ բուսոց պէս կ'աճի, շու-
 Դ տով կը կորսվի, չի կրնար իր տեսակը
 Դ մշտնջենաւորել, ու թէ որ ընելու
 Դ ալ ըլլայ՝ չի կրնար իր զաւկները՝ իրեն
 Դ նման առանձնակի ու չուառական
 Դ էակներէն որոշել: Հայրն ալ իր
 Դ կարգին ոչ կին մը ունի իր քովը սիւ-
 Դ ըելու, ոչ հայր ունի՝ ոչ մայր որ
 Դ անկէ եւել սիրէ, և ոչ ալ որդի,
 Դ կամ եղբայր կամ քոյր՝ որ անկէ քիչ
 Դ սիրէ: Աինն ալ իր քովը ոչ հայր ու-
 Դ նի, ոչ մայր, ոչ պար, ոչ քոյր, ոչ զա-
 Դ ւակ որ քիչ շատ սիրէ, խնամէ, տա-
 Դ ծէ ու կըթէ, անիկայ սոսկ էգ մըն է,
 Դ մարդու մը ոչ կինն է, ոչ աղջիկը՝
 Դ ոչ մայրը՝ ոչ հարսը՝ և ոչ ալ քոյրը:
 Դ Բոլոր այս տիտղոսները գերդաստա-
 Դ նը իրեն կուտայ: Չնչէ գերդաստա-
 Դ նը՝ բոլոր այս առնչութիւնները, ու
 Դ մարդուն՝ տղուն, հօրը, քրոջը, ծե-
 Դ ըին, ու հիւանդին մէջ եղած բո-
 Դ լոր այս ծառայութեան, զգացմանց
 Դ ու սրտից մարդասիրական փոխանա-

Դու թիւններն ալ կը ջնջովին . վասն
 զի , գերդաստանը՝ ընկերութեան
 համառօպն է . անիկայ՝ ընկերութիւն իր
 մէջը կը պարունակէ երեք կամ չորս
 կամ հինգ հոգւոյ վերածելով : Գեր
 դաստանը մարդկութեան աղբիւրն
 է , Աստուծոյ յօրինած կաղապարն
 է , որուն մէջ ամէն քաղաքականու
 թիւն կը ձուլէ :

Արդ , գերդաստանը երկրի վրայ
 գոյանալով՝ հաստատուելու ու մըշ
 տընջենաւորելու համար անիկայ տե
 լողական՝ փոխանցելի ու հնարա
 ւոր մշտնջենաւորութիւն մը ունե
 նալիք հիմ մը պէտք է որ ունենայ ,
 այս հիմը՝ ահա ստացուածք են : Բն
 տացուածք որ և իցէ կերպիւ , եր
 կիր , դրամագլուխ , շարժական կամ
 անշարժ ինչք , արծաթ , արհեստք ,
 ճարտարութիւնք , առեւտուր , խը
 նայութիւնք , եկամուտք , հանապա
 զորդեայ կամ արդէն ժողովեալ
 վարձք աշխատանայ : Բոլոր ասոնք
 ստացուածք են , անանկ ստացուածք ,

Դոր քաղաքականութիւնը կ'ընդունի
 ու կը պաշտպանէ, որ իր բարիքը ու
 իր աշխատութիւնը վայելելու, դիւ
 ղելու, աճեցընելու, առ կենդանութեամբ
 ու հետ մահուան ուրիշի
 փոխանցելու ստուգու թիւնը՝ վստա-
 հութիւն ու արահովութիւն տայ
 գերդաստանին :

Դ՛հա այս է ստացուածոց սեփ-
 հականութեան իրաւունքին պատ-
 ճառը՝ որ ամէն տեղ հաստատուած
 է, բաց ՚ի վայրենի ժողովրդոց մէջ :
 Եւ վայրենիներն ալ վայրենի մնալ-
 նունն պատճառը՝ սեփհական ստաց-
 ուածոց օրէնքը ըստ բաւականին չի
 զարգացունելին է : Աւրոր այս օ-
 րէնքը ազէկ մը զարգացած չէ, հոն
 գերդաստանն ալ անկատար ու ան-
 հաստատ է : Բաղմամարդութիւնը
 կը պակսի, մարդկութիւնը կը կոր-
 սուի : Բսել է թէ ալ մարդ չըլլար,
 վասն զի, գերդաստանը ինք՝ որ մար-
 դոց աղբիւրն է՝ չորցած է :

Ա՛յնչեւ հիմայ ըսածներէս կարծեմ

բաւական հաստատուեցաւ դիւրա-
կեցութեան նիւթական ու բարոյա-
կան ազդեցութեան իրարու հետ սերտ
կերպով մը կապուած ըլլալին . թէպէտ
շատերուն համար ասիկայ հաստատու-
լու ալ կարօտ չէ , ասիկայ անանկ յայտ-
նի ճշմարտութիւն մըն է՝ որ ինչպէս
որ առաջ ալ ըսի , մարդուս բնութեւնը
ու անոր այլ և այլ վիճակներուն վրայ
քիչ մը խորհելով ալ յայտնի կ'ըլլայ :
Բայց ոմանք մասնաւոր նպատակներու
համար այս ճշմարտութիւն միշտ խաւա-
րեցընել կ'ուզեն , և ըսածնին արդա-
րացընելու համար հարստութեան մի-
ջոցով կատարուած գէշութիւնները
մէջ կը բերեն : Բայց անոնց գէմ թէ
որ մէկն ալ ելլէ , հարստութեան մի-
ջոցով կատարուած աղէկութիւնները
համբելու ըլլայ , որչափ արդեօք սղտիկ
չեն իյնար մեր կեղծեալ Վոզմաներն ու
'Վամիանոսները . . . : Հարստութիւնք
ատելի բաներ ըլլալու համար նախ
պէտք է հաստատուել թէ ըստ ինքեան
գէշ են . թէ որ այս չենք կրնար հաս-

տատել ու միայն ոմանց զանիկայ չա-
րաչար գործածելովնին՝ ձեռնին չա-
րութեան ու մեղաց գործիք մը եղած
կը տեսնենք ու կ'արհամարհենք կոր
նէ՛ ըրած եզրակացութիւննիս ասկէ
շատ յաջող չէ .

“ Հացը ուտուելու բան մըն է
” որկրամոլներն ալ հաց կ'ուտեն
” ապա ուրեմն հացը գէշ բան է ” :

ՄԱՍՆ Բ .

Դիւրակեցութեան մոտաւորական ազդեցութիւնը :

Դանք հիմայ մեր երկրորդ խնդ-
րոյն : Լսուլ ալ պիտի հաստատուինք թէ
վաճառականութեան ու ճարտարու-
թեան զարգացումը՝ մարդուս բանա-
կանութեանը վնաս մը չի հասցըներ ,
այլ ընդհակառակն աւելի կը զարգա-
ցունէ :

Կան անանկ մարդիկ ալ՝ որ գիւրա-
կեցութեան փափաքը՝ քաղաքականու-
թեան ու բանականութեան ծաղկե-
լուն արգելք մը կարծելով՝ անոր ե-

տեւէ ըլլողը՝ մտաւորական յառաջա-
դիմութեան մէջ ետ կը մնայ կ'ըսեն,
բայց չի տեմ այս երեւելի գիւտը ինչ
հաշիւով և ո՞ր գործիքով ըրեր են և
ո՞ւր տեսեր են ասոր օրինակները :

Երբոր մէկը գիւրին ու մարդավա-
յել կերպով ապրիլ կը մտածէ՝ թէ որ
միտքը աս՝ ան կողոպտել, դողնալ, յա-
փշտակել չէ նէ՝ հարկաւ պէտք է որ
աշխատեն ալ նոյն կէտին միտքը բե-
րէ : Եւրդ, աշխատութիւնը բեղմնա-
ւոր ըլլալու համար պէտք է որ կարգ
կանոն ունենայ, և այս կարգը կանո-
նը սուղն ալ գիտութիւններն են :
Որ ազգերը կը նայինք, որ ճարտարու-
թեան մէջ զարգացեր, աշխատել գի-
տեն, հարուստ ու հզօր եղեր են,
կը նայինք կոր ալ որ այն ազգերը՝ գի-
տութեանց ու գպրութեանց մէջ ալ
առաջ գացեր, մայր եղած են ամէն
կերպ բանականութեան, կը նայինք,
որ անոնք են հիներէն մնացած կրցիւ-
տուր ու դողդոջիւն գիտութիւններն
ու փիլիսոփայութիւնը հաստատող,

դարգացընող ու կարգի դնողները : ա-
նոնք են գտած թերի արհեստներնին
կատարելագործող ու մեքենագործու-
թիւնը՝ բնալուծութիւնը ու բնաբա-
նութիւնը գոգցես բոլորովին նորէն
ստեղծելով՝ զանազան արհեստներ նու-
րէն հնարողները , ու մարդկային ազ-
գին քաղաքականութեանը ամենահար-
կաւոր եղած գիւտերը ընողները : Յի-
րաւի, շատ մեծ ապերախտութիւն է
ճարտարութեան դէմ , երբոր անոր
միջոցովը այնքան բարիք կը վայելէնք ,
ու փոխանակ զանոնք չի ճանչնալով զա-
նիկայ մեր իմացականութեանը զար-
գացմանը իբր արգելք մը եղած կը
զրպարտենք : Ասան զի , որչափ ազգեր
կան որ այլ և այլ պատճառներով ճար-
տարութենէ ետ մնացեր են , ու մա-
նաւանդ անոնք՝ որ ճարտարութիւնն ու
վաճառականութիւնը իբեհց ազգային
բնաւորութիւնը գէշի կը փոխէ կար-
ծելով՝ գործարաններէն , նաւերէն իբր
խըրտութիւն (քօրքուլութ) կը զար-
հուրին , երկաթուղիներէն կը սարսը-

փին որ իբր թէ շիպշիտակ դժոխքին
 դուռը սլիտի հանեն, դիւրակեցու-
 թենէ կը վախնան որ իբր թէ մարդս
 անարգ շահասէր կ'ընէ, օգտակար ու
 խելք տուող ուսմունքները ու ազգա-
 յին դպրութիւնը ետ թողուլ կը սոր-
 վեցընէ, ու մարդուս խելքը՝ միտքը՝
 եռանդը ու ստակը մի միայն նիւթա-
 կան բարիք ժողովելու ետեւէ կ'ուղ-
 դէ և այլն, այս ազգերն ալ կ'ըսեմ տա-
 կաւին իրենց պէտք եղած գիտութիւ-
 ները այն անխել, բայց Դժբաղդաբար ճար-
 արարութեամբ ու վաճառական ազգերէն կ'օ-
 րինակեն, ու կը սորվին, ու ամէնէն
 ծիծաղելին ալ այն է որ, ճարտա-
 րարուեստ ու վաճառական ազգե-
 րը՝ ազնուական բաներէ ձեռք կը
 քաշեն, կծծի կ'ըլլան, խելք տուող
 ուսմունքները ու մեծասիրտ ու հայ-
 րենասէր ընող ազգային դպրութիւնը
 կը թողուն ու կ'երթան բնութեամբ
 չնչին, բայց առուտուրի յարմար բա-
 ներ կը սորվին ըսող ազգերն ալ՝ իրենց
 ազգային դպրութիւնը ծաղկեցընելու

ու զարգացընելու համար, շատ բաներ այն անխելք, բայց դժբաղդաբար վաճառական ու ճարտարարուեստ ազգաց դպրութենէն կ'օրինակեն, կը թարգմանեն, ու կը սորվին: Վնտըռէնայէ՛ որ ազգաց մէջ աւելի շատ գըրուածքներ դպրոցներ և ուսուցիչներ կը գտնաս կրօնից, փիլիսոփայութեան, բարոյականի, բանասիրականի և ազգային դպրութեան վրայ, ու իսկոյն կը համազօրի որ ճարտարութեան ու վաճառականութե՛ն զարգացումը մարդուս բանականութեանը չի վնասելէն ՚ի զատ՝ մեծ օգուտ ալ կ'ընէ:

Եւ ինչպէս ալ չընէ, վասն զի արուեստներն ու դպրութիւնք հոգւոյն մարմնոյն հետ կապուածին պէս սերտ կերպով մը իրարու հետ կապուած են, մէկը՝ առանց մէկալին չի կրնար քայլ մը ետք առաջ երթալ: «Վիտենք որ դպրութիւն բառով շատ ատեն մարդուս բնութեանը ու կենացը վերաբերեալ գործքերը միայն կը հասկըցուին, ընդհանրապէս այս անունով

ր քնական գիտութիւններն ալ չեն
 ր հասկըցուիր, ու անոր գլխաւոր ա-
 ր ուարկան ու սահմանը աննիւթական
 ր աշխարհը կը համարուի և ոչ նիւ-
 ր թականը. բայց նիւթական ու ան-
 ր նիւթական աշխարհները անանկ
 ր սերտ կերպով մը իրարու հետ կապ-
 ր ուած են, որ իրարմէ ճիշտ մը չեն
 ր բաժնուիր: Մարդու խորհրդոցը
 ր առարկաներուն ամէնն ալ իրարու
 ր մէջ կը հոսեն ու կը խառնուին: Ան-
 ր նիւթական ու նիւթական ճշմար-
 ր տութիւնները՝ իրարու հետ շատ
 ր կապեր ու համեմատութիւններ ու-
 ր նին, և այն ինչ առաջինները (ան-
 ր նիւթականները) գրականութեան
 ր ընտիր ու ազնուական նիւթերը ե-
 ր զած են, չենք ցանկար զանոնք վեր-
 ր ջիւններէն (նիւթականներէն) բա-
 ր ժանելու կամ զանոնք առանձին որո-
 ր շէլու: Աւրեմն ազգի մը գրականու-
 ր թիւնը ըսելով՝ վսեմ մտքի մը գրով
 ր յայտնուիլը կը համարենք: Աւ այն
 ր ազգին ձիրքի տէր մարդիկն ալ՝ (մը-

Դ չակածնին կ'ուզէ չափաբերական գի-
 Դ տուծիւնները ըլլան , կ'ուզէ իմա-
 Դ ցական ու բարոյական փիլիսոփայու-
 Դ թիւնը , պատմութիւնը ու իրաւա-
 Դ գիտութիւնը , կամ կեղծիքն ու քեր-
 Դ թութիւնը ըլլայ) հասարակաց օ-
 Դ գուտը յառաջացընելու համար ի-
 Դ մացական ազնիւ եղբայրութիւն մը
 Դ կազմող ընկերներ կը համարենք . . . :

Դ Սեր ամէն մեծ շահերնուս , ներ-
 Դ քին ու արտաքին յառաջադիմու-
 Դ թիւններնուս մէջ դաշնակութիւն
 Դ մը կայ , ու անոնց մէջ իմաստուն
 Դ կարգ մը հաստատելէն ետեւ ամէնն
 Դ ալ կը պահպանուին : Սենք չենք
 Դ ցանկար մարդս մի միայն իր աննիւ-
 Դ թական բնութեանը մէջ փակելու :
 Դ Սիտքը՝ նիւթին վրայ գործելու հա-
 Դ մար ստեղծուեցաւ ու նիւթական
 Դ ձեւերու վրայ յայտնուելովը կ'աճի :
 Դ Նմանապէս կը կարծենք , թէ միտ-
 Դ քը որչափ առաւել իմացական ու
 Դ բարոյական կարողութիւններով զօ-
 Դ րանայ՝ այնչափ աւելի ազդուութիւ

ԴՈՒ ՔԻՈՒԹՈՒՄ ԱՅԻՄԻ ՃԳՆԻ ՆԻԼԹԱԿԱՆ
 ԴՏԱՍՏՈՒԼԱԾՆԵՐՈՒ ՎՐԱՅ, ԱՅՆՀԱՓԻ Ա.
 ԼԵՂԻ ԱՂԱՍՏՈՐԷՆ ԻՆԲԳՂԻՆԵՐ ԱՅԻՄԻ ՄԱՅ
 ԴՏԱՐԿԱԼՈՐ ՈՒ ՀԱԾՈՅԱԿԱՆ ԱՐՀԵՍՈՒ
 ԴՆԵՐՈՒՆ, ԱԼԵՂԻ ՀՈՅԱԿԱՄ ՇԻՆՈՒԼԱԾ.
 ԴՆԵՐ ԱՅԻՄԻ ԿԱՌՈՒԾԱՆԷ, ՈՒ ԲՆՈՒ.
 ԴԹԵԱՆ ՄԷՂ ՆՈՐ ԳԵՂԵՑԿՈՒԹԻԼՆՆԵՐ
 ԴԱՅԻՄԻ ԾՆՈՒԾԱՆԷ: ՀԱՍԱՐԱԿՈՒԹԵ
 ԴՄԵ ՄԷՂ ՀԱՆՃԱՐԵՂ ՈՒ ՀԱՍՏԱՍՏՈՒՆ
 ԴՈԳԻՆ ԱՅՆ Է՝ ՈՐ ԻՐ յԱՂԹՈՒԹԻԼՆՆԵՐԸ
 ԴՆԻԼԹԻՆ ՎՐԱՅ ՀԱՐՈՒՆԱԿ Կ'ԸՆԴԱՐԾԱ.
 ԴԿԷ Դ: (Ո, ԵԼԼՐԻ ՔԱՆՆԻՆԿ)

ԵՂ ՈՐՈՒՀԵՏԵԼ ԱՌԱՆԳ ԱՄԱԳՈՅՈՅԻ
 ԲԱՆ ԽՕՍԻՂ՝ ՀՐԱՍԱՐԱԿԱԾ ԿԱՐԾԻՔ.
 ՆՈՒՍ յԱՐԳԸ ՀԱՍ ԶԵԼԵԼՍՈՒՆՆԵՐ, ՈՒՍ.
 ՄԻ ԵՍ ԱԼ ԱՅԻՄԻ ջԱՆԱՄ, ՈՐ ԱՅՍ ՄԱ.
 ՍԻՆ՝ ԸՍԱԾՆԵՐՈՒՍ ՀԱՍՏԱՍՏ ԱՄԱԳՈՅՈՅ.
 ՆԵՐ ՄԷՂ ԲԵՐԵՄ, ԽՈՒՂԱՐԿՈՒԹԵԱՆԱ
 ԱՂԵԻԼ ԸՆԵԼՈՒ ԳԱՂՂԻԱՅԸՈՅ ԳԵՐՄԱ.
 ՆԱՅԸՈՅ ՈՒ ԱՆԳՂԻԱՅԸՈՅ ՔԱՆԻ ՄԵ ՄԱՐ.
 ՎԸՆԷ ՚Ի ՎԵՐ ՈՒՆԵԾԱԾ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹԵՐ
 յԱՌԱՅԱՊԷՄ ՎԻՃԱԿԸ. ՎՄԱՆ ՂԻ, ԱՄԷՆ
 ԿԵՐՍ՝ ՃԱՐՈՒԱՐՈՒԹԵԱՄԸ ՈՒ ՎԱՃԱՌԱ.
 ԿԱՆՈՒԹԵԱՄԸ ԾԱՂԿԵԱԼ ԱՂԳԱՅ ՄԷՂ՝

անշուշտ ասոնք ալ բաւական են մե-
ղի հաստատօրինակներ սեպուելու :

Լ՛ըդ , Պաղղիոյ մէջ 1835 և 1836 եր-
կու տարուան մէջ , ընդամէնը 161,536
տետր թուղթ տպուեր էր , որ զանա-
զան տեսակ հմտութեանց վրայ այս
համեմատութեամբ բաժնուած էին :

Լստուածաբանութե՛ , աստուած-
պաշտութեան և եկեղեցական նիւ-
թերու վրայ 25,933 տետր

Փիլիսոփայութե՛ " 2,516 "

Իրաւաբանութե՛ " 7,324 "

Քաղաքականութե՛ " 5,872 "

և կառավարութե՛ " 5,872 "

Չափաբերական գի-
տութեանց և բնա-
բանութեան " 5,192 "

Բնական գիտութե՛ց " 3,447 "

Բժշկականութե՛ " 4,438 "

Վաճառականութե՛
և ճարտարութեան " 5,084

Պարոցի և նախա-
կրթութեան վրայ 11,383 "

Գումար 71,189

Գումար	71,189	
Տղայական զբօսա-		
նաց	7,837	”
Հասարակութե-		
յարմար նիւթե-		
րու	4,651	”
Հասարակաց կըր-		
թութեան	1,640	”
Վեղարուեստից	1,450	”
Բնդհանուր դըս-		
րութեան (ազգա-		
յին և օտար)	37,639	”
Պատմութեան ,		
աշխարհագրութե-		
ւ լեզուաց	28,474	”
Օննադան նիւթե-		
րու	8,936	”

Համագումար 161,536

Ասկէ ՚ի զատ , գաղղիացիք տարուէ
տարի միայն անգղիացիներէն 120,000
Ֆռանքի ու գերմանացիներէն ալ 350,000
Ֆռանքի գիրք ծախու կ'առնեն , թող
ուրիշ աղգերը՝ որոնց ամէնուն լեզու
էն ալ կը գրեն ու կը կարդան :

Գերմանիայի մէջ 1837 ին միայն վեց
ամիսը՝ 4,251 նոր գիրք տպուեցաւ այլ
և այլ նիւթերու վրայ, որոնց համե-
մատութիւնը այսպէս էր .

Ըստուածաբանութեան	վրայ	753
Փիլիսոփայութեան	”	47
Իրաւաբանութեան	”	193
Քաղաքական գիտութեանց	”	146
Չափաբերութեան	”	79
Բնական գիտութեանց	”	209
Բժշկականութեան	”	528
Վաճառականութեան և		
ճարտարութեան	”	179
Օ ինուորականութեան	”	66
Տնական տնտեսութեան	”	176
Սննդատափութեան	”	462
Դպրութեան և գեղար-		
ուեստից	”	557
Բանասիրականի	”	366
Պատմութեան	”	285
Ըշխարհագրութեան	”	155
Ըյլ և այլ նիւթերու	”	250

Համագումար 4,251

Գերմանացիք տարին 500,000 ֆը-

ռանքի չափ ալ միայն գազդիացիներէն
գիրք ծախու կ'առնեն :

1787 ին Վերմանիայի մէջ միայն 6,100
հեղինակ կար . 1837 ին 18,000 էն աւելի
գրչի տէր մարդիկ կային :

1843 ին՝ Վիիսկայի մէջ 2 գրավա
ճառ կար . 1837 ին՝ գրավաճառներուն
թիւը 83 եղեր էր :

Սաքլօքի ցըցուցած հաշւոյն նա
յեւով՝ Մեգդիայի մէջ , 1839 էն 1842 չորս
տարուան մէջ՝ 8597 նոր գիրք , և 3019
հատ ալ արդէն տպուած գրոց կրկին
տպագրութիւնը եղեր էր , բայց 'ի օ
րագիրներէն և ուրիշ անթիւ մանր
հրատարակութիւններէն : Կը ցաւիմ,
որ այս տարեկան 2900 նոր գիրքերը՝
այլ և այլ նիւթերու վրայ ինչպէս բաժ
նուած են վիճակագիր հեղինակը որո
շած չէ , բայց անձամբ տեսածիս նա
յեւով՝ հաստատ գիտեմ , որ գաղղի
ացւոց և գերմանացւոց մէջ տպեալ
գիրքերուն համեմատութեամբն է :

Ունթերսգընի հետեւեալ ցուցա
կը կրնայ մեզ վստահացընել թէ այս

ազգին մտաւորական զարգացումն ալ՝
իրեն ճարտարութեանը ու վաճառա-
կանութեանը հետ մէկ տեղ օր օրի ա-
ռաջ երթալու վրայ է : Ահա այն ցու-
ցակը :

Անգղիայի մէջ 1828 ին 842 նոր գիրք հրատարակուեցաւ

“ “ 1829 “ 1064 “ “ “

“ “ 1830 “ 1142 “ “ “

“ “ 1831 “ 1105 “ “ “

“ “ 1832 “ 1152 “ “ “

“ “ 1833 “ 1180 “ “ “

“ “ 1834 “ 1220 “ “ “

“ “ 1835 “ 1382 “ “ “

Որն որ տարին իրարու վրայ 1136
հատ նոր գիրք ըսել է :

Կը յուսամ , որ ընթերցողներէն
մէկը չի երկբայիր , որ թէ այս ազգաց և
թէ միւս եւրոպացի ազգերուն գրա-
ւորական , կամ որ նոյնն է իմացական
վիճակին վրայով ընդհանուր քննու-
թիւն մը ընելով՝ այն քննութիւնը մին-
չեւ այս տարի (1849) հասցունելու
ըլլայինք , անշուշտ՝ այս տարուան վի-
ճակին առջիններուն ամենէն գերա-

զանց պիտի գտնուէր : Անգղիացւոց մէջ առաջները գաղղիարէն կարգացողը մատով կը ցըցընեն եղեր , այս օրուան օրս՝ տարին 600,000 ֆռանքի (5,400 .քէսէի) մօտ գաղղիերէն գիրք ծախու կ'առնեն կարգալու :

Բայց վերոյիշեալ երեք մեծ , ու ճարտարարուեստ ազգաց վրայ արդէն տեսած օրինակնիս ալ բաւական հաստատ ապացոյցներ սեպելով՝ ուրեմն կրնանք վստահ կերպով մը հաստատել թէ վաճառականութենէն ու ճարտարութենէն հաց ալ կ'ելլէ , քերականութիւն ալ , աշխարհագրութիւն ալ , բնագիտութիւն ալ , աստեղագիտութիւն ալ , օրէնք ալ , փիլիսոփայութիւն ալ , դպրութիւն ալ , և այլն և այլն : Այլ թէ վաճառականութիւնը , սեղանաւորութիւնը կամ որոնցն է հարբստութիւնը՝ ոչ միայն մարդուն ձեռքը ազնուական բաներէ քաշել չի տար , չի կծկեր , կծծի չընէր , այլ և զանիկայ իր առաքինութեանը՝ հայրենասիրութեանը՝ ազգասիրութեանը՝ աստուա-

Ճապաչտու թեանը ու վեհանձնու թեւը
մէջ գիւցազն ի՛շնէ : Արդարեւ , ա-
ռանց հնու թեան խաւարամած խորե-
րը իջնալու , երբոր մեր ազգին բարե-
րարութիւն ընողները աչքէ անցընել
ուզէնք , կը նայինք որ մեր օրովը՝ ազ-
գերնուս աս ինկած վիճակին մէջ , մե-
ծամեծ բարերարութիւններ ըրած են
Լեւոնապետեանները , Ռաֆայէլեաններ-
ը , Սուրառեանները , Վարամեաններ-
ը , Պեղծեանները , Տիւղեանները ,
Տատեանները , Շահրիմանեանները ,
Լեւոնապետեանները , Նիկոլայիւրեանները ,
Շաքրազեանները , Սարգստեանները ,
Սիսաքեանները , Փիլիպիւսեանները ,
Լուսուֆեանները , Լեւոնապետեաններ-
ը , Լեւոնապետեանները , Լեւոնապետեանները ,
Լեւոնապետեանները , Սաղաքեանները և ու-
րիշ ասոնց նման բարեպաշտ ու արեւուա-
կան վաճառականներ ու սեղանաւոր-
ներ եղած են :

Թեպէտ երբոր ազգին բարերար-
ներուն վրայ խօսք կ'ըլլայ , անհնարին
կուրութիւն ու վատութիւն կ'ըլլար ,

վերոյիշեալ երեւելի անուններուն քով
մանաւանդ վեր, շաք վեր չի դասել,
Լեզնիկ, Լեշեշէ, Խորենացի, Շնորհալի,
Սեւրովայ, Սահակ, Լուսաւորիչ, Սը
խիթար և ասոնց նման վեհ ու փա-
ռաւոր անունները, որ իրենց մտաւո-
րական դանձերովը ազգին, հոգի,
միտք ու փառք տուին: Չենք կրնաք
մոռնար ասոնց պէս բազմերախտ ու ե-
րեւելի անձինքը՝ որ առաքինութեամբ
ու հայրենասիրութեամբ վառեալ,
անհնարին դժուարութեանց տակ հե-
ծելով՝ իրենց Մատուծոյն, եկեղեց-
ւոյն ու ազգին փառքը մէկ վայրկեան
մոքերնուն չի հանեցին, անդադար
ճգնեցան, աշխատեցան՝ սուրբ հա-
ւատքնիս, լեզունիս ու դպրութիւն-
նիս ծաղկեցընելու: Կը ճանչնանք Ը-
րած բարերարութեանցը չափը, ե-
րախտագէտ ենք ազգովին, և կը մաղ-
թենք Մատուծմէ որ ազգերնուս մէջ
ասոնց նման վեհ անձերը պակաս չըլ-
լան ու անոնց թիւը օր օրի աւելցընէ:
Սիայն երկու բան հասկըցընել կ'ու-

զեմ, մինչեւ հիմայ այս երկրորդ մա-
սին մէջ զուրցածներէս, այսինքն հա-
րըստութիւնը կամ մանաւանդ վաճա-
ռականութիւնը՝ մեր ազգին ճարպի-
կութեանը ու բնական ազնիւ բարքին
ինչպէս որ մինչեւ հիմայ յարմար եկած
է՝, անշուշտ եմ, որ ասկէ ետեւ ալ
չի գալիք չըներ։ Վաճառականութիւնը՝
բնականաբար մարդս իր հայրենիքէն,
իր ազգէն սպաղեցունող ու փոքրա-
սիրտ ընող յատկութիւն մը ունենալը
դեռ արդի բնալոյծները չեն գտած.
և ունենալն ալ չի երեւար. վասն զի,
թէ որ անանկ ըլլար, այս օրուան օրս
անգղիացիք ամէնէն աւելի հայրենատ-
եաց՝ ազգատեաց ու փոքրասիրտ ազգը
սիրտի ըլլային երկրի երեսը. բայց մենք
ասոր հակառակը տեսանք մինչեւ հի-

1 Օտար ազգաց գիրքերու մէջ հայոց վաճառա-
կանութեանը և վաճառականներուն ազնիւ բարքին
վրայ գովեստներ շատ կան։ Մեր լեզուով հրատա-
րակուածներուն մէջ կրնայ մէկը ուրախութեամբ
կարդալ. Հայաստանից Հնախոսութեան հասար Ա. էրէս
207 - 243, Աշխարհագրութիւն. հասար Ա. էրէս 45 - 50
և Բաղնիկի քաղաքին մէջ շատ տեղեր։

մայ : Սինչեւ որ աղգ մը՝ կարբեդո-
նացւոց պէս Խապաշ , խորամանկ ,
կեղծաւոր , նենգաւոր , դրժող , ըն-
չաքաղց , զօշաքաղ , սէգ , խրոխտ , վայ-
րենի , կարճ խօսքով անկէր չըլլայ՝ չի
կրնար այս անարգ վիճակը իյնալ :
« Ի՛նչ և զայն պարտ է ասել , զի
” ի Կարբեդոն սակաւք յոյժ կացին
” գիտնաւորք . զի հզօր պետու-
” թիւնն այն ի միջոց ժամանակի ,
” եօթանց և աւելի եւս դարուց՝ ե-
” ըիս , կամ թէ աւելի , չորս մատե-
” նագիրս ընծայեցոյց երեւելիս : Եւ
” թէ կցորդութիւն բաղում էր նորա
” ընդ յունաց աշխարհին և ընդ այլ
” աղգս հրահանգեալս գիտութեամբք ,
” այլ ի նոցանէ դանդաղէր առնուլ
” զգեղեցիկ հմտութիւնսն՝ որ ոչ ինչ
” վաճառականութեան նորա օգնէին :
” Երեւի անծանօթ լեալ անդ ճարտար-
” խօսութիւն , բանաստեղծութիւն և
” վիպասանութի : Իմաստասէր կար-
” քեդոնացի՝ հրէշ համարեալ էր առ
” գիտունս , և ո՞ւր երկրաչափ ոք անդ

Դ երեւէր կամ աստեղագէտ : Եւ ոչ
 Դ զբժշկականէն ասել կարեմ՝ թէ յար-
 Դ գեցաւ առ նոսա կենցաղօգուտն գի-
 Դ տութիւն , կամ զիրաւագիտութե-
 Դ նէ՝ առանց որոյ անմարթ է լինելքա-
 Դ ղաքաժողով ընկերութե մարդկան :
 Դ Ի Կարբեդոն ամենայն
 Դ ուսումն և գիտութիւն մանկտուոյն
 Դ էր գպրութիւն , արուեստ համարո-
 Դ ղական , և զտումար հաշուին յօրի-
 Դ նել , և սեղանաւորութիւն . և հա-
 Դ մառօտիւ՝ ամենայն որ ինչ անկ է
 Դ վաճառականութեան : Օքանասի-
 Դ րութեան և զվիպագրութեան և զի-
 Դ մաստասիրութեան ներկարժմունսա-
 Դ տէին կարբեդոնացիք և այլն :
 Դ Եին նոքա մեծաւ մասամբ վաճառա-
 Դ կանք քաջք զբաղեալք յառեւտուրս .
 Դ և շահուցն տենչիւ զմեծութիւնս
 Դ միայն յարգէին , զամենայն ուշիմու-
 Դ թիւն , զփառս և զսարժանս հաս-
 Դ տատեալ ՚ի մթերել ինչս յաճախու-
 Դ թեամբ , և ոչ խորհեցեալ՝ առ ինչ
 Դ այսոքիկ ՚ի բնէ սահմանեալ են , և

« ոչ զարժանին վայելչութի նոցա : » :

Երկրորդ, ըսել կ'ուզեմ թէ՛ մարդկային հմտութեանց ամէնն ալ իրարու հետ կապակցութիւն ունին, ամէնն ալ իրարու պէտք են, ու թէ նիւթապէս և թէ բարոյապէս ամէնն ալ իրարու կ'օգնեն : Ասով բնականաբար հարկ մը կ'ըլլայ մարդուս ամէն տեսակ հմտութիւններն ու գիտութիւնները յարգելու և մշակելու : Բայց այս հարկը մեզ չի պարտաւորեր՝ որ այն գիտութեանց մէջ մեզի աւելի օգտակար ու հարկաւոր եղածը չընտրենք, կամ թէ ժամանակին ու մեր հանգամանացը նայելով անոնց ուսման կարգին մէջ կանոն մը չի դնենք . և կամ անոնց ամէն մէկին զբաղելու անձանց թուոյն վրայօք խոհեմ կանոն մը չունենանք : Աս կանոնը թէպէտ առանձին մարդու չի յարմարիր, բայց իմ խօսքս լման ազգի մը համար է, որուն ուսմունքն ալ պէտք է որ կանոն

նաւոր շարժում մը ունենայ : (Նդհան-
րապէս բարձրագոյն գիտութիւնները մար-
դուս մտացը նուրբ ծնունդները ըլլա-
լուն՝ մտքին պէս արագ ու առատ
են . արդիւնքնին քիչ ժամանակի մէջ
հովի , ձայնի , ու լոյսի պէս շատ տեղեր
ու շատ մարդու կը տարածուին : (Նոր
համար ամէն աղգաց մէջ այս տեսակ գի-
տութիւններուն զբաղողները՝ ուրիշ կարգ
արհեստաւորներուն թուոյն նայելով
խիստ քիչ են . և ասկէ՝ աղգաց փնաս
մըն ալ ծագած չունի : Վերը տեսանք
որ 56,000,000 գերմանացին ամէնը 18,000
մատենագիր ունէր , որ 2,000 հոգիին
մէկ մատենագիր ըսել է , և տակաւին
քիչ ալ ինկած չէ . որովհետեւ ասոր-
ուան օրս՝ մարդ չի համարձակիր գեր-
մանացիք տգէտ են կամ ծաղկեալ աղգ-
մը չեն ըսելու : (Այց ինչ հարկ օտար
աղգաց վրայ օրինակներ փնտրուելու :
'Ների որ եկանք նէ՝ Վիթթարեանց պըղ-
տի մէկ միաբանու թիւնն ալ բաւական
եղաւ աղգերնուս գրականութիւնը
նորէն ծաղկեցընելու : Ների որ գանք ,

մէկ Հ . Արսէն մըն ալ բաւական կըր-
նայ ըլլալ ազգերնիս քերական ու քեր-
թող ընելու : Աեղի որ գանք , երկու
Հիւրմիւզեանք ալ բաւական են ազ-
գը հնադէտ ընելու : Աեղի որ գանք ,
մէկ Հ . Սիբայէլ մըն ալ բաւական
է ազգին իր պատմութիւնը տրամեցը-
նելու : Աեղի որ գանք , մէկ Ագեր
մըն ալ բաւական կըցաւ եղեր էր ազ-
գին լեզուագիտութեանը առաջնորդ
մը ըլլալու : Տայց աս խօսքերով ամենե-
ւի միտքս ըսել չէ թէ այս կարգ ան-
ձանց թիւը պէտք է որ ազգին մէջ
քիչ ըլլայ . վասն զի , այն ժամանակը
ազգին էն մեծ բարեացը չափը՝ սահ-
մանի տակ առնելու , կամ քիչցունե-
լու փափաք մը ունեցած կ'ըլլայի :
Կամ թէ աւելի որոշ կերպով խօսե-
լով , այս կարգ անձանց վրայ խօսած
ժամանակս՝ ըսել չեմ ուզեր թէ չափա-
բերական հաշուով ասանկները պէտք
է որ ազգին մէջ մէկ , երկուք , հինգ ,
տասը և այլն ըլլան , վասն զի ասանկնե-
րուն թիւը որոշելու իշխանութիւնը

մարդուս չէ տրուած , բնութիւն իրեն
միայն պահեր է , երբ և որչափ ալ
ուզէ այնպէս կը գործածէ , և երբ որ
ալ հրամայելու կ'ելլէ , ոչ աղքատու-
թիւնը կրնայ անոր դէմ կենալ և ոչ
դժուարութիւնները : Սիայն թէ կը
ցանկամ , որ ամէն ուսմունք տնանկ չա-
փով մը ու կարգով մը սորվովին ու
ազգին մէջ տարածուին , որ ոչ քիչ
ըլլան , ոչ շատ , ոչ ուշ և ոչ կանուխ .
որով ամէն մարդ ընկերութեան մէջ
իր տեղն ու յարգը գտնէ , ու ասանկ
10 տարի դպրոցներուն մէջ գրասե-
ղաններու վրայ խելք , միտք , աչք
հոգնեցընող ու կեանքը մաշող տղան
գուրս ելած ժամանակը ջրկիրի (սա-
խայի) մը չափ վարձք չունենայ (թէ
որ ալ գտնայ նէ) :

Բայց մասնաւոր կերպով խօսելով
ճարտարարուեստ ու հարուստ մար-
դոց համար մի և նոյն բանը չենք կրո-
նար ըսել : Արչափ առաւել ասոնց
թիւը եւելնայ , որչափ առաւել ար-
հեստները ծաղկին , ու հարստութիւնը

տարածուի, այնչափ առաւել ալ գիտուն մարդիկ յարգ կը գտնեն, ու սորված գիտութիւնին իրենց ապրուստ ու փառք կուտայ¹ : Ուր աղքատութիւնը տիրած երկրի մէջ՝ թող աշխատին այն գիտունները որչափ որ կ'ուզեն մտաւորական գանձերնին լեցընելու, մինչեւ որ մէկը այն գանձերը ուրիշի հաղորդելու պէտք եղած ծախքը չը-

1 Հայաստան լրագրին 167 երորդ թուոյն մէջ կը կարդանք հետեւեալ վեհանձն գործը :

«Պ. Լամարդին ստակի նեղութիւն ունենալով
 „ իւր երկիրներէն մէկ քանին ծախելու կամք ըրեր
 „ է. իսկ Փարիզի ուսումնականք թող չեն տուեր որ
 „ ասանկ երեւելի գիտնական ու միանգամայն ազգա-
 „ սէր անձ մը՝ իւր ունեցած ստացուածքէն ղրկուի,
 „ ուստի իրենք ընկերագրութիւն մը ընելով՝ իսկոյն
 „ Պ. Լամարդինին ծախելք երկրին արժողութեանը
 „ հաւասար ստակ հաւաքեր ու իրեն ընծայ ըրեր
 „ են » :

Երկու հարիւր յիսուն տարիի չափ առաջ ալ վէնէտիկցիք որ վաճառականութեամբ խիստ ծաղկեալ երեւելի ժողովուրդներուն մէկն էին, Սաննա ծարոյ բանաստեղծին վէնէտիկի վրայ գրած վեց տող ստանաւորին 6000 տուքաթ տուին, (որ եթէ սակի էր, 45,000 ղուռուշ կ'ընէր), որովհետեւ շատ ազնոր շիներ էր :

նէ , այն աշխատութիւննին ոչ իրենց
 շահ մը կ'ուենենայ՝ ոչ ուրիշին : Բայ-
 ծիս ճշմարտութիւնը թէպէտ ամէն
 տեղ՝ բայց մասնաւորապէս մեր ազգին
 մէջ զգալի օրինակներով աղէկ հաս-
 տատուած է : Արդարեւ , որչափ որ
 ազգին մէջ իրենց մտաւորական տա-
 ղանդովը փառաւորող մարդիկ ելան
 նէ , գրեթէ անոնց ամէն մէկին քով
 ալ մէյ մէկ օգնական վեհ անձինք ե-
 ղան , որ ունեցած հարստութիւննին
 նոր ստակ ժողովելու կամ անցաւոր վա-
 յեմանց գործիք ընելու տեղերնին ,
 իմաստութեան ու գիտութեան հը-
 րաւիրակ ընելով՝ գիրքեր տպել տու-
 ին , եկեղեցիներ կանգնեցին , դպրոցներ
 բացին , որբեր ու աղքատներ կրթե-
 ցին , մէկ խօսքով իրենց ազգայիննե-
 րը առ Աստուած , առ հայրենիս և առ
 մարդիկ ունեցած պարտքերնին ճանչ-
 նալու ճամբան մտցուցին : Հարուստ
 մարդիկ ինկած ազգի մը մէջ իրա-
 ւամբք ճրագներու նմանեցուցեր են ,
 քանի որ անոնց թիւը շատ ըլլայ՝ այն-

չափ աւելի ազգը շուտով կը լուսաւ,
 և որի ու ծաղկելու ճամբուն մէջ ա-
 պահով կը քալէ :

Աստի երբոր կը տեսնանք որ վե-
 րոյիշեալ ազնուամիտ անձանց հակա-
 ուակ , որ մէկն ալ իրենց փափկու-
 թիւնը ազգին կարօտութենէն վեր կը
 դասեն , իրենց՝ ու իրենց մէկ երկու
 որդւոցը երջանկութիւն ազգային ընդ-
 հանուր երջանկութենէն նախապա-
 տիւ կը սեպեն , արծաթնին բարեգոր-
 ծութեան գործիք մը ընելու տեղեր-
 նին , մատնութեան , վրէժխնդրու-
 թեան , զեղխութեան և ուրիշ մեղ-
 քերու գործիք կ'ընեն , ասանկ ցաւա-
 լի օրինակներ տեսած ժամանակնիս
 կ'ըսեմ , պէտք չէ կարծել թէ այն մար-
 դիկը իրենց արհեստովը գէշ եղեր են ,
 իրենց վաճառականութիւնը , սեղա-
 նաւորութիւնը կամ հարուստ ըլլա-
 նին պատճառ եղեր է անոնց գէշու-
 թեանը . ուր , թէ որ ասոնք բանաս-
 տեղծ , պատմաբան , հուետոր կամ աս-
 տեղագէտ ըլլային՝ բոլորն ալ առաքի-

նի ու հայրենասէր կ'ըլլային և այլն : Պէտք չէ կ'ըսեմ ասանկ արտառոց մը տածմունք մը ընել , վասն զի , հարուստներուն ու վաճառականներուն մէջ առաքինի մարդոց անթիւ օրինակները ամէն տեղ ու մեր աղգին մէջ ալ տեսանք , թէ որ ուղենք , գիտուններուն մէջէն ալ կրնանք , անձնասէր , շահասէր ու աշխարհասէր մարդոց օրինակներ գտնալ : Յիրաւի շատ մեծ անտեղութիւն է այս կամ այն սրհնտաբէր՝ կամ գործքը մարդուս կրօնքէ , բարոյականէ՝ կամ հայրենասիրութենէ տաղելու պատճառ սեպել . այլ է գիտութիւնը կամ հանճարը՝ այլ է բարոյական կրթութիւնը . այլ է հարըստութիւնը՝ վաճառականութիւնը , այլ է բարոյական կրթութիւնը : Սիսայն սա տարբերութիւնը կայ , որ ինչպէս որ մօլի գիտուն մը՝ սոսկ տգէտէ մը աւելի վարպետութիւն կ'ընէ իր չարութիւնները , ասանկ ալ մօլի հարուստը՝ հասարակ աղքատ մէկէ մը աւելի դիւրին ու աղքատ կերպով կ'ընէ իր գէշութիւնները :

Վ՛լաճառականութիւնը ոմանց այն-
քան շահաւոր ու կենցաղօգուտ ար-
հեստ մը չերեւնալուն պատճառը
սա է որ , անոր գործողութեանց թաւ-
րոնը խիստ սահմանաւոր կը կարծեն ,
Վ՛լաճառականութիւնը՝ տեղէ մը կամ
մէկէ մը վաճառք առնել և աւելի
վաստակով ուրիշ տեղ մը կամ ուրիշ
մէկի մը վաճառել կը կարծեն , անոր
համար վաճառական եղողին ալ բաւա-
կան դրամագլուխ ու քիչ մըն ալ բնա-
կան ճարպիկութիւնը բաւական կը
համարեն , բայց ասով չարաչար կը սը-
խալին : Աւրոպացւոց հասկըցած կեր-
պով վաճառականութիւնը այնքան պարզ
գործողութիւն մը չէ որ կտոր մը դը-
րամըն ու բնական ճարպիկութիւնը
բաւական ըլլայ , անոնց վաճառական-
ներուն՝ դրամէն ու բնական ճարպի-
կութենէն ՚ի զատ անբաւ հմտութիւն
ալ պէտք է , որովհետեւ Աւրոպայի
մէջ վաճառական այն մարդուն կ'ըսեն
որ առե-սրահան գործող-լեանց բոլորն ալ
լը կապարէ : Այս ընդարձակ սահմանին

նայելով՝ ճարտարութեան գրեթէ բո-
լոր գործողութիւնները մէյմէկ տե-
սակ վաճառականութիւն են . որը
մեծ , որը պզտիկ , որը դիւրին , որը
դժար , անոր համար վաճառականին
պէտք եղած հմտութիւնն ալ իր ար-
հեստին պէս ընդարձակ ու բազմա-
զան պէտք է որ ըլլայ : Եւրոպայի հի-
մակու առեւտրական դպրոցները ան-
հրաժեշտ պէտք մը սեպած են իրենց
աշակերտներուն հետեւեալ ուսմուն-
քը :

Ա . Եղէկ գրել կարդալ : Ես քանի
քանի վաճառական տեսեր եմ , որ իր
ստորագրութիւնն անգամ գրել չի-
տէ :

Բ . Եզուագիտութիւն , մանա-
ւանդ գաղղիերէն , անգղիերէն , գեր-
մաներէն և այլն . որով կարող ըլլայ ե-
րեւելի ճարտարարուեստ ազգաց հետ
թղթակցելու , անոնց վրայով առեւ-
տրական լուրեր առնելու , և այլն :

Գ . Սկզբունք չափաբերութեան ,
մանաւանդ անանկ թուաբանութիւն

մը՝ որ ճարտարութեան բոլոր գործողութիւններուն յարմար գայ :

Դ . Ուսումն նախնական նիւթոց :
Այսինքն առուտութի առարկայ եղած իրերուն կամ գոնէ իր մասնաւոր առուտութիւն պէտք եղած վաճառքներուն նախնական նիւթերը սորվի , զօրօրինակ , ներկերը՝ բրդէղէնները՝ բամպակեղէնները՝ մետաքսեղէնները՝ հանքերը , և այլն :

Ե . Առեւտրական աշխարհագրութիւն ու վիճակագրութիւն : Արով վաճառականը կը սորվի թէ որո՞նք են ամէնէն կարեւոր շահաստանները , մէջի բնակչաց սովորութիւնները , գործածած նիւթերնին , երթեւեկութիւն յարմար ու կարճ ճամբաները , և այլն :

Զ . Վաճառականութեան մասնաւոր պատմութիւնը , որով կը սորվին թէ երկրի վրայ ինչ առեւտրական յեղափոխութիւններ եղան , ու ինչ պատճառներով ազգաց որ մէկին վաճառականութիւնը ծաղկեցաւ ու որ մէկինը ինկաւ , և այլն :

Է. Ղարտարարութեամբ տնտեսութիւն (էքօնօմի էնտիւսթուիէլ) : Լսով ալ վաճառականը կը սորվի , Ա. ամէն կարգ ճարտարութեան ինչպէս սկսել ու ծաղկիլը , արդի վիճակը ու անոնց ամէն մէկին մէջ գործածուած մեքենաներուն ազդեցութեանը օգուտը , և այլն : Բ. Քաղաքական տնտեսութիւն վերաբերեալ խնդիրները . ինչպէս են , հասրտութիւն հաստման , բաժանման ու սպառման վերաբերեալ խնդիրները , մաքսերը առեւտրական դաշինքները , փոխերը , հարկերը և այլն :

Ը. Առեւտրական իրաւագիտութիւն : Լսով ալ կը սորվի ամէն վաճառական իր և ուրիշ ազգերուն առեւտրական օրէնքները , իրաւունքը ու արտօնութիւնները . առեւտրական դատերու ու ծանր խնդիրներու մէջ , և մանաւանդ ազգաց իրաւանցը (տուօտէ ժան) վրայ դատումներ ընելու և վճիռ տալու կարող կ'ըլլայ :

Թ. Պիտան նկարչութիւն և նկարագրական երկրաչափութիւն :

Որով ալ ամէն վաճառական կարող
կ'ըլլայ շինել տալու ապրանաց ձեւե-
րը հնարելու, տեսածին վրայ դա-
տում ընելու ու ճարտարարուեստա-
կան շինուածքներն ու մեքենաները
սորվելու :

Ժ . Ազգային և օտար դպրութիւն
(լիթէռագիւռ քօնփառէ) : Վաճա-
ռական մարդը՝ ընկերութե մէջ պիտ-
ուական ու գործունեաց անդամ մը ըլ-
լալուն՝ հարկաւ ազգային կամ քաղա-
քական ժողովքներու մէջ պիտի մտնե-
լլէ, պատուաւոր ու գիտուն մար-
դոց հետ տեսնուի, անոնց խօսածին
պատասխան տայ առնէ, ուստի 'ի
հարկէ ինք ալ կրթեալ ու գիտուն պի-
տի ըլլայ, այսինքն վաճառականը պէտք
է որ պատմագէտ ու գրագէտ ալ ըլ-
լայ . անոր համար հիմակու վաճառա-
կանական դպրոցներուն մէջ ազգային
և օտար դպրութիւնն ալ վաճառակա-
նի մը ուսմանց հարկաւոր մէկ մասը
սեպուած է :

ԺԱ . Բնալուծութիւն ու բնաբա-

նութիւն : Վ՝ աճառականը պէտք է որ
այս երկու կարեւոր ուսմանց ըսկըզ-
քունքներն ալ սորովի , որով կարող ըլ-
լայ , վաճառքներուն գոյները՝ նիւթե-
րը բաղադրուածիւնները՝ անոնց վրա-
յօք եղած խարդախուծիւնները հաս-
կընայ , անոնց ամէն մէկին պահուե-
լու կերպերը սորովի , գիներնուն սղու-
թիւնն ու աժանութիւնը դատելու
կարող ըլլայ , և այլն :

ԺԲ . Բնագիտութիւն : Վ՝ աճառա-
կանը պէտք է որ քիչ մըն ալ բնասա-
տում (նաթիւռալիստ) ըլլայ , որով
ոչ միայն առնելու ծախելու նիւթե-
րը գիտնայ , այլ և անոնք ուրկէ կը
բուսնին , անոնց ո՞ր տեսակը աղէկ է ,
յատկութիւննին ի՞նչ է , ի՞նչ բանի կը
գործածուին և այլն , գիտնայ :

ԺԳ . Վիտութիւն փոխանակագ-
րոց և դրամափոխութեան (լաշանժը) :
Լ՝յս գիտութիւններով ալ վաճառա-
կանը կարող կ'ըլլայ իր մատակարարած
ու ընդունած փոխանակագրոց կորուս-
տըն ու վաստակը կարգաւոր հաշիւ-

ներով գտնալ, առած ու տուած դը-
րամներուն արժողութիւնը հասկընալ,
ամէն մէկ վաճառատեղեաց մէջ անոնց
ճիշդ գինը սորվելով շահով տալ առ-
նել, և այլն :

ԴԴ. Համարողութիւնն ու սօմա-
րագիտութիւնն : Համարողութիւ-
նով վաճառականը կարող կ'ըլլայ, խոր-
հած գործքերուն թէ բարոյական և
թէ նիւթական միջոցները չափելու,
այն խորհուրդներուն կատարմանը
պէտք եղած դրամագլուխն ու ժամա-
նակը որոշելու. կարճ խօսքով, այս
գիտութիւնովն է որ վաճառականը իր
գործքերը կը խորհի, կը կատարէ կամ
կատարել կուտայ :

1 Այս երկու կարգ հմտութիւնները ամանք
չափ անգամ իրար կը շփթեն, բայց իրարմէ զատ-
ուելին խիստ հարկաւոր է : Համարողութիւնը ըսելով
կ'իմանամ անանկ խառն հմտութիւն մը՝ որ տես-
չութենէ (ատմինիսդռաթիօն) տնտեսութենէ (էքօ-
նօմի) և գանձական (ֆինանս) հմտութիւններէ կը
բաղկանայ : Իսկ Կատարողութիւնը՝ առեւտրական
գործողութեանց յիշատակը կարգով արձանագրելու
գործնական արհեստն է :

Տօմարագիտութիւնով ալ վաճառականը կարող կ'ըլլայ կարգաւոր հաշիւներու միջոցով առեւտրական ամէն մէկ գործողութիւնները գրի տակ առնելու, որոնց յիշատակը անկորուստ մնալով՝ իր վիճակը իրեն կը ճանչցունեն և ուրիշ նոր գործողութիւններու ձեռք զարնելու կամ չի զարնելու իրեն առաջնորդ մը կամ խրատատու մը կ'ըլլան :

Վաճառականի մը պէտք եղած ուսմանցը վրայ այսչափ երկար խօսելուս պատճառը՝ ուրիշ բան չէ, այլ կարող ըլլալ ընթերցողիս հարցունելու նախ, թէ վաճառական մը այսքան ընդարձակ ու ազնիւ ուսմունք սորվելէն ետեւ, ի՞նչպէս կրնայ ազգատեաց ուսումնատեաց ու շահախնդիր ըլլալ. ի՞նչպէս կրնայ ազգային գպրութիւնը ատել, չի մշակել, երբոր նոյն իսկ ազգային ու օտար ազգաց գպրութիւնը՝ իրեն արհեստական ուսմանը հարկաւոր մէկ մասը սեպուած է : Յիրաւի շատ աններելի ան-

տեղութիւն է կարծելը թէ օրինաւոր վաճառականութիւնը (և անշուշտ ես ալ վաճառականութեան կամ որ և իցէ ուրիշ արհեստի մը վըրայ խօսած ժամանակս՝ անոր օրինաւոր եղածը կը հասկընամ և ոչ թէ անոր մէկ նմանութիւնը կամ ստուերը) մարդուս սիրտն ու միտքը կը գրաւէ շահախնդրութեամբ , անոր զգացումներն ու խորհուրդները կը պաղեցընէ , երբոր փորձով գիտենք որ անկէ սլահանջուած ուսմունքները երկաթնանգամ կը կակուղցընեն :

Վաճառականի մը պէտք եղած ուսմանցը վրայ այսքան երկարօրէն խօսելուս մէկ պատճառն ալ այն է որ ընթերցողիս կարող ըլլամ հասկըցընելու որ օրինաւոր վաճառական առայժմ խիստ քիչ կայ մեր մէջը : Թէպէտ իրաւ է որ մեր երկրի մարդիկը արուեստից ու գիտութեանց տեղեակ չըլլալնուն համար (և ոչ թէ բնական յարմարութիւն ունենալնուն համար , ինչպէս որ ծուռ կերպով մը կը կար-

ծուի) աւելի առուտութի զբաղեալ
են քան թէ երկրագործութեան ու
արուեստից, բայց սովորաբար շատե-
րուն ըրած վաճառականութիւնը՝ մօտ
տեղէ մը վաճառք գնել ու մօտագոյն
տեղեր խրկել, հակով (տէնկ) առնել
ծրարով ծախել, ու ծրարով առնել
կանգունով ծախելէ ուրիշ բան չէ.
կամ շատ շատ ըրածնիս արեւելեան
վաճառականութիւն մըն է, որ Քի Քիւն
վաճառք առնել ծախել ըսել է, ու
Լըրոսպայի վաճառականութեան միւս
անհամար գործողութիւններէն զուրկ
է. վասն զի իր տգէտ վիճակին մէջ
անկարող է այնպէս շահաբեր գործ-
քերու ձեռք ղարնելու. ուստի մեր
երկրի բնիկ մարդոց շատին վաճառա-
կանութիւնն ալ օրինաւոր վաճառա-
կանութեան սպառն է: Ընոր համար
պէտք չէ որ մենք մեզ կատարեալ վա-
ճառականներ կարծելով ինքզինքնիս
խաբենք և ուրիշներուն ալ առիթ
տանք մեզ ծաղրելու. և ետքը երբոր
կը տեսնանք, որ ըրած նեղ ու անկա-

Իսն վաճառականութիւննիս՝ ոչ մեզի
 առատ պտուղ մը կուտայ և ոչ ուրիշ-
 ներուն մեծամեծ օգուտ մը կ'ընէ ,
 չելենք այն ժամանակն ալ վաճառա-
 կանութեան ճօխ ու ազնուական ար-
 հեստը վար զարնենք ու մեր աղգին
 բնաւորութեանը անյարմար դատենք :
 Ազգ մը՝ իր բնաւորութեամբը չէ որ
 վաճառական կամ կրնայ ըլլալ կամ չի
 կրնար , այլ իր վրայ ազդած պարագայ-
 ներն են (զօրօրինակ , հմտութիւն ,
 ծովեղերեայ բնակութիւն , յարմար
 ճամբայներ , նաւահանգիստներ և այլն)
 որ զինքը այս կամ այն ճարտարութեան
 ձեռնամուխ կ'ընեն : Այլը պէտք չէ
 որ 'ի բնէ վաճառական ծնի , ինչպէս
 որ բանաստեղծ , ճարտասան , պատ-
 կերհան ըլլալու համար պէտք է : Ան-
 ռովմայեցիք՝ իրենց յիշատակը ետքի
 գալիք մարդոց ահարկու ու փառա-
 ւոր ընելու համար՝ գրած պատմու-
 թիւններնուն մէջ շատ ատեն սուտը
 իրաւին խառնելով՝ իրենց պատերազ-
 մով յաղթած ժողովուրդները՝ իրօք ե-

շածէն առիւթ բաղմամբիւ ու հզօր ցը-
ցուցած են, որով անոնց վրայ ստա-
յած յաղթութիւննին՝ իրենց քաջու-
թեանը և ուժին աւելի մեծ ապա-
ցոյց մը ըլլայ, ասանկ ալ հիմայ մենք
պէտք չէ որ տարապարտ փառքի մը
կամ որ և իցէ ծածուկ կամ յայտնի
նպատակի մը համար՝ ինքզինքնիս և
ուրիշները հաւատացունել ուղենք
թէ օրինաւոր վաճառականութիւնը
մեր մէջը ծաղկած է, բայց մենք ՚ի
բնէ յարմար չըլլալնուս ուրիշ օրինա-
ւոր վաճառական ազգաց պէս միան-
գամայն մեծասիրտ, վեհանձն, ազգա-
սէր և այլն ալ եղած չենք:

Աստի մենք մեղանշած չենք ըլ-
լար երբոր ազգերնիս գիւրակեցիկ ը-
նելու համար ճարտար ու վաճառա-
կան ըլլալու յորդորենք, միայն թէ բա-
ւական է որ Գիպոնէնէն ալ խրատով,
գիրքով ու մանաւանդ անձնական օ-
րինակներով յորդորեն ազգայինները
որ գանձած հարստութիւննուն վրա-
յօք շահախնդիր, կծծի, զեղխ, ու

անիրաւ չըլլան . կամ որ նոյնն է , հա-
րըստութիւնք ինչ բանի համար սահ-
մանութիւն եւն նէ սորվեցընեն , որ ա-
նոնք ալ ուղիղ կերպովը գործածեն ,
Լւն ժամանակը կը նայինք , որ ճար-
տարութիւնն ու վաճառականութիւ-
նը մեր ազգին համար ալ ոչ ամուլ
կ'ըլլայ՝ ոչ սակաւածին . այլ ինչպէս որ
ուրիշ ազգաց համար ազնուական ծը-
նունդներով բաղմածին եղեր է , ու
անոնց քաղաքականութիւնն ու բանա-
կանութիւնը զարգացուցեր է , նոյն-
պէս ալ մեր ազգին համար մայր ամե-
նայն բարգաւաճանաց կ'ըլլայ . վասն
զի , վաճառականութիւնը հողեղէն
մարդու մը պէս նախապաշարում ,
խտրութիւն , կիրք , կամք , չունի ,
մարդահաճութիւն , վրէժխնդրու-
թիւն ընել չիտէ , հայոց ալ կը յար-
մարի , հռոմին ալ , հրեային ալ ,
հեթանոսին ալ , հոլանտացիին ալ . ոչ
պաղէն կը վախնայ ոչ տաքէն . միայն
թէ բաւական է որ իր հետ տեսնը-
վել ուղղը՝ իր լեզուէն հասկընայ , իր

քով ապրեցընել ուղողը՝ անոր պէտք
եղած սնունդը ունենայ ու տայ :

Աս փորձերով համոզուեր եմ, որ
աղգ մը հանգիստ ընելու համար աշ-
խատելու է՝ որ մէջերնին ճարտարու-
թիւնը ծաղկի. ժողովուրդը ծուլու-
թենէ փախչի՝ որ դիւրակեցիկ ըլլայ,
միտքը լուսաւորելու է՝ որ աշխատու-
թիւնը անպտուղ չըլլայ. բարքը ուղ-
ղելու է՝ որ աշխատութեամբ վաստը-
կածնին գէշ ճամբով կամ զուր տեղը
չի վատնեն : Այլ կողմէն որչափ որ հա-
րստութեան ու դիւրակեցութեան
գէմ կեղծաւորութիւններ ու նախա-
պաշարումներ կայ, բոլորին հետ ալ
մարտնչելու հերքելու ջնջելու է : Այց
մէկալ կողմէն ալ ջանալու է ամենայն
փութով՝ որ ընչասիրութիւնը իր սահ-
մանէն չելլէ, իր նպատակէն չի խոտո-
րի, մարդուս սիրտն ու միտքը այն աս-
տիճան չի գրաւէ որ հարստութիւնք
միմիայն հեշտութեան գործիք մը հա-
մարեն ու հարուստ եղողը միմիայն
աս աշխարհի մէջ վաստըկելու, ու-

տելու , խմելու ու հեշտանալու հա-
մար ծնած կարծէ : Յիշեցունելու ենք
միշտ որ եթէ հարստութիւնք իրենց
սիզենական վախճանէն հեռանան ,
պատշաճ ասորուստ մը ու վայելք մը
տալէն , բարեգործութեան գործիք
մը ըլլալէն կը հեռանան , ամէն գէ-
շութեանց աղբիւր կրնան ըլլալ , մար-
դուս բաւականասիրութիւնը կրնան
կորսընցընել ու հոգեւորէն պաղեցը-
նելով մարմնասպաշտ ընել : “ Այլ
” շահավաճառ մեծ աստուածապաշտու-
” թիւնն է՝ բաւականութեամբ հան-
” դերձ . զի ոչ բերաք ինչ յաշխարհ
” և ոչ տանել ինչ կարասցուք . այլ ու-
” նիմք կերակուր և հանդերձ . և այ-
” նու շատասցուք : Իսկ որ կամինն մե-
” ծանալ՝ անկանին ’ի փորձութիւն և
” յորոգայթ , և ’ի բազում ցանկու-
” թիւնս անմիտս և միասակարս . որք
” ընկըղմէն զմարդիկ ’ի սատակումն և
” ’ի կորուստ , զի արմատ ամենայն չար-
” եաց արծաթասիրութիւնն է . ու
” բում ոմանց ցանկացեալ վրիպեցան

” ի հաւատոցն , և զանձինս արկին
 ” Ընդ բազում ցաւօք (Ա . ՏԻՏ . 4Լ .
 ” 2-6) ” :

Նմանապէս պէտք է միշտ յիշեցը-
 նենք , որ որչափ մարդս խելք թափէ ,
 հնարքներ գտնայ հարստանալու և զին-
 քը հանգիստ ապրեցընելու աշխատի ,
 տակաւին ինք բանի մը կարող չէ , այլ
 ամէն յաջողութիւն Աստուծմէ կու-
 գայ , այն հարստութիւններն ու վա-
 յելից բոլորն ալ Աստուծոյ պարգեւն
 է որ ուզէ կուտայ ուզէ կ'առնէ :

“ Տէր աղքատացուցանէ և տէր մե-
 ” ծացուցանէ . խոնարհեցուցանէ և
 ” բարձրացուցանէ . կանգնէ յերկրէ
 ” զտնանկն և յարուցանէ զաղքատն
 ” յաղբեւայ (Ա . ԹԻՄ . Բ . 7) : Քանզի
 ” ամենայն մարդ՝ որում ետ նմա մե-
 ” ծութիւն և ինչ , և իշխան արար ըզ-
 ” նա ուտել ի նոցանէ և առնուլ ըզ-
 ” բաժին իւր , և ուրախ լինել ի վաս-
 ” տակս իւր , այն պարգեւ Աստուծոյ
 ” է (Աւակ . Ի . 23) : Սեծատանց որ
 ” են յայսմ աշխարհի պատուէր տա-

” Զիր՝ մի հպարտանալ և մի յուսալ ՚ի
 ” մեծութիւնն սնոտի , այլ յԱստուած՝
 ” որ տայ մեզ զամենայն առատապէս ՚ի
 ” վայելել , զբարիս գործել և այլն (Ա .
 ” ՏԻՏ . 4Լ . 2 . 17) ” :

Ուստի չեմ վարանիր ըսելու որ
 երբոր մէկը կը տեսնեմ որ աշխատեր
 հարուստ եղեր անոր աղէկ գործա-
 ծութիւնը գիտէ ու Տէլի Տը Կարօք լէ ,
 անտարակոյս այն մարդը երջանիկ է ,
 որչափ որ հնար է այս անցաւոր աշ-
 խարհին մէջ ըլլալ : Բայց երբոր տես-
 նեմ որ իր հարստութեանը մէկ մասն
 ալ ուրիշ կարօտներու համար կը ծա-
 խէ , ու անանկով իր նմաններուն թըշ-
 ուառութիւնը թեթեւցընելու ու մո-
 լութիւնները բուժելու կ'աշխատի ,
 անշուշտ այն մարդն ալ իր ազգին ե-
 րախտագիտութեանը արժան քաղա-
 քացի մըն է կ'ըսեմ , ու ճննդեան երկ-
 րին ալ իրաւամբք փառքը կրնայ սեպ-
 ուիլ :

Կարճ խօսքով ես կը ցանկամ որ
 պզգակիցներս հարուստ ու մեծատուն

ըլլան Աբրահամու , Ղովտայ , Իսահակայ , Յակոբայ և Յովսէփայ պէս , և ոչ թէ Աբրանայ , Լսաւայ , Նաբաղի , ու Համանի պէս : Նմանապէս կը ցանկամ որ եթէ հնար է նէ ամէն գիտուն Սողոմոնի պէս փիլիսոփայ ըլլայ . այսինքն , նախ վաճառականութեամբ հարստանայ՝ մարդու կարօտ չըլլայ , ու ետքը փիլիսոփայութիւն քարոզելու ելլէ , և ոչ թէ շնական փիլիսոփայներուն պէս վաստըկելու կարող եղած ժամանակը բերանը հովին բանայ , ու յետոյ երբ որ ժամանակը անցնի՝ ամբշնալէն կամ յուսահատութենէն անբան կենդանիի մը պէս ապրիլը փիլիսոփայութիւն սեպէ : Եւ այս փափաքըս ալ անհնար բան մը չըլլալը Եւրոպայի հիմակու փիլիսոփայները ու գիտունները աղէկ մը հաստատած են իրենց օրինակովը , որոնց շատը՝ գործարաններու և առուտուրի տէր մարդիկ են :

Տեսնենք հիմայ քաղաքական տընտեսութեան գիտութիւնը կրնայ մի

այս կրկին աղէկութիւնը մեղի տալու ,
այսինքն , Ա . անոր ցրցուցած ճամբու-
վը վաստըկուած հարստութիւնք կրը-
նան մի ժողովուրդին բարոյականին
օգնել . Բ . անոր ցրցուցած ճամբովը
հարստանալէն ժողովուրդին մտաւո-
րական զարգացումն ալ իրօք կը յա-
ռաջանայ մի :

Արդ , ի՞նչ կը սորվեցունէ քաղա-
քական տնտեսութիւնը . — արդար
ճամբով հարստանալ : — Ո՞րն է հա-
րըստանալու բնորած արդար ճամբան .
— աշխատութիւնը : Քաղաքական տըն-
տեսութիւնը մեղի կը սորվեցունէ
նախ , որ հաստման ամենահարկաւոր
պատճառներուն մէկը աշխատ-
անց անոր կամ հաստում չըլլար ,
կամ եղածն ալ կապուտ կողոպուտ
կ'ըլլայ , որ ստացողին չօգնելէն ետեւ
բարքն ալ կ'աւրէ տակն ու վրայ կ'ը-
նէ , ինչպէս երբեմն սպանիացւոց ու
հռովմայեցւոց պատերազմով ու յա-
փըշտակելով ձեռք բերած գանձերը
ըրին : Ասանկով քաղաքական տնտե-

սութիւնը ծուլութենէ ու յափշտա-
կելէ փախչել կը սորվեցընէ , ուրկէց
անհնարին մեղքեր ու չարութիւններ
կը ծագին : Աստի քաղաքական տըն-
տեսութիւնը կը սորվեցընէ ալ թէ ո-
րո՞նք են աշխատութեան նիւթ տա-
լու աղբիւրները , և ասոնք ի՞նչ կեր-
պով բանեցընելու է որ աշխատողին
ջանքը բեղմնաւորելով հասարակութե-
մեծամեծ բարիք ծագին , Արկրորդ ,
կը սորվեցընէ թէ հաստման երկրորդ
էական պատճառը Դրամագլխիւն էն . և
ասոնք ալ խնայութեամբ կը դիզուին .
ասով ալ մարդիկ ժողովարարութեան ,
նախատեսութեան , բարեխառնութե-
ն ու համբերութեան յորդորելով՝ ան-
կարգութենէ ու ցոփութենէ ծագած
չարեացը առջին կ'առնէ : Ասոր ալ
գոհ չըլլալով՝ կերպ կերպ ընկերութիւ-
ներ ու խնայութեան գանձանակներ
ալ կը հիմնէ , որ ասորմէ փաղը չի մըտ-
մըտացող աղքատին ջնջին խնայուած-
քը ձեռքէն առնելով ու շահովը հոն
դիզելով ժամանակէ մը ետեւ աւուր

սլարէնի կարօտ գործաւորը գործաւոր
տան տէր ընչեղ կ'ընեն : Երբորդ ,
հաստման միւս էական պատճառը մար-
դուս նի-լական ու իմացական կարող-նի-ն
ները սեպելով մարդուս առողջութեա-
նը վրայ հոգ տանել կը սորվեցընէ , ու
մտաւորական կարողութիւններն ալ
վարժելու ու զարգացունելու համար
դպրոցներ ու գրատուններ կը բանայ ,
արուեստից ու գիտութեանց ճեմա-
րաններու ընկերութիւններ կը հիմնէ ,
արհեստաւորներուն խրախոյս տալու
համար հաստած գործքերնին հրա-
պարակաւ վարպետ մարդոց դատմա-
նը կը յանձնէ , ու արժանաւոր եղու-
ղին պատիւ ու վարձք կուտայ , ու ա-
սանկով ժողովուրդը հարուստ ըրած
ժամանակը միանգամայն գիտուն ու
փիլիսոփայ կ'ընէ : Չորրորդ՝ ճարտա-
րութիւնը ու վաճառականութիւնը
զարգացընող ամէնէն գլխաւոր պատ-
ճառներուն մէկն ալ ազատութիւնը
սեպելով՝ բոլոր խոչն ու խուժը կը
վերցընէ , արուեստագիտաց միաբա-

նութիւնները (քօռփօռասիօն) ար-
ուեստապետութիւններն (ժիւռանտ)
ու մենավաճառութիւնները կը բառ-
նայ, մաքսերուն տուրքերը կը թե-
թեւցունէ, կամ բոլորովին կը բառ-
նայ իրաց պարագայներուն նայելով.
կարճ խօսքով՝ որչափ հնար է նէ կը
դիւրացնէ ու կը շատցնէ մարդուս
ապրելու հնարքները: Հինգերորդ,
կառավարութիւններուն իրենց եկամը-
տիցը աղբիւրները ու ծախուցը բնու-
թիւնը սորվեցնելով հարկահանու-
թիւնները կարգի կանոնի տակ կը ձը-
գէ. որով ժողովուրդը անիրաւ ու ծա-
նըր հարկերու տակ չի հեծեր: Վեց-
երորդ, թէ նիւթական և թէ մտա-
ւորական վաստակոց մէջ ստացուածոց
սեփհականութեան իրաւունքը խո-
հեմ երկիւղածութեամբ մը անդրժե-
լի պահել կը սորվեցնէ. որով թէ մը-
տօք և թէ ընչիւք հարուստ ու մեծ
մարդոց թիւը ու տեսակը կը շատնայ,
հասարակութիւնը թէ մտքին և թէ
մարմնոյն սնունդ կը գտնէ ու կը քա-

ղաքականի : Նօթներորդ , որովհետեւ
քաղաքական տնտեսութեան նպատա-
կը ժողովուրդին հանգստութիւնն է ,
ուստի աղգի մը աղքատնալու պատ-
ճառները մեծ արթնութեամբ ու
ջանքով սորվելով՝ մէկ կողմէն միշտ ա-
նոնք չորցընելը կը նայի , ու միւս կող-
մէն ալ հիւանդանոցներ , բարեգոր-
ծական ընկերութիւններ , ծերանոց-
ներ , ու անկարանոցներ հաստատե-
լով , որքը՝ այրին՝ ծերը՝ հիւանդը՝ ան-
կարը ու օտարը կը ժողվէ , կը կերակրէ ,
կը հագուեցընէ կը բժշկէ , ու կը կրթ-
թէ : Վերջապէս ծառային ու տիրոջը ,
գործաւորին ու ձեռնարկուին փոխա-
դարձ առնչութիւնները կարգի կանո-
նի դնելով , սեփական պարտքերնին
ու իրաւունքնին ճանչցունելով ու
վարձքերնին կարգի դնելով մէջերնին
գաշնակութիւն ու միաբանութիւն կը
հաստատէ , շատ գթութիւններ կը
բառնայ , կարճ խօսքով՝ շահախնդրու-
թեան չի թողուր որ անզուսպ մնալով
կարօտութեան ու տկարութեան վրայ

բռնանայ : Ո՞ր մէկ օգուտը ըսեմ այս
 գիտութեան : Այս գիտութիւնը՝ ազ-
 գի մը քաղաքականութեան միակ հը-
 նարքն է : « Քաղաքական և բարոյա-
 յ կան գիտութեանց շատերուն վրայ
 յ ալ լոյս կը ցածեցնէ : Ո՞ր որ այս
 յ գիտութեան վրայ ամենեւին տեղե-
 յ կութիւն չունի , պատմութեան , օ-
 յ թէնսդրութեան ու բարոյականու-
 յ թեան ալ աղէկ մը տեղեակ չի կըր-
 յ նար ըլլալ » : (ՇԱՌԼ ՔՕՆԴ)

Կարճ խօսքով քաղաքական տնտե-
 սութեան գործքերը մէկիկ մէկիկ քըն-
 նելով կը հասկըցուի , որ անիկայ՝ նիւ-
 թական բարիք իբր լախճան մը չի սե-
 պեր այլ շատերուն երջանկութեանը
 կամ գոնէ վիշտերնին թեթեւցընելու
 առիթ մը : Այս տեսութեամբ անհը-
 նար է որ քաղաքական տնտեսութիւ-
 նը՝ բարոյականի հզօր օգնական մը չըլ-
 լայ : « Որչափ առաւել գիտութիւն
 յ ները տարածին , այնչափ աւելի լաւ
 յ պիտի հասկըցուի , որ բարոյականի
 յ ամէնէն հզօր օգնականը քաղաքա-

» կան տնտեսութիւնն է » (Ճ. Տ Ռ Օ Ձ)

Թէպէտ հատուածս երկայն եղաւ, բայց կ'աղաչեմ ընթերցողներուս որ քիչ մըն ալ ներեն, որպէս զի, խնդիր մըն ալ կայ այս տարուան արշալոյսին հովերովը վրանիս ցրուած, ան ալ լուծեմ ու հասկա թէ լռեմ:

1797 ին Վաղղիոյ բարոյական և քաղաքական գիտութեանց Ակադէմիին իր ազգին գիտուններուն աս խնդիրը առաջարկեց. Ժողովո՛րդ մը Բարոյական Ենթո՛ւն յիշեցները որո՞նք են. և այս կարեւոր նիւթին վրայ աղէկ ճառ մը գրողին ալ վարձք խոստացաւ: Ուստի աս ան սկըսան բան գրել: Բայց չի գիտեմ խնդիրը առաջարկողին մեղքէ՞ն մի ըսեմ, հրատարակողին դժբաղդութենէ՞ն է մի ըսեմ, այս կարեւոր խնդրին վրայ գրուածներուն շատը փեղջեղ բաներ եղան, ու վերջապէս այս կերպով լուծուեցաւ:

Առաջին անգամին ներկայուած ճառը Ակադէմիին գոհ չի կրցաւ ընելու, ուստի նորէն խնդիրը առաջար-

կեց : Բայց այս անգամին խնդիրը այս-
պէս փոխեր էր . Ժողովո՛ւրդ ճշ Բարոյա-
կան ընէլո՛ւսանմանադրո՛ւթիւնները որո՞նք էն :
Պրուած ճառը կրկին անգամ չի հաւ-
նուեցաւ , ուստի Ա'կադէմին խնդիրը
երրորդ անգամ առաջարկեց : Բարե-
բաղդաբար ճառերնին չի հաւնուող
մարդիկ , խնդիրը նորէն լուծելու չե-
լան՝ վասն զի , շատ հաւանական էր
որ գրածնին դարձեալ անհամ բաներ
պիտի ըլլային ու Ա'կադէմին ալ պիտի
զղջար ասանկ խնդիր մը առաջարկե-
լուն , ու Ժողովուրդն ալ զուր տեղը
պիտի ձանձրանար ու հոգնէր գըր-
ուած ճառերուն միտքը հասկընալու
աշխատելով : Ինչ և իցէ այս երրորդ
անգամին երեւելի տնտեսականներէն
Ա' հեղինակը (որուն իմաստութիւ-
նը ու հմտութիւնը այնպէս կը փայլի
իր գրուածքներուն մէջ , որչափ որ
իր բարեպաշտութիւնը ու առաքի-
նութիւնը կը փայլի իր գործքերուն
մէջ) ելաւ ճառ մը ներկայացուց , ու
րուն իմաստին նայելով , աղգի մը բա-

բոյականը ուղղելու և բարօրութիւնը
հաստատելու ամէնէն յարմար գիտու-
թիւնը՝ քաղաքական տնտեսութիւնը
ըլլալը հաստատեր էր : “ Այլ որ (ըսեր
” էր) քաղաքական տնտեսութեան վը-
” րայ անանկ գիրք մը գրէ՝ որ հասա-
” րակաց դպրոցներուն մէջ դաս տըր-
” ուելու յարմար ըլլայ , մինչեւ էն ըս-
” տորին գործակալներուն , շինական-
” ներուն ու արհեստավորներուն հաս-
” կընալի ըլլալու չափ ալ պարզ ըլլայ ,
” այն մարդը իր հայրենեացը բարե-
” րար կ’ըլլայ ” :

Այդչա՛կ համոզուեր էր (ինչպէս
որ հիմակ ալ բոլոր երեւելի քաղաքա-
գէտներն ու փիլիսոփայները) որ մին-
չեւ քաղաքական տնտեսութեանը ըս-
կըզբունքները ժողովուրդին մէջ շա-
տերուն ծանօթ չըլլայ՝ ազգաց իրական
օգուտ մը չի կրնար ընել : Անոր հա-
մար այս գիտութեանը վրայ ընդար-
ձակ գիրքեր հրատարակելէն ետեւ ,
1815 ին հարց պատասխանիի ձեւով
համառօտ մըն ալ հրատարակեց հա-

սարակ ժողովուրդին համար . ու ան-
կէ ետեւ շատ երեւելի տնտեսական-
ներ ալ ուրիշ գրուածքներ հրատարա-
կեցին , որոնց մէջ ամենէն պարզ ու
միանգամայն վարդապետութիւնը կող-
մանէ ողջ եղածը յ. Տաօղ հեղինա-
կին Սիլվէո-նի Վիտո-լիան Հարսպո-
լիանց անուամբ հրատարակածն է , որ
նոր սկըսողի մը շատ յարմար կու-
գայ :

ՀԱՏՈՒԱԾ ԻԹ.

Վերջաբանութիւն :

ՆԱԽԸՆԹԱՅ հատուածներով բա-
ւական հասկըցանք թէ ի՞նչ է հարըս-
տութիւնը , ո՞ւր գտնալու է և ի՞նչ
հնարքներով ձեռք ձգելու է . և թէ ի՞նչ
մտօք վաստրկելու և գործածելու է
որ մեղաց գործիք մը չըլլայ , և այլն :
Իսկայ ինչպէս որ Տիլ Տիլ ըսելով բե-
րաննիս չի քաղցրանար , առանկ ալ
Գանձ Գանձ ըսելով չենք կրնար գանձուց

տէր ըլլալ, մինչեւ որ չաշխատինք ու
զանիկայ իր ծածկեալ տեղէն վեր չի
հանենք : Այլ որովհետեւ արդար ճամբ
բով հարստանալու ու դիւրութեամբ
ապրելու համար սոսկ աշխատութիւն
նը բաւական չէ, այլ անոր հետ մէկ
տեղ բարի վարք ալ պէտք է, որ
ձեռք բերուած բարիք զուր տեղը չի
վատնուին, ուստի, կարծեմ անտեղի
չըլլար, թէ որ այս տեղեկութիւններ
ըը հետեւեալ առաձներով ու վճիռ
ներով վերջացունեմ. որպէս զի, անոնց
համառօտ ու ազդու իմաստները՝ ըն-
թերցողին մտքին մէջ տպաւորուելով
անոր յիշողութեը միշտ ներկայ գըտ-
նուին ու անոր վարքին սաւաճնորդ մը
ըլլան. վասն զի, վարուց սխալները մի
միայն բարոյական տարւոքերը չի ճանչ-
նալէն յառաջ չեն իգար, այլ շատ
անգամ, վարուց կանոններուն անցա-
ւոր մոռացութենէն :

Յիմար մարդուն հաշիւը միշտ պա-
կաս կուգայ :

Նախ դուն քեզի բարեկամ եղի՛ր՝

որ ետքն ալ ուրիշները ըլլան :

Ներկայ վիճակէս ալ գէշը չըլլար մի ըսեր :

Խորատուիլ չուզողը՝ օգնութիւն ալ չի կրնար առնել :

Կուզե՞ս որ ինչ պիտի ըլլաս գիտնաս , մըտմըտա նայէ թէ ասկէ առաջ ինչ եղար :

Աս աշխարհի մէջ նեղութիւն քաշել չուզողը՝ պէտք է որ աշխարհք ալ չի գայ :

Ինքզինքին բարեկամ չեղողը՝ ուրիշին ալ չի կրնար ըլլալ :

Ամէնէն ստորին աստիճանն ալ յուսալու տեղ ունի . ինչպէս որ ամէնէն բարձր աստիճանն ալ վախեր ունի :

Աշխարհի մէջ իրեն բարեկամ մը չունեցողը՝ անկէ (աշխարհքէն) ձգէ երթայ ալ նէ կ'ըլլայ :

Սատրգ կրակը խոթէ ու Բաշտէր ըսէ :

Երեք անգամ տունէ տուն փոխուելիք կրակի մը տուածի չափ մնասա-

կար է :

Այնք բնաւ երբէք կարծածնուս
չափ երջանիկ կամ թշուառ եղած չու-
նինք :

Ով որ առաջքը չի նայիր՝ ինքզինքը
եւս կը գտնէ :

Աստանան երբոր կը նայի որ իր վը-
րան դռները գոցեր են եւս կը դառնայ :

Վեզ փորձութեան չի տանելու
համար աստուծոյ աղօթք ընելէդ ե-
տեւ նայէ որ դուն ալ քեզ ձեռօքդ
չի ձգես փորձութեան մէջ :

Գինովութիւնը մարդս ինքզինքէն
դուրս կը հանէ ու տեղը անասուն մը
կը ձգէ :

Փորձ ըլլալու դպրոցը խիստ սուղ
է , բայց յիմարները անկէ ուրիշ տեղ
բան չեն կրնար սորվիլ :

Անգիտութիւն եղած յանցանքները
ներելի են , թէ որ նոյն իսկ անգիտու-
թիւնն ալ ներելի ըլլայ :

Քու յանցանքներդ միշտ յիշելով
ուրիշներունը մոռցիր :

Թէ որ ամէն մարդ մէյ մէկ բան

շտկէ , ամէն բան շտկուած կ'ըլլայ :

Ատութեամբ վաստըկուած վարկը՝
(իթիպար) մինչեւ ճշմարտութիւնը
յաջողի նէ միայն կը տեւէ :

Պէշին ներելը՝ աղէկին մնասելէ :

Համբերող ու չափաւոր ըլլալէն
բնաւ չի զղջացուիր :

Վատաւորութիւնը գնողը՝ արդաւ
րութիւնն ալ հարկաւ կը վաճառէ :

Արդավարութիւն չունեցողը՝ գո-
նէ անոր տեղը շատ մեծ արդիւնք
պէտք է որ ունենայ :

Ամէն օր միօրինակ փառաւոր հագ-
նողը՝ կիրակի օրն ալ ցնցոտիք (հին
լաթեր) կը հագնի :

Ամէն բան աղէկ է թէ որ յարմա-
րի :

Կարգաւոր տան մը մէջ ամէն բան
շուտով կը պատրաստուի :

Բարկութիւնն ու շտապը (աճե-
լէ) բարի խրատը կը խափանեն :

Անգործ ըլլելը՝ սատանային գոր-
ծարանն է :

Օղլ երիտասարդութիւնը կարօտ

ծերութիւն մը կը բերէ :

() րը մէկ փարան՝ սարին ինը ղու-
րուշ կ'ընէ :

Ատենին մէկ կարկըտանը՝ ինը հա-
տէն կ'ազատէ :

Արպետ արհեստագէտին պան-
դըխտութիւնը հանգիստ կ'ըլլայ :

Այնքոր վախցընելու համար տու-
նըդ մի երեր :

Տասը ղուռուշ փոխ տալ ու կոր-
սընցընելուդ տեղը՝ հինգ ղուռուշ
պարգեւ ըրէ :

Կէս հացը՝ հիշ հացէն աղէկ է :

Գործքը կենաց աղն է :

Ամէն կրցածդ մի ըներ . ամէն ու-
նեցածդ մի ծախեր , (խարճ ընել) .
ամէն լսածիդ մի հաւատար , ու ա-
մէն գիտցածդ մի ըսեր :

Ամէն մարդ պէտք է որ իր տանը
առջին աւլէ :

Ետքը աղէկ աշխատելուդ՝ առա-
ջուց աղէկ աչքդ բաց :

Ամէն ցաւին բժշկի մի վագեր , ա-
մէն կռիւին դատաւորի մի երթար .

ամէն ծարաւելուդ սաւիորը ձեռք մի
առնէր :

Անձրեւել չըսկըսած՝ վերարկուդ
պատրաստ րէ :

Ով որ քիչ կը վաստըկի՝ շատ կը
վաստըկի :

Ատակ մը պակաս՝ բայց կանխիկ :

Բուն աղքատութիւնը՝ տգիտութիւնն ու մտլութիւնն է :

Ապակիի նման տկար գլուխ ունեւ
ցողը՝ թող քարով ծեծկուողներուն
մէջ չի մտնէ :

Բանի մը ձեռք չի զարնողը՝ բան
մըն ալ չի կրնար ընել :

Չուկբռնել ուղողը՝ թրջէլէն վախ
նալու չէ :

Յոյսով ապրողին կերակուրը նուազ
կ'ըլայ :

Երիտասարդութեան ժամանակը
խնայողը՝ ծերութեան ժամանակն ալ
կրնայ ծախել (խարճ ընել) :

Քարի մը վըայ երկու անգամ խնու
ղը՝ զարմանք չէ երբոր օր մը գլուխն
ալ պատռէ :

Օ՞ղջ մարդը ամէնէն աւելի գործք
կ'ուենենայ ընելու :

Օ՞ուլու թենէն մեծ շոտյլու թիւն
չըլար աշխարհի մէջ :

Ժրու թիւնը բաղդին աջ ձեռքն է ,
սակաւապետու թիւնը ձախ ձեռքը :

Թող նամակըդ թղթատարին սպա-
սէ և ոչ թղթատարը նամակիդ :

Լռատաձեռնու թիւնը շատ տա-
լով չըլար , խոհականու թեամբ տա-
լով կ'ըլայ :

Շատերը իրենց գրամովը զղջալ
ծախու կ'առնեն :

Գործաւորներուն վրայ չի հսկելը՝
քսակդ բաց ձեռքին յանձնել է :

Բնու թիւնը ամէն բան աշխատու-
թեան կը վաճառէ :

Եղածը գրի տակ առնելը՝ զօրաւոր
յիշողութիւն մը ունենալ է :

Ղամբուդ վրայ չեղած քարը՝ թող
քեզ չի նեղացունէ :

Սէկ բանը անհնար սեպելը՝ իրօք
անհնար ընել է :

Սինչեւ որ հորին ջուրը չի ցամքի

ջուրին յարգը չենք ճանչնար :

Չափաւորութիւնը՝ զբաղմունքը
ու զուարթութիւնը՝ առողջութեան
երէք պահապաններն են :

Ալ որ գործի մը սկըսելու համար
բոլոր դժուարութեանց վերնալուն
կ'ըստասէ , կը նմանի այն գիւղացիին
որ գետէ մը անցնելու համար բոլոր
ջրին ցամքելուն կ'ըստասէր :

Սկըսիլը գործքին կէսն է :

Շատ բան կայ՝ որ ինչուան չի սոր-
վիս՝ չես կրնար ընել . շատ բան ալ
կայ՝ որ ինչուան չընես չես սորվիր :

Ինքզինքը չի հոգացողը՝ հազիւ կըր-
նայ ուրիշը հոգալ :

Գինին աւելի շատ մարդ ընկղմեց
քան թէ ծովը :

Արբեցողութիւնը կախարդող սա-
տանայ մը՝ հաճոյական թոյն մը՝ ու
քաղցր մեղք մըն է :

Թէ որ կ'ուզես բաղդին յողդողդ
(անհաստատ) կամքէն ազատ ըլլալ,
սկիտանի արհեստ մը սորվէ :

Օուլութիւնը ողջ մարդուն գե-

ընդմանն է :

Կորուստը՝ անիրաւ վաստակէ մը նախապատիւ է :

Կարօտութիւնը մարդուն չար ընկեր մըն է :

Բնական կերպով ապրողը՝ բնաւ աղքատ չըլլար . ուրիշի կարծիքի համար ապրողը՝ բնաւ հարուստ չըլլար :

Հարուստ եղած ժամանակդ բարձրամիտ մ'ըլլար , աղքատ եղած ժամանակդ ալ մի վհատիր :

Թէ որ դրամը գործածելը գիտնաս , քու ծառայ կ'ըլլայ , թէ որ չի գիտնաս , դուն անոր ծառան կ'ըլլաս :

Լսօրվան ընելու կրցած բանդ՝ վաղ վան մի ձգեր :

Քիչ բարձիր , շուտ դարձիր :

Տղայութեանդ համեստ եղիր , պատանեկութեանդ բարեխառն , այրութեանդ արդար , ու ծերութեանդ խոհեմ :

Ենառակ կեանքի մը վախճանը՝ հասարակօրէն յուսահատ մահ մըն է :

Եղէկ սկըսուած բանը՝ կէս մը լը-

մընցած կը սեպուի :

Իմաստութիւնը հարստութիւնը
կը զարդարէ ու աղքատութիւնը կը
ծածկէ :

Բաղդէն մի կախուիր՝ վարքէն կա-
խուէ :

Բաղդը խոհականութեան վրայ չի
կրնար իշխել :

Նռանց վտանգի վտանգ չի յաղ-
թուիր :

Հարուստը այն մարդն է որ պարտք
չունի :

Շուտն ու աղէկը մէկ տեղ դըժ-
ուարաւ կը հանդիպին :

Կատուին պէտք չէ խոհանոցին
ճամբան սորվեցընել :

Ով որ շուտ կը վճարէ՝ աղէկ կը
վճարէ :

Շատ հեղ յարդի կոորուանքն ալ
մեծ կրակ կ'ընեն :

Նմէն պտուղ տոխպ (փոթտող) է
հասուննալէն առաջ :

Նորաձեւութեան (մօտայ) ետե-
ւէ եղողը՝ փաճառականին բարեկամը՝

դերձակին խենդը ու իր թշնամին է :

Թաւալող քարը մամուռ (եօսուռն)
չի բռներ :

Ինայուած մէկ ստակը՝ երկու ան-
գամ վաստըկուած կը սեպուի :

Կաղնիին ծառը՝ մէկ զարնելով չի
տապալիր :

Լըքատ մարդուն պարտքը շատ
հռչակ կը հանէ :

Ստակ մը արժող ուրախութիւնը՝
քսան ստակի տրտմութիւն կ'արժէ :

Պարարտ խոհարան (մութպաք)
ունեցողին կտակը վտիտ (զայիֆ) կ'ըն-
լայ :

Պղտի մէկ ծակը՝ կրնայ մեծամեծ
նաւեր ընկըղմել :

Լեւելի աղէկ է երիտասարդութե՜
մէջ սեւ հաց ուտել քան թէ ծերու-
թեանը :

Լտքի ժպիտը (սըրըտմաք) առջի
ծիծաղէն աղէկ է :

Դուն գործքերդ մղէ , որ անոնք
քեզ չի մղեն :

Սինչեւ որ նետդ չի հաստատես՝

աղէղդ մի քաշէր :

Շատ խոստացողէն բան մը մի յուսար :

Բաղդը գոնէ մէկ անգամ ամէն մարդու գուռը կը չալէ :

Աղէկ վճարողը՝ ամէնուն քսակին տէրն է :

Բաժանողին բաժին չի մնար :

Յետի մէջ իյնողը՝ որչափ առաւել մէջը կենայ, այնչափ աւելի ցետոտ կ'ըլլայ :

Ամէն փոխ ուղողին փոխ տուողը՝ թէպէտ շատ բարեսրտութիւն կը ցըցընէ բայց քիչ խելք :

Այն մարդը բաւական հարուստ է, որ ոչ փոխ առնելու կարօտ է և ոչ շողորթութելու :

Բու միտք խորովելու համար ուրիշի տունը մի այրեր :

Աղէկ ծառայողը՝ պէտք չէ որ վարձք ուղեւելու վախնայ :

Բերանը մեղը ունեցողը՝ քսակին դրամը կը խնայէ :

Թէ որ կ'ուզես որ գործք մը ւ-

մըննայ՝ դուռն գնա ետեւէն . եթէ ոչ՝
ուրիշը խրկէ :

Աղքատութիւնը գովելը՝ կրելէն շատ
գիւրին է :

Թէ որ կ'ուզես քեզի թշնամիներ
ստանալ , փոխ տուր մէկուն ու ետքը
գրամդ ետ ուղէ :

Սէկ բանը եօթը տարի պահէ , կը
նայիս որ օր մը պէտք կ'ըլլայ :

Դուռն կրպակդ պահէ , որ կրպակդ
ալ քեզ պահէ :

Թէ որ բոլորովին մեղը ըլլաս , ճան-
ճերը իսկոյն քեզ կ'ուտեն :

Ամէնուն մի տար , խենդերուն հետ
մի կռուիր :

Առանց պարտքի , առանց վտան-
գի :

Ունկի մը խոհեմութիւնը՝ լիտը մը
խեղքէն աղէկ է :

Աղքատը կրնայ աղէկ խորհիլ , բայց
հարուստը կրնայ աղէկ խորհիլ ու
աղէկ ալ գործել :

Սէտաքսն ու կերպասը խոհարա-
նին կրակը կը մարեն :

Խնայելու տեղդ մի ծախեր, ու
ծախելիք տեղդ մի խնայեր :

Օտխէ (խարճէ) ու ազատ եղիր,
բայց մի վաաներ :

Խօսքը հարկերը չի վճարեր :

Ղիւրակեցութեան վրայ խորհէ,
բայց աշխատելէն ալ մի դադարիր :

Խաղերուն էն սղէկը՝ իր գործը
տեսնել ու անոր վրայօք լռելն է :

Շտապով (աճելէ) երեք բան մի-
այն աղէկ կ'ըլլայ. ցաւէն փախչիլ,
կռիւէն աղատիլ, ու ճանճ բռնել :

Կամք ընողին՝ հնարքը պակաս չըլ-
լար :

Լնպիտան բաներուն ուսումը՝ աշ-
խատաւոր ծուլութիւն մըն է :

Բարեկամիդ առաջ սուտ մը ըսէ,
թէ որ գաղտնի պահէ՝ հապա թէ չի-
տակը ըսէ :

Լն մարդը իրօք աժան եղած կ'ըլ-
լայ՝ որ մէկ բարեւով ծախու կ'առ-
նուի :

Լն յապաղումը խելացի կը սեպ-
ուի որ ճանապարհը ապահով կ'ընէ :

Հարստութեան յարդը՝ չբաւոյժ
րութեան ատենը կը գիտցուի :

Իր չափէն աւելին ծախողը՝ պէտք
եղած ատենը ծախելիք չի ունենար :

Հարկին խայթած ատենը՝ համար
ձակութիւնը խոհեմութիւն է :

Գնողը 100 աչքի կարօտ է , վաճա
ռողին մէկն ալ բաւական է :

Դուռը գոց ըլլայ նէ՝ գործը ալ
առաջ կ'երթայ :

Առանց հարստութեան հանգիստ
ապրել ուղիղը՝ առանց առաքինութե
տլ երջանիկ ըլլալու ցանկալ կը նմա
նի :

ՎԵՐՋ

ՏՆՏԵՍՈՒԹԵԱՆ ՎԵՐԱԲԵՐԵԼ
ՈՒՐԻՇ ԳԻՐՔԵՐ

ՄԱՆԿԱՏԵԾՈՒԹՅՈՒՆ . . .	գրք 2.	25
ՄԵՏԱՔԱՐԱՅՈՒԹՅՈՒՆ . . .	»	15
ՀԱՐՍՏՈՒԹԵԱՆ ՀԱՄԲԱՆ . . .	»	1 1/2
ՆԿԱՐԵԴՐ ԸԶԳԱՏԻՆ ԴԱՆ.		
ՏԻՐԱԿՈՒԹԵԱՆ	»	5 1/2

